

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΑΘΗΝΑ 1988

Συγχρονική Ποιμαντική

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

*Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ὁ Ἐφημέριος»
τῶν ἐτῶν 1986-1988. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς
Ἀποστολικῆς Διακονίας.*

ΑΘΗΝΑ 1988

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Σὺν Θεῷ κυκλοφορεῖ καὶ ὁ πέμπτος τόμος ἄρθρων ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν «Ἐφημέριον». Περιλαμβάνει κυρίως κείμενα τῆς χρονικῆς περιόδου ποὺ τοποθετεῖται μεταξὺ φθινοπώρου 1986 καὶ ἄνοιξης 1988. Καὶ κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὅπως καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια τῆς συνεργασίας μας μὲ τὸ περιοδικὸ προσπαθήσαμε νὰ θίξουμε **θ έ μ α τ α** τὰ ὁποῖα καλύπτουν βασικὲς πτυχὲς καὶ διαστάσεις τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι δόθηκαν βασικὲς ἀπαντήσεις ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, τὰ ζητήματα καὶ τὶς περιοχὲς ζωῆς ποὺ ἐγγίζει, τὸν χῶρο ὅπου ἀσκεῖται, τὶς μεθόδους ποὺ ἀκολουθεῖ, τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο ἐπιτελεῖται, τὴν αἰτία καὶ τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἀσκεῖται καὶ τὸν στόχο πρὸς τὸν ὁποῖο ἀποβλέπει, διὰν ἐνεργοποιεῖ τὶς χαρακτηριστικὲς δυνάμεις τῆς Ἐκκλησίας ποιμαίνοντας τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο καὶ τὸν σύγχρονο κόσμο.

Ὅλα τὰ θέματα ἐγγράφονται σὲ συγκεκριμένες **έ ν ό τ η τ ε ς** οἱ ὁποῖες συνιστοῦν μέρη τῶν μεμονωμένων τόμων ποὺ ἔχουν κυκλοφορήσει μέχρι τώρα.

Κατὰ καιροὺς, λοιπόν, προβληματισθήκαμε ὡς πρὸς **α)** τὴν **τ α υ τ ό τ η τ α** τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καὶ τὴν **α ὕ τ ο σ υ ν ν ε ι δ η σ ί α** τοῦ ἱερέα ποὺ ἀσκεῖ αὐτὸ τὸ ἔργο· **β)** τὶς **π ρ ο ὕ π ο θ έ σ ε ι ς** ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ ἐπιτελέσει τὴν ἀποστο-

λή του γ) τὸς ὄρους καὶ τὶς σιᾶσεις πὸν ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐπίτευξη μιᾶς οὐσιαστικῆς ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας· δ) τὶς μορφές πὸν μπορεῖ νὰ λάβει ἡ ποιμαντικὴ διακονία μέσα σὶ τὸν ἥωρο καὶ τὸν ἥρονο· ε) τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ προκύβουν καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα χρειάζεται ἀνάλογη ἀντιμετώπιση.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ σὶ τοὺς ἀναγνώστες μας, ἡ προσπάθεια γιὰ ἀνεύρεση ἀπαντήσεων ὡς πρὸς τοὺς προβληματισμοὺς πὸν τίθενται, δὲν ἀρκέσθηκε μόνο σὶ τὸν προσωπικὸ σιοχασμὸ τοῦ συγγραφέα ἡ σὲ λύσεις πὸν βρίσκονται σὲ ὑπάρχοντα σχετικὰ βιβλία καὶ ἄρθρα ἄλλων συγγραφέων καὶ ἐρευνητῶν. Πολλές φορές σιηρίχθηκε σὲ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνάληψη ἐρευνητικῶν προγραμμάτων, σὶ τὴν διενέργεια τῶν ὁποῖων ἡ συνεργασία τῶν ἴδιων τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ ἦταν πολῦτιμη.

Ἐξάλλου εἶναι φανερὴ, ἀπὸ τὶς «σιῆλες» σὶς ὁποῖτες φιλοξενούμεθα, ἡ προσπάθεια πὸν γίνεται γιὰ νὰ διοχετευθοῦν καὶ νὰ προβληθοῦν σὶ τὴν ποιμαντικὴ πράξη ἐρευνητικὰ πορίσματα καὶ μέθοδοι διαποιμάνσεως νεώτερες καὶ παλαιότερες, μὲ τρόπο ἀπὸ ψυχολογικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἄποψη σύγχρονο ἔτσι ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ προκαλῆται νὰ ἀναλάβει καὶ ὁ ἴδιος σὶ τὴν καθημερινὴ του πράξη παρόμοια ποιμαντικὰ «γυμνάσματα». Καταβάλλεται μάλιστα ἰδιαίτερη φροντίδα ὡς πρὸς τὸν τρόπο παρουσιάσεως τοῦ ἕλικου σὲ μορφή πὸν νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ διευκολύνει σήμερα τὴν ἐπικοινωνία κατὰ τὴν μετάδοση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος πρὸς τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο.

Ὁ τρόπος προσεγγίσεως τῆς θεματολογίας εἶναι διεπιστιμονικὸς καὶ σιηρίζεται σὶς ὁρθό-

δοξες θεολογικὲς ἀρχές τῆς «συνεργίας» καὶ τῆς «προσλήψεως» στοιχείων πὸν προέρχονται ἀπὸ ποικίλες περιοχὲς ζωῆς καὶ δημιουργίας. Ἡ προσέγγισή μας φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι «φιλοκαλικὴ» καὶ νὰ ὑπηρετεῖ τὴν Ποιμαντικὴ ὡς τέχνη τεχνῶν καὶ ὡς ἐπιστῦμη ἐπιστημῶν.

Σὶ τὸν παρόντα τόμο συγκεντρώσαμε ἰδιαίτερος κείμενα πὸν ἔχουν σχέση μὲ τὴν αὐτοσυνειδησία τοῦ ἱερέα καὶ τὴν προσπάθεια πὸν καταβάλλει νὰ βρεῖ ἥρονο γιὰ τὸν ἑαντὸ του καὶ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ οἰκοδομήσει μία σωστὴ σχέση καὶ μία σωστὴ ἐπικοινωνία, τὴν ὁποῖα χαρακτηρίσαμε ὡς «ὁρθοφωνία» (πρῶτο μέρος).

Προβληματιστήκαμε ἐπίσης μὲ ζητήματα πὸν ἀπασχολοῦν ἔτιονα τοὺς συγχρόνους μας. Σὲ ἐποχὴ διάδοσης τῆς γνώσης παραιτοῦμε δι πολλοὶ παραμένουν ἀναλφάβητοι. Τὸ χειρότερο ὁμως εἶδος ἀναλφάβητισμοῦ εἶναι διαν δὲν μποροῦμε νὰ συλαβίσουμε τὰ γράμματα τοῦ Πνεύματος. Τότε, ἀκόμα καὶ νὰ εἰσαχθοῦμε σὲ ἀνώτατες σχολὲς παραμένουμε ὁπισθοδρομικοὶ καὶ καθυστερημένοι. Αὐτὴ, βέβαια, ἡ διαπίστωση, δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀντιλαμβανόμεθα μὲ κατανόηση τὴν μέριμνα τῶν γονῶν καὶ τῶν ὑποψηφίων σὶ τὴν προσπάθειά τους νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ θέση σὶ τὴν ἀνωτάτη παιδεία καὶ νὰ τοὺς παραστεκόμαστε. Ὅλες, ὁμως, οἱ πληγὲς καὶ οἱ ἀρρώστειες ἀντιμετωπίζονται καὶ θεραπεύονται. Ἀκόμα καὶ οἱ πὸν δύσκολες περιπτώσεις βρίσκουν τὸν δρόμο τους, ὅταν μάλιστα αὐτοὶ οἱ δρόμοι καὶ οἱ ὁδοιπορῖες ὁδηγοῦν σὲ τόπους θεραπευτικῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων (δεῦτερο μέρος).

Ἡ θεραπεία μάλιστα αὐτὴ πὸν ἀσκεῖται σὶ τὸν ἑαν-

τό μας και στους άλλους προϋποθέτει πνευματική γυμνασία εγκαιρη, ή οποία ν' αρχίζει από μια βαθειά γνώση του εαυτού μας, με την βοήθεια και την επισιασία των Αγίων και πρακτική εξάσκηση και εμπειρία επί του πεδίου (τ ρ ί τ ο μέρος).

Κι αυτή τη φορά επιχειρήσαμε στο κυρίως κείμενο να δέσουμε οργανικά δάνεια κείμενα αλλά και σχέδια και φωτογραφίες που υπομνηματίζουν τις θέσεις μας και τις ολοκληρώνουν. Στο πα ρ ά ρ τ η μ α πήραν τη θέση τους τέτοια κείμενα των οποίων την συγγραφή εν πολλοίς την προκαλέσαμε στους συντάκτες τους. Σε όλους τους μας επέτρεψαν την άνα παραγωγή κειμένων και λοιπών εικαστικών που κομοούν τις σελίδες αυτού του τόμου όφείλονται άπειρες εδχαριστίες.

Άπό τη θέση αυτή εδχαριστούμε θερμότατα τον σεβαστό καθηγητή κ. Εδάγγελο Θεοδώρου, διευθυντή των περιοδικών της Έκκλησίας της Ελλάδος, για την τιμητική φιλοξενία των άρθρων μας από τις σιήλες του «Έφημερίου» και κατά την περίοδο 1986 - 88.

Α. Μ. Σταυρόπουλος

Νέο Φάληρο, 13 Μαρτίου 1988

της Σταυροπροσκνήσεως

ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΣ

Έβδομάδα ιερατικών κλήσεων

Διαδοχική προσέγγιση

Είναι ο πέμπτος χρόνος αφότου η Έκκλησία μας καθιέρωσε την Γ' Κυριακή των Νηστειών (της Σταυροπροσκυνήσεως) και την εβδομάδα που ακολουθεί —έφετος 22 με 28 Μαρτίου— για να τιμά τους λειτουργούς της και να φροντίζει για την προετοιμασία των μελλόντων να ιερωθούν λαϊκών. Μία ευκαιρία μοναδική για να μελετηθεί σε βάθος η ουσία των ιερατικών κλήσεων και του έργου των κληρικών μας.

Αυτή η επαναλαμβανόμενη κάθε χρόνο προσέγγιση του μεγάλου αυτού θέματος θέτει το πλήρωμα της Έκκλησίας ενώπιον των ευθυνών του, γιατί ακριβώς μέσο απ' αυτό το πλήρωμα θα πληρωθούν τα υπάρχοντα κενά σε ιερείς, μέσο απ' αυτό θα προσέλθουν για να προσέλθουν με φόβο Θεού, πίστη και αγάπη νέοι ή και μεγαλύτεροι την ηλικία, «ἄξιοι» να διακονήσουν τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν κόσμον στὸ ὄνομα πάντοτε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Προσφορά και ζήτηση

Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἢ ἀνεύρεση τῶν ὑποψηφίων δὲν γίνεται μέσο ἀπὸ «μικρὲς ἀγγελίες» ἢ «ἀναζητήσεις». Ἡ προσέλευση ἄλλωστε στὶς τάξεις τοῦ ἱεροῦ

κλήρου δὲν γίνεται σύμφωνα με τὸν νόμο τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησης. Ἐνῶ ἡ ζήτηση εἶναι μεγάλη, ἡ προσφορά εἶναι σχετικά μικρή. Ἡ κλήση ἀπευθύνεται σὲ ὅλους, στοὺς πολλούς, τελικὰ ὅμως, αὐτοὶ ποὺ ἀποφασίζουν καὶ τολμοῦν εἶναι οἱ ὀλίγοι (πρβλ. Ματθαίου κβ' 14).

Ὁ θερισμὸς κατὰ παράξενο τρόπο εἶναι πάντα πολὺς, πάντα πλούσιος, τὰ ἐργατικά ὅμως χέρια εἶναι λίγα. Ἔτσι ἡ συγκομιδὴ κινδυνεύει νὰ μὴ μαζευτεῖ, ἡ ἐσοδεῖα νὰ μὴ φθάσει ποτὲ στὸν προορισμὸ τῆς. Κι οἱ ἄνθρωποι, γιατί γι' αὐτοὺς κυρίως πρόκειται, ὄριμοι καρποί. «λευκοὶ πρὸς θερισμόν», νὰ μὴ μπορέσουν νὰ συναχτοῦν καὶ νὰ γίνουν ἕνα, ὅπως τὸ σιτάρι τὸ διασκορπισμένο πᾶνω στὰ δουνᾶ — γιὰ νὰ θιμηθοῦμε τὴν «Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων» ΒΕΠΕΣ 2, σ. 218—, ποὺ θερίζεται, ἀλέθεται, ζυμώνεται, ψήνεται καὶ γίνεται Ἄρτος Εὐχαριστίας.

Κανένας, βέβαια, δὲν μπορεῖ νὰ προδικάσει τὴν «τύχη», τὸ τέλος τοῦ συναγμένου σταριοῦ. Μπορεῖ ἀπλῶς νὰ μαζευτεῖ καὶ ν' ἀποθηκευτεῖ. Μπορεῖ ἀκόμα γιὰ νὰ κρατηθεῖ ἢ τιμῆ του νὰ μεταφερθεῖ στὶς χωματερὲς τῆς σήψευς καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως ἢ καὶ νὰ καεῖ. Ἡ τύχη του μπορεῖ νὰ ποικίλει καὶ νὰ εἶναι ἀνάλογη μ' ἐκείνη τοῦ σπόρου ποὺ ἔπεσε σὲ διαφορετικὰ ἐδάφη σύμφωνα με τὴν παραβολὴ τοῦ σπορέως (βλ. Λουκά η', 5-15). Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε αὐτὴ τὴν ὥρα, εἶναι «νὰ παρακαλέσουμε τὸν Κύριο τοῦ θερισμοῦ γιὰ νὰ στείλει ἐργάτες στὸν θερισμὸ του» (Ματθαίου θ' 38).

Μιὰ ἄλλη ὀπτική γωνία

Τὸ ζήτημα τῆς προσελεύσεως νέων ἀνθρώπων στὸν κλήρο μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τίς στῆ-

λες τοῦ «Ἐφημερίου» (1983, σ. 102 - 104· 1985, σ. 72 - 73· 1986, σ. 104 - 106). Δὲν παύει ὅμως νὰ εἶναι συνεχῶς ἐπίκαιρο καὶ κρίσιμο θέμα. Ἀπλῶς ὑπενθυμίζουμε τώρα μετὰ τὸν τρόπο μας τὴν ζωτικότητα τοῦ καὶ τὴν πολλαπλότητα τῶν διαστάσεων ἀπὸ τίς ὁποῖες ὀρίζεται.

Ἡ ζωὴ ἐνὸς ἱερέως εἶναι ποιητικὴ στὴν πρὸ δημιουργικὴ ἔκφρασή της. Εἶναι ὅμως φορές ποὺ διατυπώνεται καὶ «ποιητικά» σὲ στίχους, στοὺς ὁποίους οἱ ἴδιοι οἱ κληρικοὶ θέλησαν νὰ τὴν ἐξωτερικεύσουν καὶ νὰ τὴν ἀπστυπώσουν.

Στὸν φετεινὸ ἑορτασμὸ θελήσαμε νὰ ἐξάρουμε αὐτὴν τὴν «ποιητικὴ» πτυχὴ μιᾶς ἱερατικῆς ζωῆς μετὰ τὴν βοήθεια ἐνὸς κληρικοῦ ποὺ ὑπῆρξε φοιτητῆς μας, τοῦ π. Κωνσταντίνου Καλλιανοῦ ποὺ ὑπηρέτει στὴν Σκόπελο καὶ ὁ ὁποῖος κατέγραψε μιὰ προσωπικὴ ἀναζήτηση στὸ θέμα, τὴν ὁποία ἐπιγράφει: Οἱ κληρικοὶ καὶ ἡ ποίησις¹.

Τὸ μικρὸ μας ἀφιέρωμα συμπληρώνει ἕνα πεζὸ κομμάτι τῆς θεολόγου - καθηγήτριας Σταυρούλας Κάτσου - Καντάνη, ποὺ μένει καὶ ἐργάζεται τώρα στὸ Ἄγγρινο. Ἀπὸ διήγηση ποὺ ἄκουσε σὲ ἄλλη περιοχὴ ποὺ ὑπηρέτοῦσε παλαιότερα, ἐμπνεύσθηκε τὸ κείμενο ποὺ ἐπιγράφει: Παιδικὴ ἀνάμνησις². Θελήσαμε νὰ κοσμήσουμε τὸ μικρὸ αὐτὸ διήγημα μετὰ ἕνα σκίτσο τῆς Ἄλτα Ἄγγας Πάρκινς, ἀπὸ τὸ βιβλίο της Εἰκόνας τῆς Μάνης, Ἐκδ. Γ. Κ. Ἐλευθερουδάκης, Ἀθήνα 1979, σ. 45.

1. Βλ. Παράρτημα σ. 108-111.

2. Βλ. Παράρτημα σ. 112-114.

«Καὶ καταξίωσον τῇ κραταίᾳ σου χειρὶ μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ».

ΜΕ ΚΡΑΤΑΙΟ ΦΡΟΝΗΜΑ

Μηδεις θρηνείτω πενίαν

Ἄρκετὲς φορές ἔχουμε διερωτηθεῖ ἀπ' αὐτὴν τὴν στήλη γιὰ τὴν αὐτοσυνειδησία καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ ἱερέα. Τὸ ἐρώτημα δὲν τίθεται πλέον μὲ τὴν διατύπωση «τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι» (πρὸς Μάρκου ἡ' 27), ποιά εἰκόνα, δηλαδή, σχηματίζουν οἱ ἄλλοι γιὰ μένα, ἀλλὰ «τίνα με λέγω ἐγὼ εἶναι»; Ποιὸς εἶμαι ἐγὼ ὡς ἱερέας σήμερα;

«Νὰ σὰς πῶ», μοῦ ἔλεγε πρόσφατα ἕνας κληρικὸς φοιτητῆς μας, «ἐγὼ δὲν αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι κάτι πολὺ σπουδαῖο καὶ σημαντικό, δὲν μὲ ἐνδιαφέρουν οἱ ὑψηλοὶ συμβολισμοί. Ὡς παπᾶς θέλω νὰ παρομοιάζω τὸν ἑαυτό μου μὲ τὸν κόρακα ποῦ πῆγαινε τροφή στὸν προφήτη Ἡλία (παρὰ τὸν χεῖμαρρον Χορράθ, Γ' Βασιλειῶν ιζ' 3-6). Τελικά, ἐκεῖ ποῦ ἔχουν φθάσει τὰ πράγματα σήμερα, ὅλοι μᾶς βρίζουν καὶ μᾶς περιφρονοῦν. Μοῦ ἀρκεῖ, λοιπόν, σὰν τὸ περιφρονημένο καὶ ἐπικληρυγμένο αὐτὸ πουλί, ποῦ τὸ κυνηγᾶνε ὅλοι, νὰ φανῶ χρήσιμος καὶ νὰ μεταφέρω «τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον» στοὺς ἀνθρώπους, κατ' αὐτὴν τὴν φοβερὴ ξηρασία ποῦ ἐπικρατεῖ στοὺς καιροὺς μας».

Δὲν εἶχαμε, δυστυχῶς, πολὺ καιρὸ στὴ συνάντησή μας ἐκεῖνη γιὰ νὰ ἐμβαθύνουμε πιὸ πολὺ στὴ σκέψη του.

Ὁ λόγος του ἐκεῖνος μοῦ θύμισε μιὰν ἄλλη σκέψη ἐνὸς ἄλλανδοῦ συναδέλφου Καθηγητοῦ τῆς Ποιμαντικῆς, τοῦ Heije Faber, ποῦ στὸν πρόλογο ἐνὸς σπουδαίου βιβλίου του γιὰ τὸν ρόλο τοῦ ἱερέα στὴν μετα-

βαλλόμενη σύγχρονη κοινωνία μας, χαρακτηρίζει τον Ιερέα ως έναν «επαίτη» και δίνει το προφίλ του. Περιγράφει την κατάσταση ως εξής: «Ένας Ιερέας είναι ένας ζητιάνος, που μπορεί όμως να πει σ' έναν άλλο ζητιάνο για το που μπορεί να θρει ψωμί»*.

Ο συγγραφέας έχει, προφανώς, υπόψη του όλη εκείνη την πρακτική σημειολογία και συνθηματική γλώσσα μεταξύ επαιτών. Με ειδικά σημάδια σημειώναν στις πόρτες και τους μαγδρότοιχους οικιών και αγροκτημάτων τις τυχόν αντιδράσεις των ενοίκων στα ποικίλα αιτήματά τους για τροφή, ένδύματα, φιλοξενία και λοιπά χρειώδη αν ήσαν απλόχεροι, φιλόξενοι, σκληροί, τί θα τους άρεσε να τους λένε κ.τ.τ. Ο ξένος καθηγητής δεν επιμένει πολύ σ' αυτήν την εικόνα του επαίτη ως προς τον ρόλο του Ιερέα. Αναπτύσσει, όμως, πολλά άλλα ενδιαφέροντα θέματα στο βιβλίο του.

Ο άρτος ο επιούσιος

Αν επιμείνουμε στις εικόνες που μας επισημαίνουν οι δύο αυτοί «ποιμαντικοί θεολόγοι» που αναφέραμε, βλέπουμε να μας αποκαλύπτεται το μεγαλείο μιας αποστολής που την αισθάνονται εκείνοι που την εκτελούν ως ταπεινή διακονία. Δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να μεταφέρουν τον άρτον τον επιούσιον εκεί που τον έχουν ανάγκη, εκείνον τον άρτο που δεν είναι άλλος από τον Άρτο που κατέβηκε απ' τον ουρανό (Ίωάννου σ' 41) και είναι ο μόνος που μπορεί να κορέσει την πείνα των σημερινών χορτάτων πεινώντων. Λένε σ' αυτούς, που μπορούν να θρούν το ψωμί που θα τους χορτάσει..

Αυτή, όμως, ή πληροφορία που μπορεί να πληρώσει την πείνα των ανθρώπων είναι εξαιρετικά πολύτιμη. Οι Ιερείς ως οικονόμοι των μυστηρίων του Θεού,

έχοντας θρει οι ίδιοι ψωμί, υποδεικνύουν και σ' άλλους «φτωχούς κι επαίτες» την πηγή του θησαυρού τους του άδαπάνητου. Δεν κατέχουν οι ίδιοι τίποτε κι όμως κατέχουν το πᾶν και το παρέχουν στους άλλους διαθεβαιώνοντάς τους, δι πραγματικά, στην περίπτωση αυτή «ἐπ' Ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος» (πρβλ. Ματθαίου δ' 4).

Χρειάζεται, ασφαλώς, πολλή δύναμη για ν' αντέχεις στη σκέψη δι ἐσὺ ὡς Ιερέας δὲν ἔχεις τίποτε και δὲν εἶσαι παρὰ ἕνας διάμεσος. Στὸν Θεὸ νὰ προσφέρεις τὰ δικά Του ἀπὸ τὰ δικά Του και νὰ μοιράζεις ἐν συνεχείᾳ τὰ ἀγαθὰ Του στοὺς ἀνθρώπους.

Αὐτὴν τὴν «ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν» ποῖς μπορεῖ νὰ τὴν ἀμφισβητήσῃ; Χωρὶς νὰ τὴν κατέχουν κυριαρχικά, τὴν ὑπηρετοῦν δλόψυχα γιατί εἶναι ἡ μοναδική τους οὐσιαστικὴ περιουσία, ἡ ψυχὴ τους, ἡ ζωὴ ἡ ἀληθινή. Αὐτὴν τὴν περιουσίαν εἶναι δύσκολο νὰ τὴν ἀρπάξῃ και νὰ τὴν διαφεντέψῃ ὁ ὁποιοσδήποτε (πρβλ. Ματθαίου ι' 28-29).

Ἑνσαρκὴ οἰκονομία

Ο Ιερέας, πιστὸς και ἀληθινὸς οἰκονόμος τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, δὲν χρειάζεται νὰ ἔχει σοφία οἰκονομολογική, νὰ εἶναι μύστης τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, γνώστης τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν και τῆς ἱστορίας τους. Ἀρκεῖ νὰ κατέχει τὴν «ποιμαντικὴν οἰκονομίαν», νὰ τακτοποιεῖ τὸ «ἰσοζύγιον» τοῦ Ταμεῖου τῆς Χάριτος, νὰ σχεδιάζει τὰ πολυετῆ σχέδια τῆς θείας Οἰκονομίας και ὄχι τὰ πενταετῆ ἢ και δεκαετῆ σχέδια τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἄν γνωρίζῃ αὐτὰ, τὰ... ὑπόλοιπα θὰ προστεθοῦν. Στις δύσκολες αὐτὲς ἡμέρες που περνάει ἡ Ἐκκλησία μας, μπορεῖ και νὰ ἀφαιρεθοῦν...!

Γι' αὐτὰ τὰ ἄλλα, εἶναι ἀλήθεια, δι πολλές συκο-

φαντίες, κατηγορίες, επιθέσεις δέχονται οι ιερείς μας και πολλούς προπηλακισμούς υφίστανται τὸν τελευταῖο καιρὸ. Πολλοὶ ἀπογοητεύονται καὶ στενοχωροῦνται ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀδίκη μεταχείριση. Πολλοὶ κυρίως λυποῦνται βαθύτατα γιὰ τὴν ἔλλειψη κατανοήσεως ἐκ μέρους ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων, ἐπωνύμων καὶ ἀνω- νύμων πολιτῶν. Ἐλλειψη κατανοήσεως ὄχι τόσο ὡς πρὸς τὰ ὄλικά καὶ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο ὡς πρὸς τὴν βαθύτερη θεολογικὴ ἀντίληψη τῆς θεανθρώπινης ὑποστάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἔνσαρκης Θεῆς Οἰκονομίας.

Τὸ ἴδιο τὸ Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας δὲν προϋποθέτει ἄλλωστε τὸν ἄρτον καὶ τὸ γένημα τῆς ἀμπέλου, στοιχεῖα, δηλαδή, ὄλικά γιὰ νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἄχραντο Σῶμα καὶ τίμιον Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσουμε μὲ τὴν Θ. Μετάληψιν νὰ γίνουμε σύσσωμοι καὶ συναίμιοι μ' Αὐτόν, νὰ γίνουμε, δηλαδή, κοινωνοὶ τοῦ Ἄρτου ποῦ κατέβηκε ἀπ' τὸν οὐρανό;

Ἡ Ἐκκλησία δὲν περιφρονεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸ σύνολο τῶν ψυχοσωματικῶν ἀναγκῶν του. Ἐπιθυμεῖ νὰ καλύπτει καὶ ἡ ἴδια αὐτές Της τίς ἀνάγκες καὶ νὰ περισσεύει κατὰ τρόπο ποῦ νὰ συντρέχει καὶ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη. Αὐτὸ βέβαια δὲν τὴν ἐμποδίζει νὰ τονίξει ὅτι «ἐνός ἐστι χρεία» (Λουκᾶ ι' 41).

Αὐτὸ «τὸ ἕνα ἐπάναγκες» δὲν παύουν νὰ τὸ ὑποδεικνύουν καὶ νὰ τὸ μεταδίδουν σὲ ὄλους, ἀφοῦ τὸ ἔχουν δεχθεῖ οἱ ἴδιοι ταπεινὰ ἀπὸ τὸ παντοδύναμο χέρι τοῦ Θεοῦ.

* Heije Faber, Profil eines Bettlers? Der Pfarrer im Wandel der modernen Gesellschaft, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1976, σ. 6.

ΖΗΤΗΜΑ ΧΡΟΝΟΥ

Ἡ ἔλλειψή του

Ἄλλοι παραπονιόμαστε γιὰ τὸν καιρὸ τελευταῖα. Οἱ παράξενες καὶ ἀπότομες μεταβολές του γίνονται συχνὰ ἀντικείμενο πολλῶν συζητήσεων. Ἄλλὰ καὶ γιὰ τὸν χρόνον μιλάμε συνεχῶς. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔλλειψή του. «Δὲν ἔχω καιρό»· «δὲν μοῦ περισσεύει χρόνος»· «ἂν σοῦ μείνει λίγος χρόνος πέρασε νὰ με δεῖς». Διαπιστώνουμε ὅλοι, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι λιγοστός γιὰ ὅσα θέλουμε ἢ ἐπιβάλλεται νὰ κάνουμε. Ὁ χρόνος μᾶς τρώει καὶ τὸν σκοτώνουμε. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι κανένας δὲν εἶναι εὐχαριστημένος μὲ ὅσον ἔχει στὴ διάθεσή του.

Οἱ ἱερεῖς μας παραπονοῦνται ὅτι πάντα τοὺς λείπει χρόνος γιὰ ὅλα ἐκεῖνα ποῦ πρέπει νὰ κάνουν. Ὁλοὶ μας περιμένουμε ὅτι ὁ ἱερέας θὰ βρίσκει πάντα χρόνον ὅταν τὸν χρειαστοῦμε. Παραξενευόμαστε ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς διαθέσει λίγο ἀπὸ τὸν χρόνον του. Στὴν εἰκόνα ποῦ σχηματίζουμε μέσα μας γι' αὐτὸν περιλαμβάνεται τὸ στοιχεῖο χρόνος ποῦ μπορεῖ ἢ πρέπει νὰ διαθέσει γιὰ μᾶς.

Μεγάλες προσδοκίες

Ἀπὸ τὸν ἱερέα, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ζητᾶμε πάντα τὰ ἀδύνατα. Ὅ,τι δὲν μποροῦμε ἐμεῖς, αὐτὸς τὸ μπορεῖ μὲ τὴν ἰδιαίτερη χάριν τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης. Νὰ συμπονεῖ, νὰ παραστέκεται, ν' ἀκούει,

να βλέπει, να βοηθάει, να θεραπεύει, να συντροφεύει, να επισκέπτεται, να μᾶς τρέφει, να μᾶς ξεδιψάει, να μᾶς ἐλευθερώνει, να καλύπτει τέλος πάντων ὅλες μας τὶς ἀνάγκες. Εἶναι ἡ πίστη κι ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔχουμε στὴν Πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ποὺ μᾶς κάνει νὰ βλέπουμε ἔτσι τὰ πράγματα;

Ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τοῦ χρόνου εἴμαστε πεπεισμένοι ὅτι αὐτὸς ἔχει χρόνο καὶ ἀπαιτοῦμε νὰ μᾶς τὸν διαθέσει. Ἡ μεγαλύτερη ἀποστολὴ ἐνὸς ποιμένα στους καιροὺς μας ἴσως νὰ εἶναι ἡ π ί σ τ ω σ η χ ρ ὀ ν ο υ ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει στους ἐνορίτες του ἢ σὲ ὄσους τὸν πλησιάζουν. Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τῆς ἑλληφιφης χρόνου θὰ πρέπει ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς νὰ τὸν διαθέτουν ὡς ἀ γ α θ ὸ ν ἐ ν ἐ π α ρ κ ε ί α. Τώρα μάλιστα τὸ καλοκαίρι καὶ παρὰ τὴν ἀνάγκη ποὺ νιώθει ὁ καθένας μας νὰ ἐξοικονομήσει λίγο χρόνο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἄς προβλέψουμε χρόνο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους. Οἱ ἱερεῖς μας ἄς γίνουν οἱ ἐνήλικες ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔχουν πάντα χρόνο. Γιατί ὅλοι οἱ ἄλλοι τρέχουν, τρέχουμε δυστυχῶς, καὶ τίποτε δὲν μᾶς συγκρατεῖ.

Εἰκόνες πρὸς σύγκριση καὶ μίμηση

Κάποιος ἀπὸ τὸ φιλικό μου περιβάλλον, μὲ τὸν ὁποῖο συχνὰ συζητᾶμε θέματα σχετικὰ μὲ τὴν ποιμαντικὴ διακονία καὶ τὶς προσδοκίες ποὺ ἔχει ὁ κόσμος ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, μοῦ ἐπισήμανε, ὅτι μὲ ἀφορμὴ ἐνὸς κειμένου ποὺ διάβαζε σὲ γαλλικὸ οἰκογενειακὸ περιοδικό, σκεφτόταν ὅτι, ὄχι μόνον ἡ εἰκόνα τοῦ κ ὀ ρ α κ α ποὺ πῆγαινε ψωμί στὸν προφήτη Ἡλία καὶ τοῦ ἐ π α ί τ η ποὺ ὑποδεικνύει ποῦ μπορούμε νὰ βροῦ-

Σκίτσο "Ἄλτα Ἄννα Πάρκινς".

με ψωμί, ταιριάζει στὸν ἱερέα¹, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκόνα τῆς γι α γ ι ᾶ ς καὶ ὅ,τι εἶναι συνδεδεμένο στὶς ἀναμονές τῶν μικρῶν παιδιῶν μ' αὐτήν, φαίνεται ν' ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὸ πού περιμένουν οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι ἀπ' τὸν παπὰ τους.

Γιαγιά, παππούς εἶναι ἄλλωστε λίαν προσφιλεῖς μορφές, πού ὅταν χρησιμοποιοῦμε τὰ ὑποκοριστικά τους — γιαγιούλα, παππούλη —, ἀποτυπώνουμε σ' αὐτὰ ὅλη τὴν στοργή μας ἀλλὰ καὶ ὅ,τι βαθύτερο περιμένουμε ἀπ' αὐτές. Ἄπειρες φορές ἐξᾴλλου χρησιμοποιοῦμε καὶ τὴ λέξη «παππούλης» ἀπευθυνόμενοι καὶ πρὸς τὸν ἱερέα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μεγάλη ἢ τὴ μικρή του ἡλικία.

Εἶναι, ὅμως, καιρός, γιατί ὁ χρόνος τοῦ σημερινοῦ σημειώματος μπορεῖ καὶ νὰ ἐξαντληθεῖ, νὰ παραθέσουμε αὐτούσιο τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο ὑπαινιχθήκαμε λίγο πιὸ πάνω καὶ πού μιλάει γιὰ τὸ πῶς ἓνα παιδί δικτῶ ἐτῶν βλέπει τὴ γιαγιά του³. Λένε, πὼς στὰ μάτια ἐνὸς παιδιοῦ ξαναγεννιέται ὁ κόσμος. Ποιὸς νὰ ξέρει, μπορεῖ βλέποντας τὸν κόσμο, μὲ τὰ μάτια αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ ν' ἀνακαλύψουμε κρυμμένες διαστάσεις τῆς ἱερατικῆς διακονίας καὶ ἀποστολῆς. Ἰδοῦ, λοιπόν, μιὰ εὐκαιρία γιὰ ν' ἀφιερῶσουμε λίγο χρόνο νὰ δοῦμε καὶ αὐτὴν τὴν ἀποψη. Ἡ σκέψη μας μπορεῖ νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ γόνιμους δρόμους.

1. Βλ. ἄρθρο μου στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 15 Μαΐου 1987, σ. 152 καὶ πιὸ πάνω στὴ σ. 15 κ.ἐξ.

2. Ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς, *Εἰκόνες τῆς Μάνης*, Ἐκδ. Γ. Κ. Ἐλευθερουδάκης, Ἀθήνα 1979, σ. 42, 68.

3. Βλ. Παράρτημα σ. 115-116.

ΧΡΟΝΟΣ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΟΛΑ

Σύγκρουση καθηκόντων

«Γιὰ τοὺς ἄλλους ἔχεις πάντα καιρὸ καλὸ μπαμπά. Ἐμένα, ἐμᾶς ὅλους ἐδῶ στὸ σπῆτι, πότε θὰ μᾶς δεῖς; Ἀφοῦ σήμερα μοῦ εἶχες ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ μὲ πᾶς βόλτα γιὰ νὰ μιλήσουμε καὶ τώρα φεύγεις πάλι»;

Δίκαιο τὸ παράπονο τοῦ δεκάχρονου ἀγοριοῦ πρὸς τὸν ἱερέα πατέρα του. Ἔτσι τὸ ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐκεῖνος, ὅταν, ἀναγκασμένος ἀπὸ ἓνα ἐπειγὸν τηλεφώνημα, ξεσηκώνεται Κυριακὴ ἀπόγευμα γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιον ἐγορίτη του, πού τὸν ζητοῦσε ἐспеυσμένα σὲ μιὰ του ἀνάγκη ἀμετάθετη, παρὰ τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στὸ παιδί του γιὰ περίπατο.

Αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ σκηνές πρέπει νὰ εἶναι συχνές ἀπ' ὅλα αὐτὰ πού μοῦ διηγοῦνται φίλοι ἱερεῖς. Τοὺς φέρνουν μπροστὰ σὲ διλήμματα, ὅταν ἀντιμετωπίζουν τέτοιες καταστάσεις, στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ διαλέξουν τί θὰ κάνουν μὲ τὸν χρόνο τους. Γνωρίζουν ὅτι πρέπει νὰ εἶναι διαθέσιμοι γιὰ τοὺς ἄλλους, νὰ προβλέπουν χρόνο γιὰ ἐκείνους πού ἔχουν τὴν ἀνάγκη τους, αἰσθάνονται ὅμως ὅτι ἔχουν ὑποχρεώσεις καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειά τους καὶ πρὸς τὸν ἑαυτό τους.

Διλήμματα, τριλήμματα, συγκρούσεις ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς βρίσκονται στὴν ἡμερησία καὶ τὴ νυκτερινή... διάταξη στὴ ζωὴ ἐνὸς ἱερέως. Ἡ Ἱερωσύνη ὅπως ἡ Ἱατρικὴ καὶ ἄλλες συναφεῖς ἐργασίες εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ «ἐπαγγέλματα» πού δὲν μποροῦν νὰ τηρήσουν πάντοτε τίς ἐπαγγελίες καὶ τίς ὑποσχέσεις τους.

«Φυγή στην εργασία» ή έλλειψη οργανώσεως;

Αφήνουμε, βέβαια, έξω από τη συζήτηση το ένδε-
χόμενο, ή «επαγγελματική» απασχόληση να είναι ένα
είδος υπεκφυγής για τήρηση ορισμένων βασικών υπο-
χρεώσεων προς την οικογένεια. Τότε βρισκόμαστε μπρο-
στά στο φαινόμενο που το αποκαλούν «φυγή στην εργα-
σία», επίδειξη υπέρμετρου επαγγελματικού ζήλου, συνε-
χρή ένασχόληση με καθήκοντα που δημιουργούνται στον
επαγγελματικό χώρο ή τα δημιουργούμε οι ίδιοι για
να βρισκόμαστε αφορμή να λείπουμε από το σπίτι, να
μην ασχολούμεθα με τα προβλήματα που ανακύπτουν,
με τα προβλήματα της πρεσβυτέρας, των παιδιών. Η
υπερβολική εξάλλου εξωτερική εργασία μάς δίνει μία
δικαιολογία αποφυγής του οικογενειακού αλλά και του
προσωπικού προβληματισμού.

Ο καθένας μας θα πρέπει να αναζητήσει μέσα του
τά πιθανά αίτια τέτοιων καταστάσεων, όταν δεν προ-
έρχονται από πραγματικές εξωτερικές αφορμές, αλλά
πλάθονται για να μάς δώσουν ένα άλλοθι, που να δι-
καιολογεί την απουσία μας από τον τόπο του... εγκλή-
ματος.

Θα πρέπει, ακόμα, να δοῦμε και την περίπτωση
μιας έλλειψης οργανώσεως του χρόνου μας και καλής
διευθετήσεώς του. Πόσες φορές δεν σπαταλούμε τον
καιρό μας με άσκοπες συζητήσεις, με άστοχη παράτα-
ση τηλεφωνικών διαλέξεων, με προσωπική έκτελε-
ση εργασιών που θα μπορούσαν να τις αναλάβουν συ-
εργάτες μάς, με μετακινήσεις που δεν είναι επείγου-
σες και θα μπορούσαν να αναβληθούν. Πόσες φορές
στην ύπάρχουσα πίστωση χρόνου δεν κάνουμε αφαιμα-
κτικές αναλήψεις τέτοιες που να κινδυνεύει ο λογαρια-
σμός μας να μηδενισθεί.

Ποσοτική ή ποιοτική παρουσία

Μία άλλη πτυχή του προβλήματος είναι όταν δια-
θέτουμε χρόνο για το σπίτι μας χωρίς στην πραγματι-
κότητα να τον διαθέτουμε. Ποσοτικά είμαστε εν τάξει,
ποιοτικά όμως εν άταξία. Συμβαίνει, δηλαδή, να απο-
δίδει τέλεια την κατάστασή μας ο χαρακτηρισμός ότι
είμαστε «φεύγουσα παρουσία» ή «μέγουσα απουσία» ή
ακόμα πιο έλληνικά «παρόντες τῷ σώματι, άπόντες τῷ
πνεύματι». Και τούτο γίνεται αισθητό στους άλλους.

Οι αισθήσεις μας κι αυτές μάς δημιουργούν ένα
άλλο άλλοθι και παίζουν μαζί μας ένα άσχημο παι-
χνίδι. Βλέπουμε και δεν βλέπουμε, ακούμε δήθεν μα
δεν ακούμε κι ως κάνουμε ότι είμαστε όλο αυτά: άγ-
γίζουμε χωρίς να μάς άγγίζει τίποτα· δοκιμάζουμε
χωρίς να γευόμαστε· μυρίζουμε χωρίς να οσφραϊνόμα-
στε. Χωρίς μάλιστα να πραγματοποιηθεί αυτό που ονο-
μάζουμε «νέκρωση των αισθήσεων» που θα λογιζόταν
τελικά πνευματική κατάκτηση. Συμπεριφερόμαστε, θα
έλεγα, σαν εκείνον που θάνει γυαλιά ήλιου, τα πιά
σκοῦρα, ευκαίρως - άκαιρως, όχι τόσο για να πρόφυ-
λάξει τα μάτια του από το φώς όσο για να κρύψει τα
αισθήματά του ή τη γύστα του από τους άλλους.

«Να σᾶς πῶ, μου έλεγε πρό καιρού μία πρεσβυτέ-
ρα. Δεν με πειράζει που ο παπάς μου λείπει πολλές
ώρες από το σπίτι. Εξέρω ότι όταν είναι μαζί μας στο
σπίτι, είναι με μάς για μάς, με ανύστακτη προσοχή.
Είναι, δηλαδή, παρών».

«Ποιμαίνοντες έαυτούς»

Μία τέτοια «ποιοτική» παρουσία με τους δικούς του
του παρέχει ασφαλώς και δυνατότητες για μία «δια-
κριτική» απουσία του ώστε να βρεθεί και ο ίδιος πιά

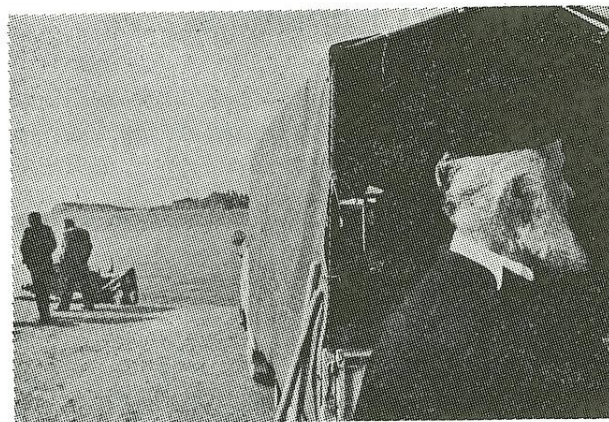
κοντά με τον έαυτό του. Νά ποιμάνει κι αυτός τον έαυτό του, νά τον βοσκήσει «έν νομῇ αγαθῇ», πράγμα τόσο αναγκαίο και χρήσιμο γι' αυτόν και για όσους περιβάλλει.

Πόσες φορές δὲν λησμονεῖ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ και ξεχνιέται... δίνοντας, δίνοντας μέχρις ἐξαντλήσεως και τῶν τελευταίων ἀποθεμάτων πού διαθέτει. Ἔχοντας μπεῖ σ' ἓνα πρόγραμμα συνεχοῦς ὡραρίου για τοὺς ἄλλους ἀφήνει ἐκτός σχεδίου τὸ δικό του τὸ πρόγραμμα. Ἀφήνει για εὐθετώτερο χρόνο τὴν ἐνασχόλησή του μ' αὐτό. Για τις διακοπές, για τὸ καλοκαίρι... Περιόδους κατά τις ὁποῖες ἐλπίζει ν' ἀναπληρώσει ὅλα τὰ κενά, ὅλες τις ἐλλείψεις. Δυστυχῶς, ὁ χρόνος τὸν κυνηγάει, τοῦ ξεφεύγει, γλυστράει μέσ' ἀπ' τὰ χέρια του κι ἀπελπίζεται.

Ἐκεῖνο πού χρειάζεται ἐνδεχομένως εἶναι μία ἀδιάκοπη «διακοπή» στὴν καθημερινότητα· νά μεταλαμβάνει ἀνελλιπῶς κάθε ἡμέρα και τὸ μικρότερο κομμάτι τοῦ ἐπισύσιου ἄρτου του. Πόσοι δὲν τὸ λησμονοῦμε; Ἄν ἀκολουθήσουμε τὴν πιὸ πάνω πρόταση διακόπτουμε, χωρὶς νά διακόπτουμε ἐν τούτοις, ἐπὶ εἰκοσιτετραώρου θάσεως. Ἐνῶ ἀσχολούμεθα με τοὺς ἄλλους, ἀσχολούμεθα και με τὸν έαυτό μας. Ποιμαίνοντες ποιμαινόμεθα και ποιμαινόμενοι ποιμαίνουμε. Τὸ ταξίδι μας μιᾶς ἀτέλειωτης μέρας μέσα στὴ νύχτα γίνεται νυχθήμερη ἀκολουθία. Ἐπιστρέφουμε ἀνανεωμένοι στὴν καθημερινή μας ἀφειτηρία προσδοκῶντας τὸ προσωρινό μας τέρμα, τὸν ὕπνο τὸν βραδινὸ «εἰς ἀνάπαυσιν σώματος και ψυχῆς».

Ἐνας κύκλος κλείνει και ἕνας ἄλλος ἀνοίγει· μέσα σ' αὐτὸν εἰσέρχονται και χωροῦν ὄλοι. Οἱ οἰκεῖοι μας και πιὸ κοντινοί μας, ἢ πρεσβυτέρα μας και τὰ

παιδιά μας, τὰ πνευματικά μας παιδιά, ἡ ἐγορία μας, ἅπας ὁ κόσμος· ἡ καρδιά μας χτυπᾷ ξεχωριστὰ για τὸν καθένα ἔχοντας βρεῖ τὸν δικό της ρυθμό.

«Καιρὸς παντὶ πράγματι...». Φωτογραφία Μανῶλη Μπαμπούση.

Μετάληψη καθημερινή

Είπε ο Ἀββᾶς Ἰωάννης*: «Ἐγὼ θέλω ὁ ἄνθρωπος νὰ παίρνη κάτι ἀπὸ ὅλες τὶς ἀρετές. Λοιπόν, κάθε μέρα, ἀφοῦ σηκώνεσαι τὸ πρωτῆ, κάνε ἀρχὴ σὲ κάθε ἀρετὴ καὶ θεῖα ἐντολή, μὲ πολὺ μεγάλη ὑπομονή, μὲ φόβο καὶ μακροθυμία, μὲ ἀγάπη Θεοῦ, μὲ κάθε προθυμία ψυχῆς καὶ σώματος, μὲ ταπείνωση πολλή, ὑπομένοντας στὴ θλίψη τῆς καρδιάς καὶ στὴν ἐσωτερικὴ προσοχή, μὲ πολλή προσευχὴ καὶ ἱκεσίες καὶ στεναγμούς, μὲ καθαρὴ γλῶσσα καὶ προσοχὴ στοὺς ὀφθαλμούς. Νὰ σὲ ταπεινώνουν καὶ νὰ μὴ ὀργίζεσαι. Νὰ εἰρηνεύης καὶ νὰ μὴ ἀνταποδίδῃς κακὸ ἀντὶ κακοῦ. Νὰ μὴ προσέχῃς στὰ φταιξίματα τῶν ἄλλων. Νὰ μὴ δίνῃς σημασία στὸν ἑαυτὸ σου, ἀλλὰ νὰ τὸν θαρῆς ὡς τὸ τελευταῖο ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα. Ἀποτάσσοντας τὰ ὕλικά καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σάρκα. Σὲ σταυρό, σὲ ἀγῶνα, σὲ πτωχεῖα πνεύματος, σὲ προαίρεση καὶ ἄσκηση πνευματικῆ, σὲ νηστεία, σὲ μετάνοια καὶ κλαυθμὸ, σὲ ἀγῶνα πολέμου, σὲ διάκριση, σὲ ἀγνόητα ψυχῆς, σὲ μετάληψη ἀγαθῆ. Σὲ ἡσυχία, τὸ ἐργόχειρο. Στὶς νυχτερινές ἀγρυπνίες, μὲ πείνα καὶ δίψα, μὲ κρῦο καὶ γυμνότη-
τα, μὲ κόπους. Κλείνοντας ἀπὸ πάνω σου τὸν τάφο, ὡς νὰ ἔχῃς ἤδη τελευτήσει. Θαρῶντας ὅτι ὁ θάνατος εἶναι κοντὰ σου τὴν κάθε ὥρα».

* Ἀββᾶ Ἰωάννη τοῦ Κολοβοῦ, λόγος λδ' Ε Ἰ π ε ρ ῆ ... Τὸ «Γερωντικόν» σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση ὑπὸ Βασιλείου Πέντζα, Ἀθήναι, Ἐκδ. «Ἀστήρ», 1974, σ. 113.

ΧΡΟΝΟΥ ΦΕΙΔΟΥ

Σεβασμὸς τοῦ χρόνου τῶν ἄλλων

Καλοκαιρινές διακοπές 1988. Ὅλοι ἐλπίζουμε ὅτι θὰ βροῦμε ἐπὶ τέλος λίγο χρόνο γιὰ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ δὲν προλάβαμε ν' ἀρχίσουμε ἢ νὰ τελειώσουμε μέχρι τώρα. Νά, λοιπόν, ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὶς χαμένες εὐκαιρίες τοῦ παρελθόντος. Ὁ χρόνος ἀνοίγεται μπροστὰ μας καὶ ὅλοι ἐλπίζουμε ὅτι θὰ μπορέσουμε νὰ ὑπερβῶμε τὸν νόμο τοῦ ἀδιαχωρήτου. Χρόνος, λοιπόν, γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα χρόνος γιὰ νὰ σκεφτοῦμε τὸν χρόνο τῶν ἄλλων.

Ἔχουμε ἄραγε σκεφτεῖ, ὅτι ἂν ὁ χρόνος εἶναι χρήμα — σύμφωνα μὲ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ ρῆση *time is money* —, πόσο ἐκμεταλλευόμαστε τοὺς ἄλλους «οἰκονομικά» ὅταν ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὸν χρόνο τους; Στὸ τηλέφωνο, στὸν δρόμο, στὸ γραφεῖο, στὸ σπίτι.

Ζητᾶμε ἄδεια, κατ' εὐφημισμὸ, ν' ἀπασχολήσουμε κάποιον δῆθεν «γιὰ δύο λεπτά» καὶ τὰ δύο λεπτά γίνονται τέταρτο καὶ μισὴ ὥρα. Ἐπισκεπτόμαστε κάποιον «γιὰ λίγο» καὶ ἡ ἐπίσκεψη καταλήγει νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἀρμένικη. Παρακάμπτομε τὴν σειρά προτεραιότητος ἄλλων ἀνθρώπων ποὺ προηγούνται σὲ διαφορὸς ὑπηρεσίες, «μόνο γιὰ μιὰ μικρὴ πληροφορία ὥστε νὰ μὴν περιμένουμε ἄδικα στὴν οὐρά» καὶ καταλήγουμε

νά συζητάμε άνετα τὸ πρόβλημά μας με τὸν ὑπάλληλο, ὑπὸ τὶς διαμαρτυρίες τῶν ἄλλων ἀδικημένων, ἀδιαφορώντας ἢ καὶ κατηγορώντας τους ὅτι δὲν μποροῦν νὰ ὑπομείνουν οὔτε μισὸ λεπτὸ καθυστέρηση.

Ὁ χρόνος ὅπως ὄλοι μας γνωρίζουμε εἶναι μέγεθος ὑποκειμενικό. Ἀκόμα καὶ τὰ ρολόγια ποὺ προορισμὸ τους ἔχουν νὰ μετροῦν τὸν χρόνο σταματοῦν... συνήθως ὅταν πρέπει νὰ μᾶς χρονομετρήσουν. Κλεψύδρες ποὺ κλέβουν... τὸν χρόνο.

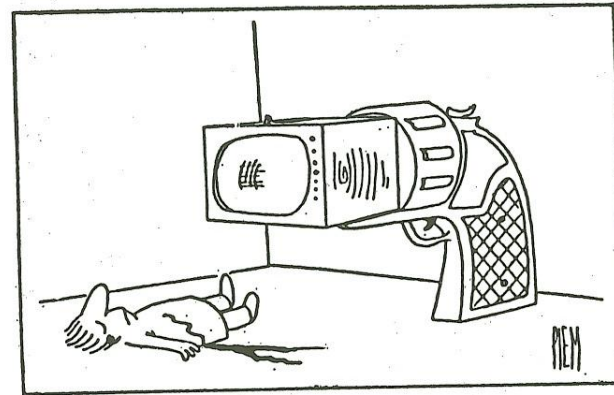
Ζητοῦμε, γιὰ παράδειγμα, τὸν λόγο νὰ παρέμβουμε γιὰ λίγο σὲ μιὰ συζήτηση κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς συνάξεως καὶ κάνουμε μιὰ δεύτερη διάλεξη ἐπὶ τοῦ θέματος. Στὰ μαθήματά μας ὑπερβαίνουμε τὸν χρόνο τῆς παραδόσεως ἐπειδὴ πιστεύουμε πὼς ὄλα τὰ ἐνδιαφέροντα ζητήματα συγκεντρώνονται πρὸς τὸ τέλος καὶ ἀποροῦμε γιὰτὶ παρατηρεῖται κάποια ἀνησυχία στὸ ἀκροατήριο.

Στὰ κηρύγματα πολλές φορές παρασυρόμαστε ἀπὸ τοὺς «ἐλεύθερους συνειρμούς». Τὸ ἓνα φέρνει τὸ ἄλλο καὶ ἔτσι καταλήγουμε νὰ διπλασιάζουμε ἢ καὶ νὰ τριπλασιάζουμε τὸν χρόνο τῆς ὁμιλίας μας, λέγοντας ἐνδεχομένως ἐνδιαφέροντα πράγματα, τὰ ὅποια ὅμως νὰρκοθετοῦν τὸν ἀρχικό μας στόχο.

Εἶναι πραγματικά μέγας ὁ πειρασμὸς νὰ ἔχεις ἀπέναντί σου ἀνθρώπους ποὺ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ σὲ ἀκούσουν χωρὶς νὰ μποροῦν καὶ νὰ σὲ διακόψουν. Αἰσθάνεσαι μιὰ δύναμη καὶ μιὰ ἐξουσία· τὴν δυνατότητα νὰ τοὺς καταδυναστεύεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ εὐθύνη εἶναι μεγάλη. Ὁ σεβασμὸς γιὰ τὸν ἀκροατὴ συνιστᾷ ἄλλωστε ὄρο ἀπαράβατο.

Ὁφείλουμε, ὅμως, νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι αὐτὸς ὁ σεβασμὸς δὲν εἶναι καὶ τόσο πολὺ διαδεδομένος σημε-

ρα. Ἀπὸ τὸν ἀπλὸ πολίτη μέχρι τὰ κρατικὰ μέσα ἐνημερώσεως παρατηρεῖται ὑπέρβαση τῆς ἐξουσίας τοῦ λόγου: ὁ ἀκροατὴς κατακεραυνώνεται καὶ καθηλώνεται ἐπὶ τόπου ὅπως δείχνει χαρακτηριστικὰ τὸ σκίτσο ποὺ δημοσιεύουμε (τοῦ Piem ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Le Figaro» τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1980).

Ἐλλειψη προσοχῆς

Ἀκόμα καὶ οἱ ἀνθρώποι τῆς Ἐκκλησίας, παρ' ὅλες τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ τύπου «πᾶν ῥῆμα ἄργον ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως» (Ματθαίου 16' 36) ἢ τὸ εἰδικὸ αἵτημα ποὺ ὑποβάλλουμε σὲ περιόδους πνευματικῆς κατανύξεως νὰ μὴν μᾶς δοθεῖ «πνεῦμα ἀργολογίας», δὲν εἴμαστε πολὺ προσεκτικοὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Παρατηρῶ πολλές φορές, ὃ ἰ π λ α σὲ κηρύγματα ποὺ ἔχουν προετοιμαστῆ με πολλὴ φροντίδα ὡς πρὸς τοὺς στόχους καὶ τὸ διάγραμμα, με ἐπιμέλεια ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ λεξιλόγιο, με προσοχὴ ὡς πρὸς

τήν διάρκεια, και ἄλλα πού εἶναι τῆς στιγμῆς. Τά δεύτερα ἔχουν τή σφραγίδα τῆς «ἐμπνεύσεως», τῆς παρρημύσεως και τοῦ αὐθορμητισμοῦ, τῆς προχειρότητος. Περιέχουν ἀσφαλῶς και χρήσιμες σκέψεις, εὐστοχες παρατηρήσεις πάνω στα ἀναγνώσματα, ἐρμηνευτικά σχόλια κ.τ.τ. Ὡς ὅλον, ὅμως, χωλαίνουν γιατί εἶναι ἀπαράσκευα, ἀσχεδίαστα, ἀνισομερῆ, ἀτακτα. Θά μπορούσαν και νά λείπουν ἀταίριαστα ἐπιχειροῦν νά ταιριάζουν, πράγμα ἀδύνατο, μέ τόν ἀριστουργηματικό λόγο τῶν λειτουργικῶν μας κειμένων.

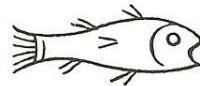
Διερωτώμαι τότε. Τί εἶναι ἐκεῖνο πού ἐξωθεῖ ὀρισμένους νά θέλουν ὀπωσδήποτε νά μιλήσουν; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού τοὺς ἀναγκάζει νά ἐκτίθενται ἐκθέτοντας μέ ἀκατάλληλο τρόπο τὸ Εὐαγγέλιο; Ἐνθυμοῦμαι κάποιον φοιτητῆ ὁ ὁποῖος ἐπέμενε σώνει και καλά «νά διδάσκει» ἀπό ἄμβωνος. Τά ἀποτελέσματα ἦσαν μάλλον πενιχρά πρὸς ἀρνητικά.

Μερικοὶ δὲν λαμβάνουν ὑπόψη τους οὔτε και τὰ σχόλια πού γίνονται εἰς βάρος τους. Δὲν ὑποστηρίζω ὅτι εἶναι μόνο χάρισμα τὸ νά μιλάς και νά κηρύσσεις. Ἀπαιτεῖται πολὺς φωτισμός, βέβαια, ἀλλὰ και πολὺς κόπος. Θά ἔλεγα ὅτι εἶναι και ζήτημα ἐπιγνώσεως τῶν ἱκανοτήτων μας. Πολλοὶ κατέχουν αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἄλλοι ὄχι. Τὸ δυστύχημα μέ τοὺς τελευταίους ἀπ' ὅ,τι φαίνεται εἶναι ὅτι οὔτε και πρόκειται νά τὴν ἀποκτήσουν. Τὸ κακὸ ὅμως τὸ κάνουν. Ἀντὶ δὲ νά ἐπιδιώκουν μέτρα γιὰ νά συγκριθοῦν δὲν θέτουν κανένα μέτρο και φραγμὸ ὥστε νά συγκρατηθοῦν.

Μιά τέτοια στάση εἶναι ἐπόμενο ὅτι θέτει ζήτημα ποιμαντικῆς τάξεως. Ἡ διακονία τοῦ λόγου δὲν γίνεται γιὰ νά ἱκανοποιεῖ προσωπικές μας ἀνάγκες. Ἀποβλέπει στήν οἰκοδομὴ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλη-

σίας. Κι ἂν ὑπάρχει και ἡ παραμικρότερη ὑπόνοια ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς δὲν θά οἰκοδομήσει εἶναι προτιμότερη ἢ ἀπουσία του. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νά ἀφορᾷ μόνο στὸν ἴδιον τὸν χειριστῆ τοῦ λόγου. Ἡ ἀρμόδια ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἔχει τὴν εὐθύνη τοῦ ἐλέγχου, τῆς συμπαραστάσεως και καθοδηγήσεώς του.

Ἡ διάρκεια αὐτῆς τῆς ἀφασίας ἄς γίνεῖ ἀφορμὴ γιὰ μαθητεία, προετοιμασία, ὀρθοφωνία. Τὸ καλοκαίρι μπορεῖ νά γίνεῖ μία περίοδος σπουδῆς και ἐμβαθύνσεως ὄχι μόνο στα θέματα και τὸ περιεχόμενο τῶν κηρυγμάτων μας, ἀλλὰ και στήν ἐπανεκτίμηση τοῦ χρόνου πού οἱ κατὰ περίστασιν ἀκροαταὶ μας θέτουν στήν διάθεσή μας. «Χρόνου φείδου» ἐπομένως! Ἄς ἀντηχήσει ἐπίκαιρα ἢ ἀρχαία ἐπιταγὴ ὥστε νά καλύψει σύγχρονες ἀνάγκες.

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΟΡΘΟΦΩΝΙΑΣ

Ἡ σιωπή μου πρὸς ἀπάντησή σου

«Φωνάζω ἑλληνικά κι οὔτε πού μοῦ ἀποκρίνεται κανένας». Μήπως δὲν τὰ ὁμιλῶ σωστά; Μήπως ὁ τόνος τῆς φωνῆς μου εἶναι χαμηλός; Μὰ μόλις εἶπα ὅτι «φω-νάζω». Τί συμβαίνει λοιπόν; Μήπως θά ἔπρεπε, γιὰ νὰ μοῦ ἀποκριθοῦν, νὰ φωνάζω σὲ ἄλλη γλῶσσα; Μά-ταιος κόπος. Οἱ τελευταῖες δημοσκοπήσεις τοῦ διεθνοῦς πρακτορείου «APHONIA» (Ἄφωνία) δείχνουν μιὰ κάθετη πτώση τῆς ἀκροαματικότητας. Εἶναι αὐτὸ πού λέγεται τελευταῖα «ξεκινᾶμε ἀπὸ μηδενικὴ βάση». Κα-νεὶς δὲν ἀκούει ἀπὸ κανέναν τίποτα, κι οὔτε πού κα-ταλαβαίνει τίποτα.

Πῶς νὰ καταλάβεις ὅμως, τί νὰ καταλάβεις, ἀπὸ πού ν' ἀρχίσεις καὶ πού νὰ τελειώσεις; Ὁ ποιητὴς μέ-σα στὴν ὀξυμένη εὐαισθησία του τὸ διαισθάνεται καὶ τὸ φωνάζει δυνατὰ καὶ τὸ ἐξηγεῖ κιόλας:

«φωνάζω ἑλληνικά κι οὔτε πού μοῦ ἀποκρίνεται
κανένας

εἶναι πού πλέον δὲν γογᾶει κανένας

.....

πῶς κι ἀπὸ πού ἀκουμπᾶει τ' ὠμέγα στὸ ἄλφα».

(Ὀδυσσεά Ἐλύτη, Τρία ποιήματα μὲ σημάια εὐκαι-ρίας, Ἀθήνα, Ἰκαρος, 1982, σ. 39).

Τί σχέση ἔχει τὸ τέλος μὲ τὴν ἀρχή, πῶς δένουν μεταξὺ τους αὐτὰ τὰ δύο, ὅταν ἔχεις χάσει κάθε συνέ-χεια, δὲν παρακολουθεῖς τὰ ἐνδιάμεσα γράμματα, κι αὐτὰ τὰ δύο γράμματα, τὸ Α καὶ τὸ Ω, τὸ Ω καὶ τὸ Α, μένουν ὀρόσημα πού ὀρίζουν τελικὰ τὴν ἀφασία μας. Ὅσο καὶ νὰ μιλάμε, ἐφόσον ὁ ἄλλος δὲν ἀκούει καὶ δὲν μᾶς ἀποκρίνεται, εἶναι σὰ νὰ μὴ μιλάμε.

Ἐλεύθεροι συνειρμοὶ ἐσωτερικοῦ χώρου

Ὁ λόγος τοῦ ἄλλου δὲν εἶναι τελικὰ παρὰ πυροδό-τηση γιὰ ἐλεύθερες συνειρμικὲς περιπλανήσεις στὸν δικὸ μας χῶρο, μέχρις ὅτου δοθεῖ ἡ χαρακτηριστικὴ βολὴ τοῦ λόγου μὲ μία ἐκ μέρους μας ἀπάντηση τύπου «ἄλλ' ἀντ' ἄλλων». Βίοι, δηλαδὴ, παράλληλοι, ἀσύμπτωτοι, πού δὲν ἀγγίζουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο.

Τὸ κακὸ εἶναι, ὅτι οἱ ἐκ μέρους μας ἀπόπειρες γιὰ ἐπικοινωνία συνεχίζονται, ὅπως ὅταν θέλοντας νὰ ζητήσουμε μιὰ τηλεφωνικὴ πληροφορία ἐπιμένουμε σχηματίζοντας ἀπελπισμένα τὸν ἀριθμὸ 131 καὶ ὁ ἀτέρ-μων δίσκος ἐπαναλαμβάνει ἀνελέητα τὴν δική του στε-ρεότυπη ἀπάντηση: «παρακαλῶ —μᾶς παρακαλεῖ κιό-λας!— περιμένετε στὸ ἀκουστικό σας». Κι ἐμεῖς τί νὰ κάνουμε, περιμένουμε, ἀγαμένουμε, ἐπιμένουμε, ὑπομέ-νουμε...

Ἀμήχανη σιωπὴ τοῦ ἄλλου

Εἶναι κάποιες ὥρες, ὅμως, πού τὰ ἐρωτήματά μας στρέφονται πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας. Διερωτώμεθα τότε, μήπως καὶ ἡ γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦμε, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφραζόμαστε, δὲν μεταφέρει πράγματι σωστά στὸν ἄλλο αὐτὸ πού θέλουμε νὰ τοῦ ποῦμε. Ἡ σιωπή, δηλαδὴ, τοῦ ἄλλου δὲν εἶναι περιφρονητικὴ,

τοῦ τύπου «ἢ σιωπή μου πρὸς ἀπάντησή σου», ἀλλὰ ἀμήχανη σιωπή, σὰ νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς ἀπαντήσει, μὴ γνωρίζοντας ἀκριβῶς τί πράγματι τοῦ ζητᾶμε. Πολλές φορές συμβαίνει, χωρὶς νὰ ἔχουμε διατυπώσει σαφῶς τὸ ἐρώτημά μας νὰ περιμένουμε μία ἀποκρίση. Κι αὐτό, γιατί «δοκιμάζουμε» τὸν ἄλλο, ἂν μπορεῖ νὰ μαντέψει τὸ αἴτημά μας. «Ἄφοῦ μᾶς ξέρει, ἀφοῦ γνωρίζει τίς ἐπιθυμίες μας, εἶναι ἀνάγκη κάθε φορά νὰ τίς διατυπώνουμε ἐκ νέου; Δὲν γνωρίζει τί θέλουμε; Γιατί δὲν ἀνταποκρίνεται»;

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι εἶναι φορές πού ὁ ἄλλος ἀδιαφορεῖ καὶ κάνει πὼς δὲν καταλαβαίνει ἐνῶ γνωρίζει πολὺ καλά. Ἄλλοτε, ὅμως, παραμένει ἀμήχανος γιατί ἡ δική μας στάση εἶναι ἀμφιθυμική. Κάποτε πού ἐπιχείρησε νὰ μᾶς προλάβει, νὰ δείξει ὅτι κατάλαβε, δὲν κατάλαβε... καὶ στὸ πρόσωπό μας φανερώθηκε ἡ ἀπογοήτευση. Ἐκτοτε παραμένει ἐπιφυλακτικός. Θέλει συγκεκριμένα μηνύματα, μονοσήμαντα, εἰ δυνατόν, καὶ ὄχι δισημάντα, ἢ καὶ πολυσημάντα καὶ ὡς ἐκ τούτου παρεξηγήσιμα. Ὅποτε, καλὸν εἶναι, γιὰ νὰ ἀποφεύγονται οἱ ἀμφιβολίες, οἱ βολές μας νὰ εἶναι ἐπὶ σκοπόν, μία μία καὶ ὄχι κατὰ ριπᾶς.

Παράλογες ἀπαιτήσεις

Ἡ χρήση «πολεμικῆς» ὀρολογίας εἶναι ἐπιβεβλημένη, γιατί σὲ μία συζήτηση, σὲ ἕναν διάλογο ὑπάρχει μία λαθάνουσα ἢ καὶ φανερὴ ἐπιθετικότητα. «Ἄς καταλάβει ἐπὶ τέλους αὐτὸ πού θέλω. Πρέπει νὰ τοῦ τὰ λέω ὅλα; Ἄν μ' ἀγαπάει, ἄς μαντέψει. Ἐγὼ δὲν λέω τίποτα». Χωρὶς, λοιπόν, νὰ ἔχω πεῖ τίποτα, περιμένω ἕνα σῆμα πού δὲν ἔρχεται, ἐκνευρίζομαι, ἀγανακτῶ, καταφέρομαι ἐναντίον τοῦ ἄλλου.

Ὅπωςδήποτε εἶναι λεπτή ἡ θέση κάποιου πού ἐκφράζει ἕνα αἴτημα. Μήπως ὁ ἄλλος τὸ ἐκλάβει ὡς «ἐπαιτεία»; Μήπως τὸ παρεξηγήσει; Ὅα ἀπαντήσει «ναί» ἢ «ὄχι»; Ἐνα «ὄχι» εἶναι ὀδυνηρό. Εἶμαι λοιπὸν ἐπίτηδες ἀσαφής, μεταθέτω τὴν εὐθύνη στὸν ἄλλο. Αὐτὸς δὲν κατάλαβε. Τοῦ ζητάω κι ἀπὸ πάνω τὸν λόγο καὶ δὲν ἔχω ἐκτεθεῖ. Ἀπίθανη συλλογιστική καὶ ἐκλογίκευση.

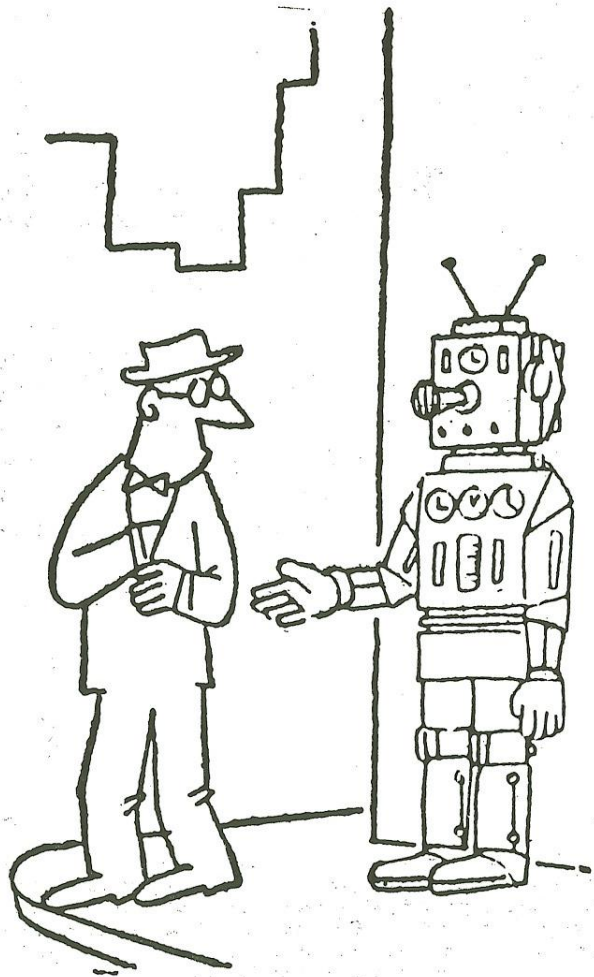
Γιὰ ἐκείνους, ὅμως, πού θέλουν νὰ ζοῦν μὲ εἰρήνη μεταξύ τους ἄς ἀκούσουν μιὰ «ὑφέλιμη ἐντολή» (τὴν μὲ ἀριθμὸ 20) τοῦ Ἄβδᾶ Ἡσαΐα, διδάσκημου ἀσκητῆ τοῦ Δ' αἰῶνα, πού ἐμόνασε στὴν Σκήτη:

«Ἐὰν θέλῃς νὰ λάθῃς κάτι καὶ τὸ ἔχῃς ἀνάγκη, νὰ μὴ γογγύσῃς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, μὲ τὴν σκέψι διατι δὲν ἐκατάλαβε νὰ μοῦ τὸ δώσῃ μόνος του, ἀλλὰ εἰπὲ ἀνοικτά, μὲ ἀπλότητα, σὲ παρακαλῶ, δός μου αὐτὸ τὸ πράγμα, διότι ἔχω ἀνάγκη» διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγία ἀγγελία στὴν καρδιά· διότι ἐὰν δὲν εἰπῆς, ἀλλὰ γογγύσῃς καὶ μειψθῆς μὲ τὴν καρδιά σου ἔχεις τὸ κρῖμα»*.

→

Πολλές φορές ἀπευθύνεις τὸ αἴτημά σου μὲ ὑπεκφυγές. Ὁ ἄλλος σοῦ ἀπαντᾷ πλάγια... ἀμήχανα ἢ μηχανικά. Μόνος ἕνας ἀπὸ... μηχανῆς Θεὸς μπορεῖ νὰ σώσει τότε τὴν κατάσταση! Σκίτσος τοῦ Δ. Μητρόπουλου, ἀπὸ ἀπάνθισμα σκίτσων του δημοσιευμένων στὰ ἰταλικά τὸ 1978 μὲ τίτλο: «Πρόδο, σοῦ ἐγάζω τὸ καπέλλο μου».

‘Υπό ιδίαν εϋθύνην

Είναι προτιμότερο, λοιπόν, ο λόγος μας να είναι εϋθύς. «Ακόμα κι όταν τὰ προγνωστικά μας δὲν εἶναι γιὰ ποσοστὰ πενήντα στὰ ἑκατὸ «ναί» ἢ «ὄχι», στὴν περίπτωση ποὺ ἡ ἐνδεχόμενη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά μας εἶναι «ναί», θρυσκόμαστε σὲ καλλίτερη μοῖρα ἀπὸ πρῖν. Ὅταν εἶναι «ὄχι» παραμένουμε στὴν ἴδια κατάσταση». Αὐτὸ συνήθιζε νὰ μοῦ λέει σοφὸς φίλος ὅταν τοῦ ἐξέφραζα ἀμφιβολίες, ἀν ἔπρεπε νὰ ζητήσω κάτι εϋθέως, πλαγίως ἢ νὰ τὸ ἀποφύγω ἐντελῶς.

Μία τέτοια ἀντιμετώπιση μᾶς ὑποδεικνύει ὅτι στὸν δρόμο ποὺ ἐπιλέγουμε πρέπει νὰ κυκλοφοροῦμε «ὑπὸ ιδίαν εϋθύνην». Τὸ φανάρι ἀναβοσβήνει σὲ χρωματισμὸ κίτρινο. Πρέπει νὰ ὀδηγοῦμε προσεκτικά. Τὰ σήματά μας γιὰ νὰ τὰ διακρίνει ὁ ἄλλος πρέπει νὰ εἶναι σαφῆ καὶ μονοσήμαντα. Τίποτα, ὅμως, δὲν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν εϋθύνη νὰ ὀδηγοῦμε σὲ κατάσταση τέτοια, ποὺ καὶ λαθησμένα σήματα τοῦ ἄλλου νὰ τὰ συλλαμβάνουμε στὴν ὀρθή τους πρόθεση.

Γι’ αὐτὸ, ὅμως, δὲν ἀπαιτεῖται ἀπλῶς νὰ σκέπτομαι ἀλλὰ νὰ εἶμαι διαρκῶς ἐν ἐγρηγόρσει, σὲ νήψη. Σὲ ἀντίθεση ἢ μᾶλλον ὡς συμπλήρωμα τῆς καρτεσιανῆς ρήσεως «σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω», προβάλλεται ἡ ὀρθόδοξη ἀρχὴ τοῦ «ν ἢ φ ω, ἄ ρ α ὑ π ἄ ρ χ ω». Ἡ διακριτικὴ καὶ διακρίνουσα νήψη μᾶς καθιστᾷ νηπιτικῆς ὑπάρξεις καταξιωμένες σὲ χώρους ποὺ κάθε ἄλλη στάση μπορεῖ νὰ ἀποθεῖ ἐπικίνδυνη. Αὐτὸ πάλι δὲν σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ διακινδυνεύουμε τίποτα. Ἄλλο κίνδυνος, ὅμως, καὶ ἄλλο διακινδυνεύουσι. Στὶς ἀνθρώπινες πάντως σχέσεις κινδυνεύεις νὰ μείνεις μόνος ἀν δὲν διακινδυνεύσεις.

Ἐκτός κι ἂν ικανοποιεῖσαι μὲ αὐτὸ ποῦ σοῦ προσφέρει ὁ ἄλλος αὐτοβούλως, ἀφήνεσαι στὴν διακριτικὴ του εὐχέρεια, στὴν ἐξεταστικὴ του ἀγάπη, στὸ ἔλεός του, σὲ ὅ,τι ἔχει εὐχαρίστηση... τέλος πάντων. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ στάση δική σου, μιὰ στάση δική του. Χρειάζεται μακρὰ μαθητεία, σὲ ἄλλους χώρους, γιὰ νὰ φθάσεις σὲ αὐτὰ τὰ μέτρα.

Αὐθόρμητα μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ὁ λόγος τοῦ Ἁββᾶ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, ὅταν τὸν ρώτησαν κάποιοι πῶς νὰ προσεύχωνται. Τοῦς εἶπε ὁ Γέροντας: «Δὲν χρειάζονται περιττὰ λόγια, ἀλλὰ νὰ ἀπλώνετε τὰ χέρια καὶ νὰ λέτε: Κύριε, ὅπως θέλεις καὶ ὅπως γνωρίζεις ἐλέησέ με. Ἐκεῖνος γνωρίζει τί εἶναι γιὰ τὸ καλὸ μας καὶ μᾶς ἐλεεῖ» (εἶπε γέρων..., λόγος ιθ').

* Τὸ κείμενο καὶ ἡ μετάφραση βρίσκεται στὴν ἔκδοση τοῦ Καθηγητοῦ Π. Κ. Χρήστου, Ἁββᾶ Ἡσαΐου, Ἀσκητικὸι Λόγοι, «Φιλοκαλία» τῶν Νηπιτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν ἀρ. 12, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1981, σ. 30-31.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

«Ο λόγος παίρνει πρόσωπο με τὰ ἑμορφα γράμματα» (Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος). Ἡ παράσταση προέρχεται ἀπὸ ἐξώφυλλο διαφημιστικοῦ φυλλαδίου τοῦ γερμανικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Georg Olms.

ΑΛΦΑΒΗΤΟΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Προγράμματα κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ

Σὲ παγκόσμιο, εὐρωπαϊκὸ καὶ ἑλληνικὸ ἐπίπεδο, τοὺς ὑπευθύνους γιὰ τὴν παιδεία τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων ἀπασχολεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ. Εἴτε γιὰ «ὀργανικὸ» εἴτε γιὰ «λειτουργικὸ» ἀναλφαβητισμὸ πρόκειται, αὐτὸς συνιστᾷ ἓνα σημαντικὸ ἔμπόδιο γιὰ τὴν πρόοδο τῶν μειονωμένων ἀτόμων καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν κοινωνιῶν στίς ὁποῖες ἀνήκουν¹. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ διάχυτη ἡ ἀνησυχία καὶ ἐνεργὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὑπέρβασή του μὲ τὴ λήψη συγκεκριμένων μέτρων.

Ἐνα ἀπ' αὐτά, γιὰ νὰ ὑπενθυμίξει κυρίως τὸ πρόβλημα, εἶναι καὶ ἡ καθιέρωση τῆς Παγκόσμιας Ἡμέρας κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ ποὺ εἶναι ἡ 8 Σεπτεμβρίου. Πρόσφατα, στὴν Ἀθήνα, ἡ «Γενικὴ Γραμματεία Λαϊκῆς Ἐπιμόρφωσης» τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ ὀργάνωσε, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ αὐτῆς τῆς Ἡμέρας, μίαν τριήμερη — 8 ἕως 10 Σεπτεμβρίου 1987 — συζήτηση ἀντιμετώπισης τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ.

Τὸν ἴδιο μῆνα ἡ Ἀθήνα φιλοξένησε καὶ τὸ 1ο Εὐρωπαϊκὸ Συνέδριο μὲ θέμα τὴν «Ἀντιμετώπιση τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ στίς χώρες - μέλη τῆς Ε.Ο.Κ. σήμερα» (Ζάππειο Μέγαρο 16-18 Σεπτεμβρίου 1987). Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἰδιαίτερα προγράμματα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ζήτημα, συγ-

κεκριμένα το Δίκτυο πληροφόρησης για την εκπαίδευση, το έπονομαζόμενο «Ευρυδίκη».

Το ούμανιστικό ιδεώδες των Ευρωπαίων και ιδιαίτερα η αγάπη τους για την αρχαιότητα τους ώθει να επιλέγουν αρχαία ελληνικά ονόματα ή λέξεις για την ονομασία των προγραμμάτων τους (Αριάδνη, Ευρυδίκη, εϋρηκα κ.τ.τ.). Στην Ελλάδα τελευταία, όπως είναι γνωστό, έχει ανακύψει και το θέμα της επαναφοράς της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών στα Γυμνάσια.

Μία επαινετή πρωτοβουλία

Όρισμένοι πάντως έφημέριοι, φοβούμενοι ότι, ή παντελής έλλειψη γνώσεων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από τους μαθητές και από άλλα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού, θα οδηγούσε σε αισθητή μείωση της κατανοήσεως των λειτουργικών και άλλων κειμένων που χρησιμοποιούνται στην Θ. Λειτουργία και στις λοιπές λατρευτικές ακολουθίες της Εκκλησίας μας, θέλησαν να εγκαινιάσουν τμήματα εκμάθησεως των Αρχαίων Ελληνικών των λειτουργικών κειμένων στις ένορίες τους². Μερικοί πραγματοποίησαν αυτά τους τὰ σχέδια επιστρατεύοντας φιλόλογους καθηγητές και καθηγήτριες. Μαθαίνουμε ότι επικρατεί μεγάλος ένθουσιασμός και επιμέλεια στις τάξεις αυτές εκμάθησεως στοιχείων της γλώσσας μας.

Έδω πρόκειται κυριολεκτικά για μία πρώτη «στοιχειοθεσία» των γραμμάτων από το Α έως το Ω. Έκμάθηση του αλφαβήτου και των συλλαβών, λέξεων, φράσεων, προτάσεων, παραγράφων και λοιπών συστατικών στοιχείων και κανόνων λειτουργίας της γλώσσας.

Μ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει ή έλπίδα, αφού μάθουν μέσω των «ιερών γραμμάτων» τὰ γράμματα και

το «γ ρ ά μ μ α» της γλώσσας να εισέλθουν και στο «π ν ε υ μ α» των κειμένων. Κύριος στόχος, βέβαια, στην εκμάθηση μιας γλώσσας δεν είναι να μάθεις να γράφεις και να διαβάξεις, να γνωρίζεις, δηλαδή, «γραφήν και ανάγνωσιν» ή να βεβαιώνουν ότι «και γράμματα γνωρίζει» αλλά να «γνωρίζεις», να καταλαβαίνεις, δηλαδή, αυτά που διαβάξεις (δλ. Πράξεις η' 30). Γι' αυτήν όμως την κατανόηση χρειάζεται άλλον αλφάβητον και άλλον συλλαβισμό.

Άλλοι αλφάβητοι

Οί σχολικές γνώσεις όσο ύψηλού επιπέδου και αν είναι δεν επαρκούν στα θέματα της πίστewς. Όρισμένοι μάλιστα τις βλέπουν και επιζήμιες. Δεν χρειάζεται να επιμεινουμε πάντως στην υπάρχουσα αντίθεση και αντιδικία ανάμεσα στην κοσμική και τή μυστική γνώση και σοφία³. Είναι αλήθεια, ότι ή γνώση του Θεού οφείλεται σε διαφορετικές μαθησιακές διαδικασίες απ' ότι «ή παιδewς του κόσμου». Είναι θεοδίδακτη και προέρχεται από τον Θεόν Πατέρα και την σχέση μας με τον Ίησού· απαιτεί μάλιστα να καταβάλλουμε κι έμεις τους αναγκαίους κόπους.

Ο Ίησους, όπως αναφέρει ο ευαγγελιστής Ιωάννης, μεσοσης της εορτής (της σκηνοπηγίας) ανέβηκε στο ιερό και έδίδασκε· οί Ίουδαίοι εθαύμαζαν λέγοντες: «πώς ούτος γράμματα οίδε μή μεμαθηκώς; (πώς αυτός ξέρει γράμματα, αφού δεν έσπούδασε;); απεκρίθη ούν αυτοίς ο Ίησους και είπεν· ή έμή διδαχή ούκ έστιν έμή αλλά του πέμψαντός με» (Ίωάννου ζ' 14-16). Και λίγο πιο κάτω επαναλαμβάνει: «καθώς έδίδαξέν με ο πατήρ ταύτα λαλώ» (η' 28).

Και οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης μιλοῦσαν ἐξίσου μὲ θάρρος (παρρησία) παρόλο ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν διήγηση τῶν Πράξεων (δ' 13) ἦσαν ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἀπλοῖκοι (ιδιῶται). Εἶχαν ὅμως τὸ μεγάλο πλεονέκτημα «ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν».

Εἶναι χαρακτηριστικοὶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα δύο λόγοι (δ' ε' καὶ δ' ς') τοῦ ἄβδᾶ Ἀρσενίου, τοῦ πρὸ μορφωμένου ἀσκητῆ τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου τὸν Δ' μ.Χ. αἰώνα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους παραθέτουμε τὸν δευτέρου:

«Ἐρωτῶντιός ποιε τοῦ Ἀβδᾶ Ἀρσενίου τινὰ γέροντα Αἰγύπτιον περὶ ἰδίων λογισμῶν, ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν εἶπεν Ἀβδᾶ Ἀρσένιε, πῶς ισοσύτην παιδευσιν Ρωμαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἐπισιτάμενος, τοῦτον τὸν ἀγροῖκον περὶ τῶν ὁσῶν λογισμῶν ἐρωτᾷς; ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν ἰτη μὲν Ρωμαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἐπίσταμαι παιδευσιν, τὸν δὲ ἀ λ φ ἄ θ η τ ο ν τοῦ ἀγροῖκου τούτου, οὐπω μεμάθηκα» (ἡ ὑπογράμμιση ἡμετέρα «Τὸ Γεροντικόν», Ἔκδ. «Ἀστέρως», Ἀθήναι 1970, σ. 5).

Πρόοδος καὶ κίνδυνοι ὑποτροπῶν

Ἡ ἐκμάθηση πάντως α ὕ τ ο ὕ τοῦ ἀλφαβήτου δὲν εἶναι τελεσιδικη. Ἡ ἐκμάθηση, δηλαδή, τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἡ πρόοδος σ' αὐτήν, γιατί περὶ αὐτῆς ἀκριβῶς πρόκειται, δὲν εἶναι κάτι τὸ ὀριστικὰ κεκτημένο. Γιὰ νὰ ἔλθει κανεὶς στὰ μέτρα τῆς εὐδοκίμησης θὰ πρέπει νὰ φυλάξει πάντα τὰ ἐνταλθέντα διὰ τῶν σ υ λ λ α β ῶ ν τοῦ διδασκάλου ποῦ μᾶς καθοδηγεῖ. Δὲν ἀρκεῖ μόνο ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς τὰ γράμματα, τίς συλλαβὲς καὶ κατὰ συνέπεια τίς λέξεις, ἀλλὰ

καὶ νὰ τηρήσει τίς ἐντολὲς ποῦ φέρουν οἱ συλλαβὲς, ἀπαντᾷ ὁ Μέγας Γέρων Βαρσανούφιος στὴν υξά' (362) ἀπόκρισή του (Βίβλος Ψυχωφελεστάτη, σ. 229α)⁴.

Ἄσφοδὸς διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς μᾶς διδάσκει «ἀπὸ τοῦ ἄλφα ἕως τοῦ ὠμέγα» ἀπὸ ἀρχαρίου καταστάσεως μέχρι τελείου» ἀπ' ἀρχῆς τῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς». Ὅφείλουμε, λοιπόν, νὰ μελετᾶμε τίς διδασκαλίαι αὐτῆς καὶ νὰ τίς θυμόμαστε τονίζουσι ὁ αὐτὸς Γέρων (Ἀπόκριση μθ' (49), σ. 55α).

Πολλὲς φορές, ὅμως, ἐνεργοῦμε ὡς ἀρχαριοὶ στοὺς πνευματικὸς μᾶς ἀγῶνες ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ διακρίνομε βαθύτερους λογισμοὺς. Τότε μοιάζουμε μὲ ἐκείνους ποῦ ἐνῶ φοίτησαν πολλὰ χρόνια στὰ σχολεῖα καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι διδάσκαλοι, ἐν τούτοις ἀλφαθητίζουσι καὶ συλλαβίζουσι καὶ διαβάζουσι κομπιάζοντας (Ἀπόκριση ργ' (193), σ. 125α). Παρατηρεῖται, δηλ. μία ὑποτροπή καὶ ἐπανέρχονται σὲ ἀτελέστερες μορφῆς ἀναγνώσεως (Πρὸς ὑποσημείωση 1). Ὁ ἄβδᾶς Βαρσανούφιος τὸ διατυπώνει ἐπιγραμματικὰ:

*«ἀφέντες γὰρ τὰ συλλάβεια,
εἰς τὸν ἀλφάβητον ὑπεστρέψαμεν»
(Ἀπόκριση ξθ' (69), σ. 67α).*

Ἡ Ἀρχὴ καὶ τὸ Τέλος τοῦ ἀλφαβήτου

Ἐκείνο πάντως ποῦ ἔχει τελικὰ σημασία, δὲν εἶναι νὰ μάθουμε ἀπλῶς γράμματα γιὰ νὰ τὰ μάθουμε, νὰ ἐπιδιώξουμε τὴ γνώση γιὰ τὴ γνώση, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορούμε νὰ ἔλθουμε σὲ βαθύτερη ἐπαφή μὲ τὴν οὐσία τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, σὲ ἀμεση σχέση μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό.

Σὲ κάποιον διάκονο ποῦ ρώτησε τὸν Μεγάλον Γέ-

ροντα Βαρσανούφιο ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ μάθει ἑλληνικὰ γιὰ νὰ κατανοεῖ τοὺς φαλμούς, τοὺς ὁποίους μποροῦσε νὰ τοὺς ἀναγινώσκει χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τοὺς καταλαβαίνει, ὁ Γέροντας τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι αὐτὸ θὰ τὸν βοηθήσει ὀπωσδήποτε, γιατί θὰ ἔχει ἔτσι τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσει κι ἄλλα βιβλία ποὺ εἶναι γραμμένα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἔνα, ὅμως, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει στὸ νοῦ του καὶ νὰ τὸ θυμᾶται· αὐτὸ μάλιστα συνιστᾶ καὶ τὴν ἀληθινὴ μάθηση:

«εἶτε οὖν ἀναγνώσματα, εἶτε μάθησις φαλμῶν, ἀδιαλείπτως μιμνήσκου τοῦ λόγοντος Θεοῦ, «μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶός εἰμι, καὶ ταπεινός τῆ καρδιά, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαντι ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν». Νόησον ἃ λέγω σοι κἂν κοπιᾷσης, χάριν εὐρίσκειται ἔχων σου ὁ κόπος εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἀπόκριση σκη' (228), σ. 1416 - 142α).

Αὐτό, λοιπόν, πρέπει νὰ εἶναι τὸ τέρμα τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀλφαθητισμοῦ, δεδομένου ὅτι ὁ Κύριος εἶπαι Αὐτὸς ποὺ εἶπε ὅτι «Ἐγὼ τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, κα' 6 καὶ ἄλλοι)! Ἄς μὴ τὸ ξεχνᾶμε κι ἄς τὸ θυμίζουμε πάντοτε, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἢ καταπολέμηση τοῦ ἀναλφαθητισμοῦ.

1. Σύμφωνα με τις σημερινές αντιλήψεις γιὰ τὸν ἀναλφαθητισμό, ὁ ρ γ α ν ι κ ἄ ἀναλφάθητος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν

διδάχθηκε ποτὲ γραφὴ καὶ ἀνάγνωση. Ἀντίθετα λ ε ι τ ο υ ρ γ ι κ ἄ ἀναλφάθητος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ διδάχθηκε γραφὴ καὶ ἀνάγνωση, ἀλλὰ στὴ συνέχεια δὲν χρησιμοποίησε τίς γνώσεις ποὺ ἔμαθε καὶ ἔτσι τίς ξέχασε. Ὁ ἀναλφαθητισμὸς αὐτὸς ὀνομάζεται καὶ ὑπότροπος ἢ ἐπανερχόμενος. Βλ. πολυγραφημένα κείμενα τῆς «Γενικῆς Γραμματείας Λαϊκῆς Ἐπιμόρφωσης», Ἀ λ φ α θ η τ ι σ μ ὸ ς ἐ ν η λ ί κ ω ν κ α ι β α σ ι κ ῆ π α ι δ ε ῖ α (Διεύθυνση: Ἀχαρνῶν 417, 11143 Ἀθήνα).

2. Ὅπως εἶναι γνωστὸ συγκεκριμένη πρόταση πρὸς αὐτὴν τὴν κατεῦθυνα εἶχε ὑποβληθεῖ ἐκ μέρους τῆς Συνδικτικῆς Ἐπιτροπῆς Θείας Λατρείας καὶ Ποιμαντικῆς Ἔργου πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Εἰσήγησὴ τῆς γιὰ τὴν «Ἀναξωογέννηση καὶ δραστηριοποίηση τῆς ἐνορίας» (Σεπτέμβριος 1986), ἢ ὅποια καὶ δημοσιεύθηκε στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 1/15 Ἀπριλίου 1987, σ. 105 - 106.

3. Ποιὰ ἐρχεται πρώτη καὶ ποιὰ δεύτερη; Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε σὲ τέτοια ἐρωτήματα ἀπαιτεῖται πολλὴ «διάκριση» γιατί ἐρωτήματα τίθενται ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκατᾶ ὁ ἄνθρωπος τὴν «διάκριση». Γιὰ τὸν προβληματισμὸ ποὺ συναντᾶμε κατὰ τὴν συζήτηση αὐτοῦ τοῦ θέματος, ἀρκοῦμαι νὰ παραπέμψω πρὸς τὸ παρὸν στὸ βιβλίο τοῦ I. Hausherr, *Direction Spirituelle en Orient autrefois*, Ρώμη 1955, σ. 87-93. Σημειῶνω ἀκόμη τὴν ἀκραία περίπτωση τῶν «Ἀλφαθηταρίων», αἰρέσεως τοῦ Λουθηρανισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι βέβαιοι γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ψυχῶν τοὺς μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον οἱ ἀναλφάθητοι. (Βλ. ὁμόνομο λήμμα στὸ Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου» τ. 2, χ.χ., σ. 425α).

4. Πρόκειται γιὰ τίς Ἀποκρίσεις τῶν Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου, τῶν ὁποίων τὴν ἐκδοση ἐπιμελήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (Βενετία 1816). Παραπέμψουμε στὴν ἐκδοση Σ. Ν. Σχοινᾶ, Βόλος 1960. Ἡ «Βίβλος» κυκλοφορεῖ καὶ ἀπὸ τίς Ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974 καὶ τηρεῖ τὴν ἴδια ἀρίθμηση σελίδων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

Μαγιάτικη «χαρμολύπη»

Ο Μάιος είναι ο μήνας που μας δίνει την ευκαιρία για εξορμήσεις στην έξοχή, για χαρές κοντά στη φύση, για μικρή ανάπαυλα πριν από την ένταση των εξετάσεων στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Και σήμερα πολλοί είναι εκείνοι που εξακολουθούν τα ωραία ήθη και έθιμα της πρωτομαγιάς και τις εξόδους σε βουνά και σε κάμπους.

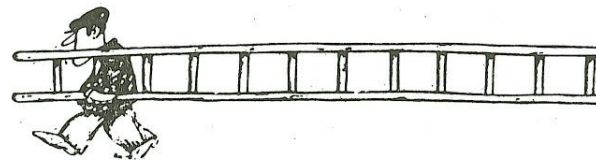
Η μεταπασχάλινή αυτή χαρμόσυνη περίοδος σκεπάζεται για πολλούς από ένα νέφος άγχους και ανησυχιών. Υπαινηχθήκαμε πιο πάνω το τέλος της σχολικής χρονιάς και τις εξετάσεις. Ίδιαίτερη βαρύτητα αποκτά αυτή η περίοδος για τους υποψήφιους στις ανώτερες και ανώτατες σχολές. Ήδη από τις αρχές Μαρτίου έχουν «δεσμευθεί» οι υποψήφιοι σε ομάδες Σχολών και Τμημάτων Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Η ένταση κορυφώνεται με την διπλή προετοιμασία για τις απολυτήριες και τις πανελλήνιες εξετάσεις.

Άγωνίες μηνών συσσωρεύονται έκρηκτικά μέσα τους και οι προσδοκίες γονέων, συγγενών, φίλων και γνωστών αποθέτουν το βάρος πάνω στους νεανικούς ώμους, που το αισθάνονται ιδιαίτερα έντονο. Πώς να διαφύσουν τις δικές τους ελπίδες και των δικών τους; Θα πετύχω, δεν θα πετύχω; Χιλιάδες οι θέσεις, περισσότερες χιλιάδες και οι υποψήφιοι. Άγωνίζονται, συναγωνίζονται, ανταγωνίζονται μαθητές και μαθήτριες, φε-

τινοι τελειόφοιτοι και παρελθόντες απόφοιτοι για μια θέση κάτω από τη στέγη ενός Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι.

Το πρόβλημα είναι δξύ, το σύστημα επιλογής σκληρό. Η επιλογή είναι τελικά επιλογή προσωπική ή απρόσωπη; Σε μια εποχή, όπως τη δική μας, την ηλεκτρονική, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές επιλέγουν «πριν από μας για μας» και μάλιστα «για το καλό μας».

Σ' αυτήν όμως τη φάση, την πριν από τις εξετάσεις, έχει προτεραιότητα το έρωτημα της επιτυχίας ή της αποτυχίας: σε δεύτερη φάση, μετά τις εξετάσεις και ανάλογα με τις μονάδες, θα τεθούν ερωτήματα ως προς το ποιόν της επιτυχίας και την κλιμάκωσή της. Προς το παρόν ο κάθε υποψήφιος αίρει τη δική του κλίμακα και περιπατεί άγνοώντας σε ποιο σκαλί θα πατήσει στο τέλος αυτής της πορείας και της δοκιμασίας.

Με τα παιδιά αυτά δοκιμάζεσαι και η δική μας υπομονή, ή άντοχή των μεγαλύτερων. Περνάμε όλοι από εξετάσεις... Χιλιάδες οικογένειες ζούν το άγχος, την αγωνία, την ανησυχία των εξετάσεων. Η ανησυχία μετατρέπεται σε έκνευρισμό. Νευρα τεντωμένα έτοιμα να σπάσουν με το παραμικρό. Σε μια περίοδο που θα έπρεπε να επικρατεί ήρεμία κυριαρχεί η ταραχή.

Οἱ ἴδιοι οἱ ὑποψήφιοι κάνοντας τὸν ἀπολογισμό τους καὶ τοὺς ὑπολογισμούς τους διαπιστώνουν τὶς μικρὲς ἢ μεγάλες ἐλλείψεις τους, τὶς ὁποῖες δυσκολεύονται καὶ νὰ ὁμολογήσουν. Οἱ μεγάλοι προσπαθοῦν νὰ μαντέψουν τὴν κατάστασιν ἀποφεύγοντας τὶς πολλὰς ἐρωτήσεις καὶ συζητήσεις γιὰ νὰ μὴν ἐπιβαρύνουν τὴν ἀτμόσφαιρα. Ἡ μεγάλη μάχη δίνεται στὰ φροντιστήρια καὶ τὰ μεταλυκειακὰ προπαρασκευαστικὰ κέντρα ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικοῦ καὶ στὶς ψυχὰς τῶν ὑποψηφίων ἀπὸ ἀπόψεως ἐσωτερικοῦ χώρου.

Ἡ Ἐκκλησία «φροντιστήριον ψυχῶν»

Σ' αὐτὴν ὅμως τὴν μεγάλη μάχη θὰ μπορούσε νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς ἡ Ἐκκλησία μας καὶ νὰ συμπαρασταθῆι σὲ οἰκογένειες καὶ σὲ ὑποψηφίους. Νὰ γίνῃ ἡ ἐνορία ἓνα εἶδος «φροντιστηρίου ψυχῶν», στὸ ὁποῖο ὁ ἐφημέριος νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ψυχικὴ γαλήνη τῶν νέων αὐτῶν παιδιῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους.

Πρῶτα - πρῶτα, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, ὁ ἐφημέριος μπορεῖ νὰ πληροφορηθῆι ποιοὶ νέοι καὶ ποιὲς νέες προετοιμάζονται γιὰ τὶς πανελληνίους ἐξετάσεις. Γι' αὐτοὺς καὶ τοὺς γονεῖς τους, ὁ ἐφημέριος μπορεῖ νὰ ὀργανώσῃ εἰδικὴ Θ. Λειτουργία στὴν ὁποία θὰ τοὺς προσκαλέσῃ καὶ θὰ κηρύξῃ ἀνάλογα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ εἰδικὴ ἀνετη συνάντησιν μὲ προσφορὰ ἀναψυκτικοῦ καὶ γλυκίσματος. Στὴ συνάντησιν αὕτη μπορεῖ νὰ παρίστανται, ἔπου ὕψίσταται ἡ δυνατότητα, φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες οἱ ὁποῖοι θὰ τοὺς μεταδώσουν ἐμπειρίες ἀπὸ τὶς δικὰς τους ἐξετάσεις. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο «ἐξορκίζονται» οἱ φόβοι τους καὶ τὸ ἄγχος τους ἐξαγορευόμε-

νο γίνεταί πῶς συγκεκριμένο καὶ εἶναι δυνατό νὰ ξεπεραστῆι.

Ὁ ἱερέας μπορεῖ ἐπίσης νὰ ὀρίσῃ ὥρες κατὰ τὶς ὁποῖες θὰ θρῖσκαται στὴν διάθεσιν τῶν ὑποψηφίων εἴτε στὸν ναὸ εἴτε στὸ ἐνοριακὸ κέντρο.

Τὸ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον του μπορεῖ νὰ δείξῃ ὁ ἐφημέριος καὶ σὲ κατ' ἰδίαν ἐπισκέψεις ἢ τυχαῖες συναγνήσεις, ἀλλὰ καὶ καθὼς θὰ γνωρίζῃ τὰ ὀνόματά τους νὰ τοὺς ἐνθυμῆται ἰδιαιτέρως στὴν προσευχὴ του ἀφιερώνοντας εἰδικὸ χρόνον γι' αὐτοὺς ἢ ἐπιστρατεύοντας λαϊκοὺς συνεργάτες του γιὰ τὸ ἔργον αὐτό. Νέοι ἰδιαιτέρα εὐαίσθητοι πρὸς τὴν Ἐκκλησία θὰ αἰσθάνονται προστατευμένοι μὲ τὴ θύμησιν αὐτῆ. Ἡ συνειδητοποίηση τῆς συμπαραστάσεως ἐξασφαλίζει στὸν ὑποψήφιο πέραν τῆς θείας ἀρωγῆς τὸ ψυχικὸ ἐκεῖνον κλίμα πὺ θὰ τὸν ἐνδυναμώσῃ στὸν ἀγῶνα στὸν ὁποῖο λαμβάνει τῶρα μέρος.

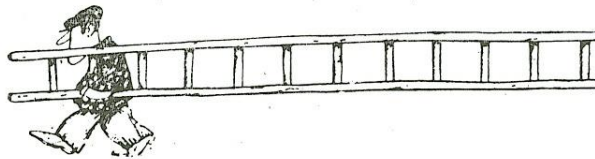
Τὴν προσευχὴ ὡς ὄπλον μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν ἐπίσης οἱ κληρικοὶ μας μεταβαίνοντας τὶς ἡμέρες τῶν ἐξετάσεων στὰ ἐξεταστικὰ κέντρα κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὰ ἀρμόδια ὄργανα. Ἔτσι, τῆς γραπτῆς δοκιμασίας θὰ προηγηθῆται προσευχὴ, ἡ ὁποία θὰ τελεθῆται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐφημερίους τῆς περιοχῆς καὶ θὰ μεταδίδῃ τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ στοὺς διαγωνιζόμενους ὑποψηφίους.

Οἱ πῦδ πάνω προτάσεις, ὅσο ἀπλὲς καὶ νὰ φαίνωνται μπορεῖ νὰ γίνων ἀφορμὴ γιὰ ἓνα πλησίασμα τῆς Ἐκκλησίας μας πρὸς μίαν μερίδα τῆς νεολαίας μας ἢ ὁποία περνάει αὐτὸν τὸν καιρὸ δύσκολες ὥρες καὶ μέρες καὶ ἔχει ἀνάγκη νὰ αἰσθανθῆι τὴν στοργὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔστω καὶ αὕτη τὴν ὕστατη στιγμή τοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς ἀγωνίας της. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει χρέος νὰ σταθῆι

ὡς ἕνας «σταθμὸς τελευταίων βοηθειῶν» στὰ νέα παι-
διά μας ποὺ ἔχουν ἀνάγκη αὐτὴν τὴν ἀρωγὴ γιὰ νὰ
μπιρῶσουν νὰ εὐδοκίμησουν καὶ τώρα στὶς ἐξετάσεις
τους ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ τους μετὰ.

Πολλοὶ ἐφημέριοι, ποὺ στάθηκαν κοντὰ στοὺς νέους
σ' αὐτὲς τὶς δύσκολες στιγμὲς ὁμολογοῦν τὴν ἱκανο-
ποίησή τους ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ χρέους καὶ
τὴν ἀρχὴ μιᾶς φιλίας ποὺ δεσμεύει καὶ τὰ δύο μέρη
σὲ μία ἐγκάρδια ἀμοιβαιότητα. Ἡ ὀφειλὴ μας δὲν ἐξο-
φλεῖται μὲ αὐτὰ μόνον τὰ μέτρα. Θὰ πρέπει ἐγκαίρως
νὰ σκεφθοῦμε καὶ τὰ μέτρα ποὺ ὀφείλουμε νὰ λάβου-
με ὡς ἐφημέριοι καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σχολικῆς
χρονιας ὥστε ἡ Ἐκκλησία μας νὰ γίνῃ «σταθμὸς καὶ
πρῶτων καὶ τελευταίων βοηθειῶν».

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ὄνομάτων ἐπίσκεψις

Ποιόν μπορούμε ν' ἀποκαλέσουμε «θεραπευτικὸ του-
ρισμό»; Ἡ ΕΡΤ 1 στὴν ἐκπομπή της «Ἐδῶ καὶ σή-
μερα» τῆς 18 Αὐγούστου 1987 ξενάγησε τοὺς τηλεθεα-
τὲς της σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς λουτροπόλεις
—τριάντα στὸν συνολικὸ τους ἀριθμὸ—, ὅπου 300.000
ἄτομα κάθε χρόνο συνδυάζουν διακοπὲς καὶ θεραπεία.
Οἱ ἱαματικὲς πηγὲς καὶ τὰ ἱαματικὰ λουτρά προσφέ-
ρονται σὲ ὄσους ἔχουν ἀνάγκη γιὰ ἀποκατάσταση τῆς
ὕγιαιας τους.

Πηγὲς ἱαμάτων καὶ ἱαματικὰ λουτρά, ὅπου ὁ ἄν-
θρωπος μπορεῖ ν' ἀναγεννηθεῖ καὶ νὰ ξαναγιώσει, ὑ-
πάρχουν πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἀναφέρθηκαν στὴν
ἐκπομπή. Δὲν ὀμιλῶ σὰ νὰ κατέχω μυστικούς χάρτες
στοὺς ὁποίους ἔχουν ἐντοπισθεῖ κρυφὲς πηγὲς καὶ ρα-
βδοσκόποι τὶς ἔχουν ἀνακαλύψει χωρὶς νὰ τὶς ἀπο-
καλύπτουν.

Μιλῶ γιὰ τὶς πηγὲς ἐκεῖνες καὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα,
τὰ ὁποῖα ἰδιαίτερα τώρα τὸ καλοκαίρι ἐπισκέπτονται
χιλιάδες τουρίστες, Ἕλληνες καὶ ξένοι, καὶ ἐκεῖ ἀπο-
λαμβάνουν τὴν πνευματικὴ τους θεραπεία, ἀναγεννῶν-
ται σωματικὰ καὶ ψυχικὰ, ἀποκτώντας ψυχσωματικὴ
εὐεξία καὶ δύναμη γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὶς εὐθύνες
καὶ τὶς δυσκολίες τοῦ χειμῶνα. Εἶναι τὰ «σημεῖα» ἐ-
κεῖνα ποὺ ἐντάσσονται σὲ μία πνευματικὴ γεωγραφία,
τὰ ὁποῖα ὅταν ἐνωθοῦν μεταξὺ τους, χαρτογραφοῦν ὁδοί-

πορικά προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ, ὑποβάλλουν σχέδια
γιὰ εὐσεβεῖς ἀποδημίες καὶ ὁδοιπορίες.

Τὰ θεμέλιά μου στὰ βουνά

Ὅταν ἀναφέρομαι σὲ τέτοια «σημεῖα» ἐννοῶ ἱερὰ
προσκυνήματα, ἐκκλησιῆς ὅπου ὑπάρχουν θαυματουργές
εἰκόνες καὶ ἅγια λείψανα, ἁγιάσματα, μοναστήρια καὶ
ἡσυχαστήρια, τόπους ποὺ συγκεντρώνουν θρησκευτικὲς
καὶ ἐθνικὲς μνημῆες, μικρὰ ξωκκλήσια ποὺ πανηγυρίζουν
τώρα τὸ καλοκαίρι σπαρμένα στὶς κορυφογραμμὲς τῶν
ἐλληνικῶν βουνῶν, ἀκόμα π ρ ὁ σ ω π α, ποὺ ἡ φή-
μη τους ἔχει ξεπεράσει τὴν τοπικὴ ἐμβέλεια καὶ ἐλ-
κύουν ἀπὸ τὸ πανελλήνιο ἀνθρώπους ποὺ ἐπιζητοῦν
ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς.

Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ σημεῖα τὰ γνωρίζουν πολλοί,
ἄλλα λιγότεροι. Ἐνορίες, σύλλογοι, ὀργανώσεις, μικρό-
τερες ὁμάδες ἢ παρέες διοργανώνουν προσκυνηματικὲς
ἐκδρομὲς, ἡμερήσιες ἢ πολυήμερες ἐπισκέψεις. Μεμο-
νωμένα ἄτομα καὶ ὀλόκληρες οἰκογένειες ἐπίσης θρί-
σκουν αὐτὸν τὸν τρόπο ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀνα-
κουφίσεως ἀφιερώνοντας ὀρισμένες ἡμέρες μέσα στὸν
χρόνο γιὰ τέτοιου εἴδους πνευματικὲς ἀναβάσεις καὶ
ἀναρριχήσεις.

Ἄλλοι πάλι, στοὺς τόπους ποὺ παραθερίζουν, ὅταν
δὲν εἶναι ὁ τόπος καταγωγῆς τους, ἐπιδιώκουν νὰ γνω-
ρίσουν τέτοια σημεῖα καὶ ὀργανώνονται κατὰ τρόπο
ποὺ νὰ μπορέσουν νὰ παρακολουθήσουν σὲ διαφορετικὰ
μέρη θεῖες λειτουργίες, ἔσπερινούς, παρακλήσεις, ἀγρυ-
πνίες καὶ νὰ ἐξομολογηθοῦν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς
παραμονῆς τους ἐκεῖ σὲ περίοδο διακοπῶν. Μ' αὐτὸν
τὸν τρόπο ἔρχονται σὲ καλύτερη ἐπαφή μὲ τὸ πνευ-
ματικὸ κλίμα τοῦ τόπου καὶ δίπλα στὶς φυσικὲς καλ-

Οἱ μορφές Γερόντων, ἀπὸ τὰ ἀξιοθέατα «σημεῖα» στὶς πνευ-
ματικὲς μας περιηγήσεις (Φωτογραφία Fidelity Cards).

λονές αποκομίζουν την εκπαιγη ωραιότητα ενός άλλου τοπίου.

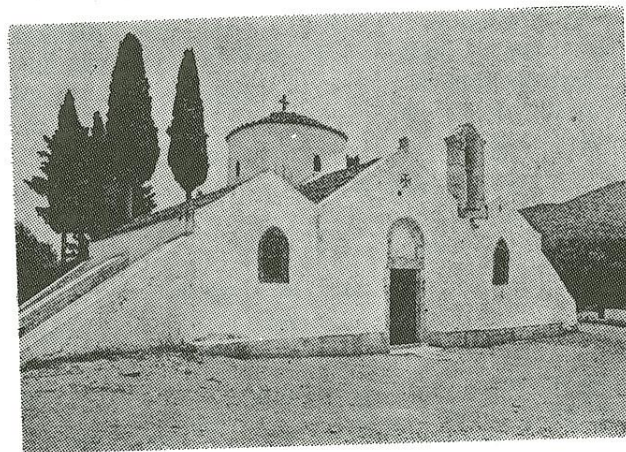
Ἀνάγκη ενός οδηγού

Υπάρχει όμως ένας «οδηγός σημείων» για τον Έλληνα ή ξένο προσκυνητή και τουρίστα¹; Φαίνεται ότι ένας παρόμοιος οδηγός παραμένει ευσεβής πόθος και έργο προς ενέργειαν. Έγνοω φυσικά έναν συνολικό οδηγό για όλη την Ελλάδα με έμφαση στα σημεία της Γεωγραφίας που αναφέραμε. Ασφαλώς, στους τουριστικούς οδηγούς που κυκλοφορούν υπάρχουν σκόρπιες πληροφορίες δίπλα σε όλες τις άλλες, τις αρχαιολογικές, γεωγραφικές, ξενοδοχειακές, γαστρονομικές, φεστιβαλικές, φυσικής καλλονής κ.λπ., που χάνονται όμως έτσι όπως εκτίθενται με τρόπο μὴ συστηματικό. Χρειάζεται μία άλλη ιεράρχηση και ταξινόμηση.

Υπάρχουν επίσης ωραιότερες σειρές βιβλίων για μεμονωμένα μνημεία και τόπους που πλουτίζουν τις γνώσεις. Το ζήτημα είναι πώς θα έλκυσθει ή προσοχή μας πάνω σ' αυτούς τους «άγιους τόπους». Όταν τελικά κάποιος φθάσει μέχρι εκεί θ' ανοίξει τα μάτια του και τ' αυτιά του και τις υπόλοιπες αισθήσεις για να αισθανθεί το μεγαλείο του τόπου. Ποιός, όμως, θα χρησιμεύσει ως οδηγός του ώστε να φθάσει εκεί;

Ποιός θα του πει, ότι της Παναγίας γίνεται μεγάλο πανηγύρι και λειτουργείται ή κατάγραφή Ἐκκλησία της Παναγίας της Κεράς στην Κριτσά κοντά στον Ἅγιο Νικόλαο της Κρήτης; Αναφέρω ενδεικτικά ένα τέτοιο παράδειγμα, γιατί μπορεί να βρισκεσαι λίγα μόλις χιλιόμετρα κοντά και να μὴν ἀξιώθεις να λειτουργηθείς εκεί, μέσα στην τόσο υποβλητική ατμόσφαιρα του ναού με τις θαυμάσιες βυζαντινές τοιχογραφίες του

13ου - 14ου αιώνα επειδή δὲν έτυχε να πληροφορηθείς έγκαιρα το γεγονός.

Παναγία ή Κερά, Κριτσά Κρήτης (Φωτογραφία Hannibal).

Ευθύνη και πρωτοβουλία των Ἱ. Μητροπόλεων

Μπορεί, λοιπόν, να γίνει μία φιλότιμη προσπάθεια εκ μέρους όλων των Ἱ. Μητροπόλεων που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια με πρωτοβουλία των Σεβασμιωτάτων Ἱεραρχών που θα επισημαίνει και θα προβάλλει το δικό τους «Τ ο π ο λ ό γ ο». Περιληπτικά είναι δυνατό να περιληφθει στο «Ἡμερολόγιο της Ἐκκλησίας της Ελλάδος» συναπτά στα στοιχεία που παρέχονται για κάθε Ἱ. Μητρόπολη. Μπορεί ακόμα, εκτενέστερα, να προβλεφθει ένας δεύτερος τόμος με λεπτομερειακά στοιχεία για όλα τα δρώμενα και συμβαίνοντα στις κατά τόπους Ἐκκλησίες μαζί με χάρτες, σκίτσα, φωτογραφίες, βιβλιογραφικές αναφορές πηγών και ἀξιόλογων βοηθημάτων.

Ἐνάτυπα ἀπὸ τὴν πιὸ πάνω ἔκδοση μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς κάθε Μητροπόλεως μπορεῖ νὰ διανέμονται στὰ Γραφεῖα τῶν Ἱ. Μητροπόλεων καὶ στὰ κατὰ τόπους Γραφεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ (Ε.Ο.Τ.). Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ ἐπισκέπτης θὰ ἔχει συγκεντρωμένες ὅλες τὶς σχετικὲς πληροφορίες πού τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ ὀργανώσῃ ἐπὶ τὸ ὠφελιμότερον τὴν ἐκεῖ παραμονή του. Ἐνας τέτοιος ὁδηγὸς δὲν εἶναι μόνο χρήσιμος γιὰ τὶς καλοκαιρινὲς μας διακοπές. Ὁλόκληρο τὸν χρόνον μπορεῖ νὰ χρησιμεύῃ γιὰ τὶς μικρότερες ἢ μεγαλύτερες μετακινήσεις μας.

Ἐμεῖς δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ εὐχηθοῦμε τὴν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ὑλοποίησιν ἑνὸς τέτοιου σχεδίου καὶ νὰ παρακαλέσουμε τοὺς σεβαστοὺς ἐφημερίους καὶ λοιποὺς ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ νὰ μᾶς ἐπισημάνουν στοιχεῖα πού θὰ ἦσαν χρήσιμα νὰ συμπεριληφθοῦν σ' ἕναν τέτοιον ὁδηγό.

Ἡ πρότασις γιὰ συμπερίληψιν τῶν «θεραπευτικῶν τουριστικῶν σημείων» στὸ Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶτε περιληπτικὰ στὸν ἴδιον τόμον εἶτε σὲ παράρτημα δὲν ἀποκλείει ἔκδοση μικρότερων ὁδηγῶν πού θὰ ἀφοροῦν σὲ μεμονωμένες Ἱ. Μητροπόλεις ἢ καὶ ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειαι. Ὁ ὅλος συντονισμὸς μάλιστα θὰ μπορούσε νὰ ἀνατεθεῖ, ἐφόσον στήν οὐσία πρόκειται γιὰ ποιμαντικὴ διακονία, στήν Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Θεῆας Λατρείας καὶ Ποιμαντικοῦ Ἔργου. Ἡ ἀπόφασίς ὅμως αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ληφθεῖ ἀπὸ τὰ ἀρμόδια ὄργανα.

Ἐνάγκη προετοιμασίας

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν μάλιστα τῶν πιὸ πάνω σκέψεων θέλουμε νὰ κάνουμε ἔκκλησιν τοὺς εὐλαβεστάτους ἐφημερίους νὰ μὴν ἀφήσουν τὸν χρόνον νὰ κυλίσει ἀνεκμετάλλετος. Ἡ «ἔξοδος» τοῦ Πάσχα μᾶς φέρνει στὸ νοῦ τὴν μεγάλην ἔξοδον τοῦ καλοκαιριοῦ πού πλησιάζει καὶ αὐτὴ καὶ μᾶς θυμίζει, ὅτι ὅλοι κάτι πρέπει νὰ κάνουμε γιὰ νὰ προετοιμαστοῦμε σωστὰ ὥστε νὰ δίνουμε ἐξακριβωμένες πληροφορίες παντὶ τῷ αἰτοῦντι· σὲ ὅσους θὰ ἔλθουν νὰ μᾶς ἐπισκεφθοῦν στὸν τόπον μας καὶ σὲ ὅσους θὰ ταξιδέψουν ἐκτὸς Ἑλλάδος².

Ὁ Ἕλληνας, τελευταῖα, δὲν περιορίζεται μόνο στὸν ἐσωτερικὸν τουρισμὸν ἀλλὰ ξεκινάει ὡς περιηγητὴς εἶτε ὀργανωμένα εἶτε ἀνοργάνωτα καὶ σὲ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Μήπως καὶ σ' αὐτὸν δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποδειχθοῦν τὰ ἀξιοθέατα τοῦ τόπου πού ἐπισκέπτεται; Πόσοι Ἕλληνες δὲν ἐπισκέπτονται τὰ Βαλκάνια, χώρες τῆς Βόρειας, Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τὴν Τουρκία, τὴν Μέση Ἀνατολή καὶ ἄλλες χώρες;

Δὲν θὰ ἦταν χρήσιμο, νὰ ὑποδείξουμε καὶ σ' αὐ-

τούς τούς ταξιδιώτες, μεταξύ των άλλων άποσκευών νά πάρουν μαζί τους όρισμένες χρήσιμες εκκλησιαστικές διευθύνσεις Όρθοδόξων καθώς και βιβλία πού νά τούς κατατοπίζουν για τήν κατάσταση και τά προβλήματα των εκεί Έκκλησιών; Δέν είναι πάντοτε αναγκαίο νά συμφωνούμε όπωσδήποτε με θέσεις πού προβάλλονται σέ μερικές σελίδες τους. Ό κάθε συγγραφέας εκτιμά διαφορετικά καταστάσεις, γεγονότα, συμβάντα και είναι πιθανόν νά προωθει δικές του έρμηνείες με τίς όποιες νά μή συμφωνούμε πάντα. Αυτό δέν σημαίνει και άπόρριψη του όλου έργου. Μπορούμε άσφαλώς νά τó συστήσουμε άσχετα από κάποιες επιφυλάξεις, γιατί όρισμένα άπ' αυτά είναι μιá πρώτης τάξεως εισαγωγή και μύηση σέ χώρους πού μέχρι τώρα άγνοούσαμε και παρέχουν πολύτιμη δόθηεια στον ταξιδιώτη. Μπορούμε άλλωστε με τήν επιστροφή των τουριστών νά κουβεντιάσουμε μαζί τους και νά ζητήσουμε τίς δικές τους προσωπικές έντυπώσεις και αντιπαραθέσεις σέ όσα τούς είχαμε συστήσει³.

Μπορούμε όμως και ως διοικούσα Έκκλησία και ως μεμονωμένοι έφημέριοι νά οργανώσουμε καλλίτερα τόν έσωτερικό θεραπευτικό τουρισμό τής περιοχής μας. Νά είμαστε, δηλαδή, έτοιμοι και πρόθυμοι νά δώσουμε χρήσιμες πληροφορίες για χριστιανικές αρχαιότητες, εκκλησιαστικά μουσειά, τοπική άγιολογία με τά πανηγύρια της, μοναστήρια, άγιες εικόνες και άγια λείψανα. Νά έχουμε ένδεχομένως έπίσης καταρτίσει από πριν πρόσωπα πού νά χρησιμεύουν και ως ντόπιοι όδηγοί για τέτοιου τύπου μικροεξδρομές και επιτόπιες ξεναγήσεις. Αυτό δέν σημαίνει ότι οί άνθρωποι μας θά έμπλακοϋν σέ άνταγωνισμούς για νά έκτοπίσουν αρχαιολογικούς φύλακες και ξεναγούς. "Άλλωστε θά ήταν έν-

διαφέρουσα μιá συνεργασία με τούς τελευταίους.

Πέρα όμως άπ' αυτή τήν συνεργασία, θά ήταν πολύ χρήσιμο, δίπλα στην προσπάθεια πού γίνεται για τοποθέτηση των πτυχιούχων των Τμημάτων Θεολογίας και Ποιμαντικής σέ θέσεις τής Αρχαιολογικής Ύπηρεσίας, νά υπάρξει μέριμνα ώστε φοιτητές ή άπόφοιτοι των Θεολογικών μας Σχολών νά σπουδάσoυν οί ίδιοι ξεναγοί ώστε νά διακονήσουν και από τήν θέση αυτή τήν Έκκλησία και τήν έλληνική παράδοση.

Μία πρόταση «διακονίας πρòς τά έθνη»

Η γνώμη πού μόλις αναφέραμε δέν μäs άνήκει. Τήν προτείνει ή πτυχιούχος τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών και διπλωματούχος ξεναγός του Έλληνικού Τουρισμού Ειρήνη Οϊκονομίδοσϋ σέ έπιστολή πού μäs έστειλε τέλη Φεβρουαρίου. Είχαμε τήν εύκαιρία νά συζητήσουμε τó θέμα μαζί της και ή χαρά μας ήταν μεγάλη γιατί ή πρότασή της άνοίγει μιá νέα και πρακτική διάσταση για τήν υλοποίηση του θεραπευτικού τουρισμού στα πλαίσια μιäs πνευματικής γεωγραφίας. Παράλληλα μπορεί νά αποτελεί και μιá καλή πηγή οικονομικής ώφελειας για όποιον άποφασίσει νά έργασθει επαγγελματικά.

Πέραν τούτου «αν ό ξεναγός έχει καλή ιστορική και θεολογική κατάρτιση, ή έργασία του μπορεί νά άποβεί πραγματική Διανομία για τόν πολιτισμό και μάλιστα τώρα πού έτοιμάζεται ή ένοποίηση τής Εδρώπης. Γιατί ή γνώση και ή βίωση αυτών των άξιων θά βοηθήσουν αυτήν τήν ένοποίηση...». Σέ άλλο σημείο τής έπιστολής τής χαρακτηρίζει αυτήν τήν έργασία ως «διακονία πρòς τά έθνη» συσχετίζοντάς την

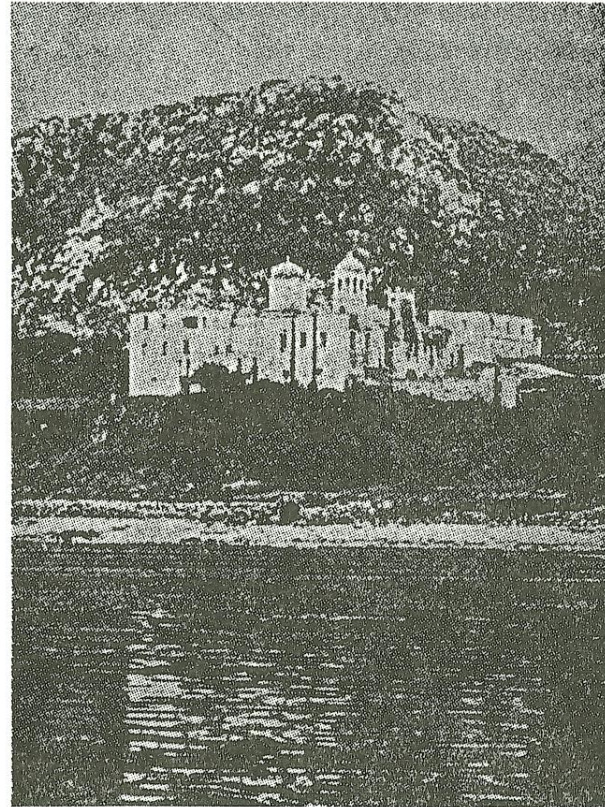
πρὸς τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Καταλήγοντας μάλιστα ἐπισημαίνει: «Εἶναι, λοιπόν, πολὺ σοβαρὸ τὸ θέμα' πρόκειται γιὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ μας Ἀρχαίου καὶ Χριστιανικοῦ. Οἱ Τούρκοι δίνουν στοὺς τουρίστες κατήχηση ἰσλαμικὴ στὴν Κωνσταντινούπολη! Καὶ τὴν εἶδα νὰ πωλῆται στὰ μαγαζιά τῆς Ἐφέσου στὰ ἀγγλικά!»⁴.

Μιὰ ἄλλη γεύση τοῦ τόπου μας

Μὲ μία τέτοια συναίσθηση χρέους, ὁ θεολόγος ξεναγὸς ἀλλὰ καὶ ὁ καθέννας ἀπὸ ἐμᾶς ποὺ καλεῖται νὰ ὑπηρετήσει πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, θὰ μπορέσει νὰ δεῖ τὸν γεωγραφικὸ τοῦ τόπου μέσα στὸν ὁποῖο ζεῖ μὲ ἄλλὰ μᾶτῖα. Θὰ λειτουργήσει μὲ τὶς πνευματικὲς του αἰσθήσεις καὶ τότε ὁ τόπος ἐκεῖνος ποὺ τὸν περιδιαβάζει καὶ διαβάζει γι' αὐτὸν θὰ τοῦ γίνεῖ γνωστὸς μ' ἕναν διαφορετικὸ τρόπο. Θὰ «γινώσκει», τότε, αὐτὰ ποὺ «ἀναγινώσκει». Κι ὁ τόπος αὐτός, ἡ Ἑλλάδα μας, ποὺ ἔχει χαρακτηρησθεῖ ὡς «τόπος κλειστὸς» (Γ. Σεφέρης) θ' ἀνοίξει τότε καὶ θὰ τοῦ ἀποκαλύψει τὰ μυστικά του γιὰ νὰ μπορέσει καὶ ὁ ἴδιος στὴ συνέχεια νὰ τ' ἀποκαλύψει σὲ ἄλλους («νὰ μάθει καὶ νὰ μάθει»).

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ἕνα ποίημα τῆς ἴδιας ἀπὸ τὴν συλλογὴ τῆς «Γενηθῆτω Φῶς», Ἀθήνα 1985, σελ. 119⁵.

*Εἶδα τὴν Κρήτη πνιγμένη σὶα λουλούδια τῆς.
Τ' ἀληθινὰ κεντρίδια ποὺ ὁ Θεὸς ἐκέντισε γι' αὐτήν.
Ἐκεῖ ποὺ ἄλλοτε τοῦ Ἐένου τὰ βόλια τὴν πληγῶνανε,
τώρα γαλήνη βασιλεύει, καὶ ὁ Ἐένος ἔρχεται καὶ αὐτὸς
νὰ τὴν γευτῆ.*

«Μονὴ Γωνιάς», Κολουμπάρι Χανίων. Σταματημένη μπάλα κανονιοῦ στὸν τοῖχο τοῦ ἱεροῦ (7.6.1984).

Ἄς εὐχηθούμε, μὲ τὸν θεραπευτικὸ τουρισμὸ, νὰ μπορέσουμε ὅλοι, ξένοι καὶ δικοί, νὰ γευτοῦμε αὐτὸν τὸν τόπο καὶ τὴν γαλήνη πού ἀποπνέει⁶.

Προετοιμασία καὶ προετοιμασία

Στὴ συνέχεια ὅμως, θὰ θέλαμε, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό, νὰ δλοκληρώσουμε τὶς σκέψεις γιὰ τὸν θεραπευτικὸ τουρισμὸ τονίζοντας τὴν εὐθύνη ὄλων ὡς πρὸς τὴν π ο ι ὀ τ η τ α τῆς ἐπὶ τόπου προσφορᾶς μας.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχουμε ἐπισημάνει τὰ «σημεῖα» ἐκεῖνα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, στὰ ὁποῖα θὰ κατευθύνουμε δικούς καὶ ξένους νὰ τὰ ἐπισκεφθοῦν. Θὰ εἶναι κρῖμα, πραγματικὰ κρῖμα, μετὰ ἀπὸ προσπάθεια χαρτογράφησης, ἀναγγελίας καὶ προβολῆς ἐνὸς ἑλλαδικοῦ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ νὰ φθάνουν ἐκεῖ οἱ ἐπισκέπτες καὶ ν' ἀπογοητεύονται μένοντας μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι τοὺς ξεγέλασαμε ν' ἀναλάβουν ὅλη αὐτὴ τὴν ταλαιπωρία μετακινήσεως χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ στοιχειώδους προετοιμασίας καὶ ἀνάλογης ὑποδομῆς. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο χρειάζεται μεγάλη προσοχή.

Δὲν ἀναφέρομαι κυρίως σὲ μία ὕλική ὑποδομὴ. Αὐτὴν, μπορεῖ οἱ ἀρμόδιοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ (Ε.Ο.Τ.) νὰ ἔχουν φροντίσει νὰ τὴν προβλέψουν. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξουν καὶ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὑπεύθυνοι δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχουν συμβάλει ἱκανῶς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Ἄς σκεφθοῦμε μόνον τὶς προσπάθειες πού καταβάλλουν οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ μοναχές γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν μία φιλόξενη, φιλότιμη καὶ ἀξιοπρεπῆ ὑποδοχὴ στοὺς χιλιάδες ἐπισκέπτες τὸν χρόνον στὶς Ἱ. Μονὲς καὶ τὰ Ἱ. Ἠσυχαστήρια ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐπικρά-

τεια. Δὲν εἶναι, ὅμως, μόνο τὰ μοναστήρια, τὰ προσκυνήματα, τὰ παντὸς εἶδους ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐνορίες πού καταβάλλουν πολλοὺς κόπους γιὰ νὰ διατηροῦν τοὺς ναοὺς καθαρούς, ἀνοιχτοὺς σὲ τακτὲς ὧρες μὲ ἀκριβῆ τέλεση τῶν ἱ. ἀκολουθιῶν. Αὐτὰ εἶναι σὲ ὅλους γνωστὰ καὶ γίνονται.

Ἄν λάβουμε, ὅμως, ὑπόψη τὶς γενικεύσεις τὶς ὁποῖες ὁ νεοέλληνας ἔχει τὴν τάση νὰ κάνει, θὰ θέλαμε νὰ ὑπομνήσουμε στοὺς ἀρμοδίους τὴν ἀκριβῆ τήρηση ὄλων ὅσων ἀναγγέλλονται ὥστε αὐτοὶ πού ἐπιστρέφουν στὸν τόπο ἀναχωρήσεώς τους νὰ μὴν ἐκλάβουν ὡς κανόνα μία ἐξαίρεση πού θὰ τοὺς συμβεῖ κάποτε καὶ νὰ θελήσουν νὰ διασύρουν τὸ κατὰ τὰ λοιπὰ μὲ τρόπο ἄψογο ἐπιτελούμενο ἔργο. Τὸ «πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω» (Α' Κορινθίους ιδ', 40) τοῦ Ἀποστόλου ἄς εἶναι θεμελιώδης ἀρχὴ πρὸς ἐφαρμογή.

Πρὸς συνείδηση τοῦ θεραπευτικοῦ σκοποῦ

Πέρα, ὅμως, ἀπὸ καθαριότητα καὶ τάξιν πού πρέπει νὰ ἐπικρατεῖ, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ μὴν ξεχνᾶμε τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ξεκινοῦν οἱ ἄνθρωποι σ' αὐτές τους τὶς περιόδους. Ὁ σκοπὸς αὐτός, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, περικλείει τὶς περισσότερες φορὲς τὴν ὑπέρβαση τῆς καθημερινότητος, ψυχικὴ ἀνάταση καὶ κατάνυξι, συνάντηση μὲ μιὰν ἄλλη πραγματικότητα, προσδοκία παρακλήσεως, ἀναζήτηση τοῦ προσωπικοῦ ἀκόμα καὶ σὲ περιπτώσεις ὁμαδικοῦ-μαζικοῦ τουρισμοῦ. Πόσο εἴμαστε ἔ τ ο ι μ ο ι νὰ προσφέρουμε αὐτὸ τὸ ποιοτικὸ στοιχεῖο ζωῆς πού ὁ κόσμος περιμένει καταφεύγοντας ἐκεῖ;

Ἡ προετοιμασία, βέβαια, αὐτὴ δὲν εἶναι θέμα ὑποδείξεων, συνταγῶν, ἐντολῶν. Εἶναι ἐτοιμασία πού

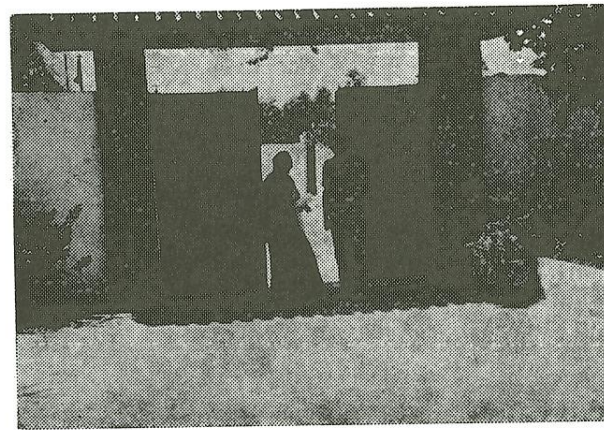

συντελεῖται στή διάρκεια μιᾶς ζωῆς ὥστε νά γίνει «στάση ζωῆς» πού νά ἀναπαύει ὅσους προσέρχονται. Ἄλλοτε μιλήσαμε ἐκτενῶς γιά τήν σ τ ἄ σ η φ ι λ ο - ξ ε ν ί α ς ἡ ὁποία συνοψίζει τίς στάσεις ὑποδοχῆς καί ἀγάπης. Δέν χρειάζεται νά ἐπαλέθουμε τώρα στή θεωρητική θεμελίωσή της. Οἱ ἄνθρωποι, αὐτήν τήν φιλοξενία ἔχουν ἀνάγκη. Σ' ἕναν κόσμον, μέσα στόν ὁποῖο τίς περισσότερες φορές αἰσθάνονται ἀνέστιοι, στήν Ἐκκλησία καί στούς χώρους της περιμένουν νά νιώσουν σά στό σπίτι τους, οἰκεῖοι καί δικοί.

Κι ὅμως εἶναι φορές, πού κι ἐκεῖ λείπει ἡ ζεστασιά τῆς ἀνθρώπινης ἐπαφῆς· ἀπουσιάζει ὁ θερμὸς ὁ λόγος· ἡ ὑποδοχή γίνεται ψυχρά καί βαρετά, σά νά ἐνοχλεῖ ὁ ἐπισκέπτης· οἱ χώροι, ἔτσι ὅπως εἶναι διαμορφωμένοι μερικὲς φορές, ἀποδιώχνουν καί ἀπωθοῦν.

Κάποιες ἄλλες στιγμὲς γίνεται αἰσθητὸ ὅτι ὑπάρχει διαφοροποίηση στήν ὑποδοχή. Ἄλλοι γίνονται ἀμέσως μὲ ἐγκάρδιο τρόπο ἀποδεκτοί· ἄλλοι τηροῦνται σὲ διακριτικὴ ἀπόσταση. Λέγοντας αὐτὸ δέν θέλουμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι δέν ὑπάρχουν διαφορὲς καί βαθμοὶ γνωριμίας — κατὰ τὸ βαθμὸν συγγενείας. Μόνο πού πολλοὶ ἐντυπωσιάζονται ἐκλαμβάνοντας αὐτήν τήν συμπεριφορὰ «ὡς δύο μέτρα καί ὡς δύο σταθμά». Θέτουν μάλιστα ἐρωτήματα τοῦ τύπου: κι ἐδῶ λοιπὸν γίνονται διακρίσεις; μήπως αὐτοὶ πού γίνονται πῶ εὐκολὰ ἀποδεκτοὶ προσφέρουν περισσότερα; γνωρίζοντας κάποιον ἐκεῖ, ἔχουν τὰ μέσα; κ.ο.κ.

Τί μπορούμε νά ἀπαντήσουμε σ' ὅλα αὐτά; Αὐτὸ πού ἀναφέραμε περὶ «βαθμῶν γνωριμίας» μπορεῖ νά δικαιολογήσει μία κλιμάκωση στόν βαθμὸ ὑποδοχῆς; Τὸ λεγόμενον ὅτι «ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι, ἀλλὰ ὀρισμένοι εἶναι πῶ ἴσοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους» μόνον ὡς

Κατευθύνω... εἰς τὸ ἐπανιδεῖν...

ἀστεῖσμός μπορεῖ νά ἠχῆσει. Τόσο τὰ ἐρωτήματα ὅσο καί οἱ ἀπαντήσεις προβληματίζουν. Ἄν, τώρα, θελήσουμε καί ἐμεῖς ὡς ἐπισκέπτες νά εἶμαστε ἀπόλυτα εὐλικρινεῖς μὲ τὸν ἑαυτὸ μας, θὰ ὁμολογοῦσαμε, ὅτι δέν θὰ μᾶς ἦταν ἀδιάφορο, καί μᾶλλον θὰ μᾶς πείραζε, ἂν «ἐμᾶς τοὺς γνωστούς» μᾶς ὑποδέχονταν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού ὑποδέχονται «καί τοὺς ἄλλους».

Παρ' ὅλες, ὅμως, αὐτὲς τίς ἐνστάσεις ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ κατὰ τῆς ἄλλης πλευρᾶς καί ἀπόψεως καί ὅλες τίς πιθανὲς δικαιολογίες ἀμφοτέρων δέν πρέπει νά λησμονοῦμε, ὅτι ὀρισμένη συμπεριφορὰ ἐνοχλεῖ πραγματικά. Ἄκόμα κι ὅταν ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἐπισκέπτη εἶναι ἐνοχλητικὴ, μία δύστροπη ὑποδοχή δέν ξεχνιέται εὐκολὰ.

Ὅσοις ὑποδεῖξαις κι ἂν κάνουμε στοὺς ἐπισκέπτες μας τὸ ἄ ν τ ἰ δ ο τ ο φάρμακο γιά τοὺς ὑπεδχομένους παραμένει τὸ ψαλμικὸ «ἠτοιμάσθη» καί οὐκ ἑταράχθη» (ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς προετοιμασίας)

και τὸ προφητικὸ «παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου» (ἢ θετική). Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ἄνοιγμα ἑνὸς τέτοιου χώρου ὑποδοχῆς καὶ τὸ κλείσιμο θὰ γίνεταί «εὐλογία εἰσόδων καὶ ἐξόδων» καὶ ἄνοιγμα θύρας γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ. Χρειάζεται πάντως προσοχή γιατί, κατὰ παράδοξο τρόπο, ἕνα ἄνοιγμα μπορεῖ νὰ εἶναι κλείσιμο, κι ἕνα κλείσιμο, ἄνοιγμα...

Ἡ ὁμορφιά εἶναι θεραπευτική

Αὐτὴ ἡ φροντίδα γιὰ π ο ι ὅ τ η τ α γιὰ τὴν ὁποία μιλούσαμε πρὶ πάντων πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ὄχι μόνον στὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ πού θὰ ὑποδέχεται τοὺς ξένους ἀλλὰ καὶ σ τ ἄ ἀ ν τ ι κ ε ἴ μ ε ν α πού θὰ ἔχουμε προετοιμάσει νὰ προσφέρουμε ὡς ἀναμνηστικά, δωρεὰν ἢ πρὸς πώληση. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο χρειάζεται ἡ ἀπαιτούμενη προσοχή.

Πολλές φορές καὶ γιὰ νὰ κρατήσουμε τίς τιμές προσιτές, ὅταν τὰ κατασκευάζουμε οἱ ἴδιοι ἢ διότι τὰ προμηθευόμαστε ἀπὸ ἐργαστήρια μαζικῆς παραγωγῆς, παραμελοῦμε τὴν φιλοκαλικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας ἐμπορευματοποιώντας τὴν καὶ προσφέρουμε «ἀναμνηστικά» (σουβενίρ) πού τελικὰ «δὲν θὰ θυμίζουσι τίποτε» ἀπὸ τὸν τόπο πού ἐπισκεφθήκαμε. Τὰ ἐργόχειρα δὲν εἶναι «ἐργόχειρο» ἀλλὰ κακῆς ποιότητος κατασκευάσματα πού δυσφημοῦν αὐτὸν πού τὰ προσφέρει ἢ τὰ πωλεῖ.

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε μάλιστα, ὅτι αὐτὸ πού θ' ἀποκομίσει ὁ ἐπισκέπτης ἀπὸ τὸν τόπο πού ἐπισκέπτεται θὰ πρέπει νὰ ἔχει καὶ ἕναν αἰσθητικὰ παιδαγωγικὸ χαρακτήρα πού νὰ τὸν πλησιάζει στὴν ἄπειρη ὁμορφιά, στὸ ἄλλο Κάλλος, τὸ ὁποῖο στὴν οὐσία συμβολίζει. Καὶ τὸ πρὶ μικρὸ ἀντικείμενο ἂς μὴ τραυματίζει του-

λάχιστον τὴν εὐαισθησία μας ἀν δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει αἰσθητὴ αὐτὴν τὴν ἄλλη πραγματικότητα.

Ἄς φροντίσουμε, λοιπόν, μὲ κάθε τρόπο, ξενιτώνοντας ἀπὸ τὰ δικά μας, τὰ ἐκκλησιαστικά, νὰ ἀποχαρακτηρισθεῖ καὶ ἡ Ἑλλάδα ὡς «χώρα τοῦ κίτς»⁸. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ Ἐκκλησία διαφύλαξε στὸ σῶμα Τῆς ὡς κιβωτὸς ὅ,τι πρὶ ἐκλεκτὸ δημιούργησε ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς. Αὐτὸ πρέπει νὰ καθοδηγήσει καὶ τώρα κάθε εἶδους πρωτοβουλίες ἔτσι ὥστε ἡ θεραπεία νὰ ἀνάγεται σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ νὰ καλύπτει ὅλες τίς χρεῖες τοῦ ἀνθρώπου.

1. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι δταν συνηρητοῦσαμε στὴν Μόνιμο Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Ποιμαντικῶ Ἔργου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν νῦν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κερκύρας καὶ Παξῶν κ. Τιμόθεο, ἡ ἐκδοση ἑνὸς τέτοιου ὁδηγοῦ, κυρίως γιὰ ξένους, ἀποτελοῦσε ἕναν ἀπὸ τοὺς πρὶ ζητηροὺς πόθους του σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἄσκηση μιᾶς Ποιμαντικῆς τοῦ Τουρισμοῦ.

2. Ἐδῶ, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἔχουν τὴν θέση τους ὅσα εἰσηγήθηκε ὁ Βάσος Κωνσταντινῆπουλος σὲ διεθνῆ συνέδριο τὸ 1976. Ἡ εἰσήγησή του, «Ἡ ἐπαγγελματικὴ συνείδηση τοῦ δημοσιογράφου τουρισμοῦ καὶ ἡ ὑποχρέωσή του νὰ διατηρεῖ μιὰν ἀμεση γνώση καὶ νὰ ἐπαληθεύει τίς πηγές του», βρῆκε τὴ θέση τῆς σὲ τέλος τοῦ χρήσιμου ὁδηγοῦ τοῦ Γυρνώνας τὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1977, σ. 144-146.

3. Μία τέτοια σειρά διελίων εἶχαμε περιλάθει σὲ τμήμα Γ ε ν ι κ ἄ τῆς «Ποιμαντικῆς Βιβλιοθήκης» πού δημοσιεύσαμε σὲ τεῦχος 1 Μαῦ 1988, σ. 138 - 139 τοῦ «Ἐφημερίου».

4. Ἐπειδὴ, πολλοὶ κατὰ τίς ξεναγήσεις τῆς τὴν ἐρωτοῦν γιὰ τὴν οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τίς ὑφιστάμενες διαφορὲς κυρίως μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ ρωμαιοκαθολικῶν, ἡ ἴδια συνέγραψε στὰ γαλλικὰ ἕνα βιβλίον πού ἀφορᾷ σ' αὐτές, δίνοντας πληροφορίες, μαρτυρίες, διευθύνσεις καὶ βιβλία πού ὑπάρχουν στὴν γαλλικὴ, ἀγγλικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα περὶ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου: Irène Economidès, Différences entre l'Église Orthodoxe et le Catholicisme Romain, Athènes, 1987, 100 σ.

5. Τὰ ποιήματα αὐτά, — ποιητικὸ ἡμερολόγιον μιᾶς ξεναγοῦ, 1960-1985 — πού πῆραν διάκριση ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴ Λογοτεχνικὴ Συντροφιά, γεννήθηκαν, ὅπως ἡ ἴδια γράφει στὸν πρόλόγόν τῆς, τὰ τελευταῖα 25 χρόνια. Ἐνα χρονικὸ διά-

στημα που πέρασε με σκληρή δουλειά μέσα στα βουνά, στους κάμπους και στις θάλασσες της πατρίδας μας. Με πολλή ευαισθησία ή συγγραφέας καταγράφει ποιητικά έντυπώσεις και βιώματα από διαδοχικούς σταθμούς που όριοθετούν ένα πνευματικό όδοιπορικό και μās δίνουν μιὰ θέα από Θεο και Έλλάδα που «σου χαμογελάει» (σ. 104). Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1988 κυκλοφόρησε ἕνα νέο βιβλίο της, *Les deux visages de la Grèce* (τὰ δύο πρόσωπα τῆς Ἑλλάδος), 168 σ.

6. Ὁ «θεραπευτικός» αὐτὸς τουρισμὸς, ποὺ χαρακτηρίζεται ἔτσι ἀπὸ τὰ θεραπευτικὰ ἀποτελέσματα ψυχῶν καὶ σωμάτων ποὺ ἐπιδαφιλεῦει στοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητές, ἔχει τὴν ἀρχή του ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων. Ἡ Ἐκκλησία περιέβαλε πάντοτε μὲ θεμελιωμένη θεολογικὰ καὶ ἐνταγμένη στὴ λατρεία ποιμαντικὴ πράξη ὅλα αὐτὰ τὰ προσκυνήματα. Ἡ εὐθύνη τῶν ποιμένων εἶναι πολὺ μεγάλη ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ, ὁ προσκυνηματικὸς θεραπευτικὸς τουρισμὸς νὰ ἀποκλίνει καὶ νὰ ὑποστῆ ἐπικίνδυνες ἀλλοιώσεις. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ τεράστιο καὶ ἀξίζει νὰ γραφεῖ μάλιστα εἰδικὴ ποιμαντικὴ μονογραφία. Οἱ σχετικὲς μελέτες εἶναι σπάνιες. Λίαν ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ (*la maison-Dieu*), τεύχος 170, δεῦτερο τρίμηνο τοῦ 1987. Ἰδιαίτερα διαφωτιστικὸ μ.κ. εἶναι τὸ ἄρθρο τοῦ Pierre Maraval, «*Liturgie et pèlerinage durant les premiers siècles du christianisme*», σ. 7-28. Ἀποφεύγουμε σήμερα νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ πρόσθετα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα ἐπιφλασσομένοι γιὰ τὸ μέλλον.

7. Βλ. τὸ βιβλίο μου *Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις* σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, τ. 3, Ἀθήνα 1985, σ. 43 - 52.

8. Σὲ μία ἐνδιαφέρουσα ἔκδοση τῶν φίλων τοῦ περιοδικοῦ «ἀντι» θίγεται εὐστοχα τὸ ζήτημα αὐτό. Ὁ τόμος ἐπιγράφεται: *Κάτι τὸ «ῥαῖο»*. Μιὰ περιήγηση στὴ νεοελληνικὴ κακογουσιὰ, Ἀθήνα 1984, 360 σ. Οἱ σ. 100-123 ἀναφέρονται στὴν θρησκεία. Περιλαμβάνεται μιὰ μελέτη τοῦ Καθηγητῆ Χρήστου Γιανναρά μὲ τίτλο «δυσείμων μορφή» (σ. 100-107).

ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ

ΓΝΩΡΙΣΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΣΟΥ

Αυτογνωσία, εμπειρία, καθοδήγηση

Ὡς μία ἀπὸ τὶς βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἀσκήσει ὁ ποιμένας τὸ ἔργο του — ἂν δὲν εἶναι γιὰ ὀρισμένους καὶ ἡ μοναδικὴ — θεωρεῖται ἡ βίωση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ βίωσή της φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ τὴν κατεξοχὴ δυνατότητα προετοιμασίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπευθύνων γιὰ τὸ ἔργο τους. Γιατὶ ἡ ἀσκηση αὐτῆς τῆς ζωῆς προσφέρει ἀβεντικὴ αὐτογνωσία, πὺ συνιστᾷ τὸν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὄρου γιὰ τὸ ποιμαντικὸ λειτουργήμα καὶ τὸ ὅποιοδῆποτε ἄλλο ἐκκλησιαστικὸ ἔργο. Δὲν πρέπει μάλιστα νὰ λησμονοῦμε, ὅτι γιὰ τὸν ποιμένα παραμένει κύριο ἔργαλεῖο καὶ ὄργανο δουλειᾶς ὁ ἑαυτός του, κι αὐτὸν πρέπει νὰ γνωρίζει ὅσο γίνεται τελειότερα γιὰ καλύπτερον ἀπόδοση στὴν ἐργασία του.

Αὐτὴ ἡ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἡ βιωματικὴ εμπειρία τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς χρειάζεταιται χειραγωγία κατάλληλη πνευματικοῦ ὀδηγοῦ, γιατί ἡ πνευματικὴ τέχνη, πὺ εἶναι δυσχερέστερη πασῶν τῶν τεχνῶν, δὲν μαθαίνεται μὲ ἀμέθοδο ἄνευ διδασκάλου». Ἡ διαδικασία στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀκολουθεῖ τὸ τρισσοῦ ἀξίωμα μιᾶς ὀρθῆς ποιμαντικῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως: ὑπὸ δόκιμο καὶ ἐμπειρο Γέροντα σύμβουλο, διακριτικὴ καθοδήγηση στὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἀσκηση στὴν πνευματικὴ ζωή¹.

Είναι πάντως αλήθεια, ότι τελευταία γίνεται πολὺς λόγος γιὰ αὐτογνωσία καὶ αὐτεπίγνωση. Εἰδικὰ σεμινάρια ὀργανώνονται καὶ στὸν τόπο μας ἀπὸ κινήματα ποὺ ποικίλλουν στὴν προέλευση καὶ στὶς ἐπιδιώξεις τους γιὰ τὴ γνωριμία τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὁ σημερινὸς κόσμος ἀνακαλύπτει ἐκ νέου καὶ ἐπαναπροβάλλει, αὐτὸ ποὺ χαρακτηριστικὰ ὀνόμαζε πρὸ καιροῦ διαφήμιση ὡς «τὸ σπουδαιότερο κεφάλαιο ποὺ διαθέτουμε, τὸν ἑαυτό μας». Στὴν «Καθημερινή» τῆς 21 Νοεμβρίου 1979 δημοσιεύταν ἀνταπόκριση μὲ τίτλο: «Ἀνακαλύψτε ποῖος εἴσθε μὲ 12.000 δραχμές. Εἰδικὸ σεμινάριο αὐτογνωσίας ὀργανώνεται στὸ Λονδῖνο». Ἐγράφετο μάλιστα, ὅτι ἱέρεια τῆς νέας ψυχολογικῆς μόδας ἦταν μίᾶ συμπατριώτισσά μας².

Κοντὰ ὅμως στὰ παλαιότερα καὶ νεώτερα φιλοσοφικὰ καὶ θρησκευτικὰ ρεύματα, ποὺ προβάλλουν τὴν αὐτογνωσία, ἡ αὐτογνωσία συνιστᾷ οὐσιαστικὴ, ὅπως εἶδαμε, ἐπιδίωξη τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ πατερικὲς φράσεις: «Γνωθὶ σαυτόν πρὸ πάντων...» «δοκίμασον σεαυτόν»· «γνωθὶ, ἐρευνήσας σεαυτόν»· «πρόσεχε σαυτῶ»· «ἐνδον βλέπε»· «οὐαὶ ἡμῖν, ὅτι οὐ γνωρίζομεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν»³. Ἡ γνώση αὐτὴ ἐπιτυγχάνεται σὲ διάφορα ἐπίπεδα, εἶναι ἔργο ζωῆς καὶ ἀπαιτεῖ κατάλληλη συμπαράσταση καὶ ἐπιστασία. Διευκολύνει πάντως τόσο τίς διαπροσωπικὲς ὅσο καὶ τίς σχέσεις μὲ τὸν ἑαυτό μας. Ἀπὸ κάπου, ὅμως, πρέπει ν' ἀρχίσει κανεὶς.

Ἐπίπεδα αὐτογνωσίας

Κάναμε λόγο γιὰ ἐπίπεδα στὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνεται αὐτὴ ἡ γνώση. Κάπου πρέπει νὰ δοθεῖ μίᾳ νύξῃ,

μιά ἀφορμὴ ὡς ἀφετηρία ξεκινήματος. Ἐμεῖς στὸ Πανεπιστήμιο ἔχουμε τὴν εὐχέρεια, ὅταν πρωτοερχόμαστε σὲ ἐπαφὴ μὲ ἕνα τμήμα φοιτητῶν, μὲ ἕνα ἔξάμηνο, νὰ κάνουμε τέτοιου τύπου γνωριμίες τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ἄλλων.

Ἐδῶ καὶ χρόνια ἀσχοῦμαστε μὲ ἐπιτυχία στὴν πράξη τὴν πρώτη ἡμέρα τῶν παραδόσεων σὲ μιά εἰδικῆς μορφῆς «ἀσκήση γνωριμίας», ποὺ τὴν ὀνομάζουμε: «γνώρισε τὸν ἑαυτό σου καὶ γνώρισέ τον στοὺς ἄλλους». Ἡ ἀσκήση αὐτὴ βρῖσκει εὐμενῆ ἀποδοχὴ μετὰ τῶν συμμετεχόντων.

Λόγω τῶν εὐεργετικῶν συνήθως ἀποτελεσμάτων ποὺ ἔχει πάνω στὴν ὁμάδα ποὺ πραγματοποιεῖται, ἡ ἀσκήση αὐτὴ προσφέρεται γιὰ εὐρύτερη χρῆση. Πολλοὶ φοιτητὲς μας, διορισμένοι πλέον ὡς καθηγητὲς ἢ καθηγήτριες τὴν ἐφαρμόζουν μὲ παραλλαγὲς στὴν τάξη τους, ὡς καθηγητὲς (-τριες) στὰ καθηγητικὰ τους σχολεῖα, ὡς ὑπεύθυνοι νεανικῶν κέντρων στὶς ὁμάδες ποὺ λειτουργοῦν στὰ ἐνοριακὰ νεανικὰ κέντρα.

Ἐχουμε ἀκόμα πληροφορηθεῖ, ὅτι ὀρισμένοι ἱερεῖς ἔχουν προβεῖ σὲ τέτοιου εἶδους «ἀλληλογνωριμία» στὰ πλαίσια ἱερατικῶν συνάξεων. Εὐθὺς ἀμέσως δίδονται ὀδηγίες γιὰ ἐνὸς τέτοιου τύπου «ἀσκήση γνωριμίας».

Ἐπίπεδα αὐτογνωσίας καὶ διεξαγωγὴ τῆς ἀσκήσεως

Σκοπὸς τῆς ἀσκήσεως εἶναι νὰ βοηθήσει τοὺς συμμετέχοντες νὰ συνειδητοποιήσουν ὀρισμένες πτυχὲς τοῦ ἑαυτοῦ τους ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι σημαντικὲς γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, μὲ τοὺς ὁποίους

βρίσκονται ή επιθυμοῦν νά ἔλθουν σέ σχέση. Ἐνδείκνυται γιά μικρές ομάδες πού θά δουλέψουν γιά ἕνα διάστημα μαζί.

Σέ ἕνα λευκό φύλλο χαρτί, ἀφοῦ σημειώσουμε στό κέντρο τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπίθετό μας (1) καὶ κάτω ἀριστερά τῆ διεύθυνση πού μένουμε καὶ τὸ τηλέφωνό μας (4) ἐπὶ πέντε ἢ καὶ περισσότερα πρῶτα λεπτά καταγράφουμε, ὁ καθένας γιά τὸν ἑαυτό του χωριστά, τίς ἀπόψεις μας γιά τέσσερα ἀκόμα θέματα. Ἄνω ἀριστερά σημειώνουμε τὸ ὄνομα ἢ τὴν ιδιότητα τοῦ ἢ τῶν προσώπων πού ἔχουν παίξει σημαντικὸ ρόλο στὴ ζωὴ μας (2). Ἄνω δεξιὰ καταγράφουμε μία σημαντικὴ ἡμερομηνία τῆς ζωῆς μας (3) Γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά μας (5), σημειώνουμε τέσσερα πράγματα πού προτιμᾶμε καὶ μᾶς ἀρέσει ἢ δὲν μᾶς ἀρέσει νά κάνουμε, καὶ κάτω δεξιὰ (6), α) τίς προσωπικὲς μας προσδοκίες ἀπὸ τῆ ζωὴ καὶ β) τίς προσδοκίες μας ἀπὸ τὴν ομάδα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοποθετεῖται ὁ καθένας ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του, τοὺς ἄλλους, τὸν χρόνο (παρελθόν-παρὸν-μέλλον) καὶ τὸν χῶρο.

Μετὰ τὰ πέντε λεπτά, ὁ καθένας ἐπὶ τρία λεπτά περίπου παρουσιάζει, γνωρίζει τὸν ἑαυτό του, στοὺς ὑπολοίπους τῆς ομάδας. Περισσότερες ἀπὸ δέκα παρουσιάσεις κουράζουν. Ὁ χρόνος ἀσκήσεως γιά δέκα ἄτομα ὑπολογίζεται σέ μία ὥρα. Κυμαίνεται, δηλαδή, μεταξύ 45 καὶ 60 πρώτων λεπτῶν.

Εἶναι φορές πού ἡ ἀτμόσφαιρα φορτίζεται συναισθηματικά καὶ πολλοὶ ἐκθέτουν πολὺ οἰκειῆς πλευρὲς τοῦ ἑαυτοῦ τους. Γι' αὐτὸ εἶναι χρήσιμο νά λεχθεῖ στὴν ἀρχή, ὅτι οἱ συμμετέχοντες δεσμεύονται νά κρατήσουν μόνο γιά τὴν ομάδα τίς γνώσεις πού ἀποκομίζουν ἀπὸ τὴν ἀσκηση αὐτή.

Ὁ κύκλος τῶν δώδεκα ὡς ομάδα εἶχε τὸ δικό της πρόσωπο καὶ τὸν δικό της δυναμισμό. Ἡ παρουσία τοῦ Ἰησοῦ ἐνεργοποίησε τίς κρυμμένες δυνάμεις. Καὶ σήμερα «οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, λέγει ὁ Κύριος, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθαίου ιη' 20· τὸ σκίτσο προέρχεται ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση, ἔκδοση τῆς «Βιβλικῆς Ἑταιρείας», Ἀθήναι 1975, σ. 233).

Ὁ ὑπεύθυνος τῆς ομάδας πρέπει νά ἔχει γνώσεις («δυναμικῆς τῆς ομάδας»), γιὰτί ἀρκετὲς ψυχολογικὲς δυνάμεις πού ἐκλύονται καὶ διοχετεύονται στὴν ομάδα μπορεῖ νά δυσκολέψουν τὴ ζωὴ της. Πάντως, αὐτὴ ἡ ἀσκηση ομάδας δὲν προξενεῖ ιδιαίτερες δυσκολίες⁴.

Τὰ ἀποτελέσματα

Ἀντίθετα, στό τέλος τῆς συναντήσεως ἐπικρατεῖ μεταξύ τῶν συμμετεχόντων ἕνα συναίσθημα εὐφορίας πού προέρχεται ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς συν-αντήσεως, ἢ ὁποῖα συντελεῖται γιά πρώτη φορά σὲ ἐπίπεδο βαθύτερο ἀπὸ αὐτὸ πού γινόταν συνήθως στὴν καθημερινὴ ἀναστροφή στὶς αἰθουσες, στοὺς διαδρόμους, στὰ ἐντευκτήρια καὶ στὰ αἴθρια.

Οἱ συμμετέχοντες ἐκπλήσσονται γιά τὴν ἀποκάλυψη στοὺς ἴδιους πρῶτα καὶ στοὺς ἄλλους ἔπειτα, στοιχείων κρυμμένων πού δίνουν μιὰ ἄλλη βαθύτητα

είκόνα του έαυτού τους, με τὰ προβλήματα, τὰ χαρίσματα, τὰ ταλέντα, τὲς προτιμήσεις, τὲς προσδοκίες τους. Ὁ «κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος (Α' Πέτρου γ' 4) προσφέρεται νὰ τὸν ἀφουγκραστοῦμε, νὰ τὸν νιώσουμε, νὰ τὸν συμπονήσουμε, νὰ τοῦ συμπαρισταθοῦμε, νὰ συμπορευτοῦμε μαζί του.

Τῆ λεπτότητα σχέσεων καὶ τὴν ἀγαπητικὴ κοινωνία ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψει μετὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια «ἀσκήση γνωριμίας» ἀποδίδουν συνήθως τὰ ὅσα ὁμολογοῦνται μετὰ ἀπὸ τέτοιες συναντήσεις καὶ εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττα.

1. Στὸ σημερινό μας ἄρθρο συνεχίζουμε τὲς σκέψεις ποὺ εἶχαμε κάνει σὲ παλαιότερο τεῦχος τοῦ «Ἐφημερίου» τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1983, σ. 240-242. Τὸ ἴδιο ἄρθρο βλ. καὶ σὲ ἀνάτυπο ποὺ φέρει τὸν τίτλο, Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1983, σ. 41-49. Πρβλ. καὶ τὲς σ. 40-47 τῆς Εἰσαγωγῆς μας στὴν ὀρθόδοξη συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ, Ἀθήνα 1985.

2. Σοβαρὴ ψυχολογικὴ θεώρηση τῆς αὐτογνωσίας ἐπιχειρεῖ ἡ συνάδελφος ψυχολόγος Ἐπ. Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας, Ψυχολογίας καὶ Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀναστασία Καλαντζῆ-Ἀζίζι, στὸ βιβλίο της: Αὐτογνωσία, αὐτοανάλυση καὶ αὐτοέλεγχος, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Δίφρος», 1984, 192 σ.

3. Τὲς πατερικὲς αὐτὲς «κραυγὲς» βλ. συγκεντρωμένες στὴν ἀξιόλογη φροντιστηριακὴ ἐργασία τοῦ φοιτητῆ μας Ἀθανασίου Ζαχαράκη (νῦν Ἀζαρία Μοναχοῦ), Αὐτογνωσία καὶ ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ, Ἀθήνα 1983, σ. 5. Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖται ἀπὸ 41 δακτυλογραφημένες σελίδες.

4. Περὶ «δυναμικῆς τῆς ομάδας» ἢ ομάδων βλ. στὲς σ. 96 καὶ 136 τῆς μελέτης μας, Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, Ἀθήνα 1971. Ἐπίσης Δ. Γεώργια, Στοιχεῖα κοινωνικῆς ψυχολογίας (πανεπιστημιακὲς παραδόσεις), τόμος Β', Ἀθήνα 1983, κεφ. 8, σ. 154-174 καὶ τὸ κεφ. 9.

ΓΝΩΡΙΣΕ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΣΟΥ

Ποιμαντικὲς ἀσκήσεις

«Γνώρισε τὴν ἐνορία σου...», «γνώρισε τὸν ἑαυτό σου...», «γνώρισε τὸν ἅγιό σου...» εἶναι ἀσκήσεις ποὺ ἐπαναλαμβάνουμε κάθε χρόνο στὰ πλαίσια τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς στὸ Πανεπιστήμιο. Ἐπειδὴ παρουσιάζουν εὐρύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποιμαντικὴ πράξη θελήσαμε, τὸ περιεχόμενό τους νὰ γίνῃ γνωστὸ μέσῳ τοῦ περιοδικοῦ σὲ ὅλους τοὺς κληρικούς, ὑπόψη φίλους κληρικούς καὶ λαϊκοὺς συνεργάτες τῆς Ἐκκλησίας.

Γιὰ τὲς δύο πρῶτες ἀσκήσεις ἔχουμε κάνει ἤδη λόγο σὲ προηγούμενα τεύχη τοῦ «Ἐφημερίου»¹. Οἱ ἀσκήσεις μάλιστα αὐτὲς βρήκαν εὐμενὴ ἀπήχηση στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ὡς ἐρεθίσματα καὶ πρόκληση γιὰ ποιμαντικὰ γυμνάσματα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐφημέριους στὴν ἐνοριακὴ τους διακονία.

Μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ νέου ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους κρίναμε σκόπιμο νὰ προσεγγίσουμε τὴν τρίτη «ποιμαντικὴ ἀσκήση» ἀπὸ τὴν ὁποία πολλὴ ὠφέλεια μπορεῖ νὰ προκύψει γιὰ ὅλους μας. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔτος ἄλλωστε κυριαρχεῖται ἀπὸ τὲς μνήμες τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν τὸ πλοῖο τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐπιβάτες του στὸ ἐτήσιο ταξίδι τους. Ἡ Ἐκκλησία μᾶς προσφέρει καθημερινὰ τὴν εὐκαιρία γνωριμίας μαζί τους. Οἱ ἀκολουθίες τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου τί ἄλλο εἶναι ἀπὸ ἓνα πλησίασμα στὸν κόσμο τῶν ἁγίων καὶ μιὰ φρον-

τίδα —πρώτη τὸ πρωτὶ καὶ τελευταία τὸ βράδυ— νὰ κρατήσουμε τὴν μνήμη Τους ζωντανή μέσα μας;

Ἡ Θεολογία καὶ ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ὡς λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας δὲν παύει νὰ ἀναπτύσσει συνεχῶς τὴν ἀμφίδρομη κίνησή της ἀπὸ τὴν πράξη στὴν θεωρία καὶ ἀπὸ τὴν θεωρία στὴν πράξη καὶ νὰ διδάσκει μαθητεύουσα ἐν ἀσκήσει. Μία ἀπὸ τὶς κύριες φροντίδες της εἶναι νὰ προσλαμβάνει κριτικὰ τὴν ποιμαντικὴν πράξη καὶ νὰ τὴν προβάλλει στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ τὴν εὐρύτερη κοινωνικὴ ζωὴ.

Γνώρισε τὸν ἅγιό σου...

Ἡ πανεπιστημιακὴ αὐτὴ ἀσκηση στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε σήμερα φέρει τὴν ὀνομασία: «Γνώρισε τὸν ἅγιό σου καὶ γνώρισέ τον στοὺς ἄλλους». Ὡς ὑπότιτλο ἔχει: Π ο ι μ α ν τ ι κ ἄ σ τ ο ι χ ε ῖ α τοῦ ἁγίου ἢ τῆς ἁγίας τῆς ὁποίας φέρετε τὸ ὄνομα². Πρόκειται γιὰ μιὰ ἰδιότυπη διερεύνηση τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου ἀπὸ ποιμαντικὴ ἀποψη. Μὲ τὸν θεωρητικὸ ἐξοπλισμὸ ποὺ ἔχουν πάρει ἢ παίρνουν οἱ φοιτητὲς στὰ μαθήματα τῆς Ἀγιολογίας καὶ τῆς Ποιμαντικῆς ἐπιχειροῦν νὰ προβάλουν αὐτὴν τὴν ξ ε χ ω ρ ι σ τ ἠ διάσταση τῆς μορφῆς τοῦ ἁγίου τους.

Ἡ «ἐπιχείρηση» δὲν εἶναι πάντοτε εὐκολή. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς «πλούσιους» σὲ πληροφορίες ἁγίους, πολλῶν φοιτητῶν τὰ ὀνόματα ἀναφέρονται σὲ ἁγίους ποὺ ἐλάχιστα στοιχεῖα γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τους («φτωχοὶ» ἅγιοι). Ἄλλοι πάλι φοιτητὲς ἔχουν ὀνόματα ποὺ δὲν περιλαμβάνονται στὸ ἐκκλησιαστικὸ ἡμερολόγιο. Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τοὺς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιλέξουν πρὸς διερεύνηση τὸ ὄνομα τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου τῆς ἡμέρας τῶν

γενεθλίων τους. Εἶναι γνωστὴ ἄλλωστε παλαιὰ χριστιανικὴ συνήθεια νὰ ὀνομάζουν τὸ παιδί μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ποὺ ἡ μνήμη του συνέπιπτε τὴν ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του³.

Ἄλλες ἀπορίες, ποὺ ὑποβάλλονται συνήθως δταν ἀνατίθενται οἱ φροντιστηριακὲς ἐργασίες, ἀναφέρονται στὸν τρόπο ἐπεξεργασίας ὀνομάτων ποὺ γιορτάζουν σὲ δεσποτικὲς, θεομητορικὲς ἢ ἄλλες ἑορτὲς (Χρῆστος, Σωτήρης, Εὐάγγελος, Ἀναστάσιος, Μαρίας, Δέσποινα, Ἀπόστολος μ.ἄ.). Γιὰ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς δίδονται οἱ ἀνάλογες ὁδηγίαι ἔτσι ὥστε ὁ φοιτητὴς νὰ μπορεῖ νὰ βγάλει τὰ ἀνάλογα ποιμαντικὰ μ η ν υ μ α τ α τῆς ἀντίστοιχης ἑορτῆς (Χριστουγέννων, Μεταμορφώσεως, Εὐαγγελισμοῦ, Θεοφανείων, Πάσχα, Κοιμήσεως καὶ Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου) ἢ σ τ ο ι χ ε ῖ α γιὰ μιὰ ὀρθὴ ποιμαντικὴ προετοιμασία δική του καὶ τῶν πιστῶν ἐν ᾧ τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν τῶν ἑορτῶν⁴.

Παραλλαγὴ στὸ εἶδος τῆς «ποιμαντικῆς ἀσκήσεως» μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἡ περιγραφή τῶν ποιμαντικῶν σ υ ν ε π ε ι ῶ ν μιᾶς σωστᾶ προετοιμασμένης πανηγύρεως στὴ μνήμη ἐνὸς συγκεκριμένου ἁγίου, στὴν ὁποία παρατηρεῖται πολυπληθὴς συγκέντρωση καὶ κομοσυρροὴ εὐλαδῶν προσκυνητῶν.

Τρόπος καὶ στόχοι τῆς ἐπεξεργασίας

Ἡ πρωταρχικὴ πάντως φροντίδα τοῦ φοιτητῆ ἔγκειται, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μηναίου καὶ ἄλλων βοηθημάτων, νὰ ἐντοπίσει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ προβάλλουν τὴν ποιμαντικὴ δραστηριότητα τοῦ ἁγίου του. Νὰ ἀναλύσει, δηλαδή, τὸ συναξάρι, τὸ κανόνα καὶ τοὺς λοιποὺς ὕμνους ὑπὸ τὸ πρῖσμα ποὺ ἀναφέραμε καὶ νὰ δώσει συγκεκριμένα παραδείγματα.

Κύριος, βέβαια, στόχος αυτής της άσκησης παραμένει να άσκηθεί ο ίδιος ο φοιτητής στην οικειότητα με τον άγιο του ώστε να μπορέσει να προσοικειωθεί όλες τις αρετές του και να τον δει ως πρότυπο μιμήσεως και άκολουθίας. Για πολλούς φοιτητές μας αυτή τους ή έπαφή με τον άγιο είναι μία ευχάριστη έκπληξη. Πολλοί όμολογούν ότι για πρώτη φορά τους δίνεται αυτή ή ευκαιρία να «γνωρίσουν» σε βάθος τον προστάτη τους άγιο και να ποιμανθούν απ' αυτόν στην καθημερινή τους ζωή. Αυτή ή ενεργοποίηση της παρουσίας των άγιων στη ζωή μας άνοίγει ξαφνικά μια νέα διάσταση σ' αυτό που άποκαλούμε κοινωνία των άγιων και επικοινωνία της στρατευομένης με την θριαμβεύουσα Έκκλησία.

Οι φοιτητές δέν γίνονται όμως κοινωνοί μόνον του βίου του δικού τους άγιου, αλλά και των άγιων των άλλων συμφοιτητών και συμφοιτητριών τους γιατί δίνεται ή ευκαιρία να άκούσουν στην τάξη ή να διαβάσουν μόνον τους και τις υπόλοιπες φροντιστηριακές εργασίες που αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο.

Πολλαπλή ώφέλεια

Με τον τρόπο αυτό οι φοιτητές μας άποκομίζουν πολλά ώφελήματα για την ποιμαντική τους δραστηριότητα από τα ποιμαντικά πρότυπα των άγιων. Όπως γνωρίζουμε, μία από τις βασικές προϋποθέσεις του ποιμαντικού έργου είναι και τα πρότυπα που άκολουθοϋμε κατά την άσκησή του (το πρότυπο π.χ. του Καλού Ποιμένου, ποιμαντικές ύποθήκες μεγάλων Πατέρων της Έκκλησίας μας, παραδείγματα Έπισκόπων και Πρεσβυτέρων που άγίασαν, Γερόντων κ.λπ.).

Συνειδητοποιούν εξάλλου οι φοιτητές την δυνατό-

τητα μιας άμεσης διαποιμάνσεως δικής τους από τους άγίους που φέρουν το όνομά τους' και την ανάγκη να μεταφέρουν αυτήν την έμπειρία τους και σ' εκείνους για τους όποιους φέρουν μια άμεση ποιμαντική ευθύνη στην ένορία, στο σχολείο και σε άλλα ποιμαντικά περιβάλλοντα.

Είναι γνωστό, ότι πολλοί ιερείς χαρίζουν στους γονείς την ήμέρα της βαπτίσεως των παιδιών τους τον βίο του άγιου στο όνομα του όποιου βαπτίσθηκαν. Άλλοι κληρικοί, που γνωρίζουν από πριν το όνομα, έτσι μάζουν μία βραχύτατη προσλαλιά στην όποια φροντίζουν να τονίσουν χαρακτηριστικά σημεία του βίου του άγιου ή της άγίας ως ευχές προς μίμηση. Θεολόγοι καθηγητές, στο μάθημα των Θρησκευτικών, προσκαλούν τους μαθητές τους να μελετήσουν τον βίο του άγιου τους.

Γνωρίζω την περίπτωση νεαρής δασκάλας του δημοτικού που ξεκινάει την ήμέρα στην τάξη ψάλλοντας μαζί με τα παιδιά και εξηγώντας μετά το άπολυτίκιο του έορταζομένου άγιου, ιδιαίτερα τις ήμέρες που έχει στην τάξη παιδάκια που γιορτάζουν. Η προσφορά ενός μικρού δώρου μάλιστα και το κέρασμα που άκολουθεί εκ μέρους του μαθητή στους συμμαθητές του έπισημοποιεί το γεγονός με ύπόμνηση εκ μέρους της δασκάλας ότι ή μνήμη του άγιου οδηγεί και ύποχρεώνει σε μίμηση του άγιου.

Τελειώνοντας θα ήθελα να υπενθυμίσω, έντελώς συνειρμικά, πόσο ευχάριστο άκουσμα είναι για όλους μας, όταν, στο πρωινό δελτίο των έπτά (ΕΡΤ 1), ο έκφωνητής αρχίζει την μετάδοση των ειδήσεων λέγοντας άμέσως μετά τον χαιρετισμό του προς τους άκροατές, ότι «σήμερα... ή Έκκλησία μας τιμά την μνήμη

τοῦ ἁγίου ἢ τῆς ἁγίας» ἀναφέροντας τὸ συγκεκριμένο ὄνομα. Ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε εἶναι καὶ αὐτὸ μίᾱ εἰδῆσι, ποὺ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον... γιὰ νὰ μεταδίδεται καὶ νὰ μὴν ξαφνιάζει.

Ἀσφαλῶς, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνέργειες ποὺ ἀναφέραμε πρὸ πᾶνω δὲν εἶναι οἱ μόνες δυνατὲς συνέπειες ἀπὸ μίᾱ πανεπιστημιακὴ ποιμαντικὴ ἄσκηση. Σημειώθηκαν ἀπλῶς σὰν ἐλάχιστες προκλήσεις γιὰ νὰ δειχθεῖ ἡ ἀμειψισύνοση τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας μὲ τὴ ζωὴ, ποὺ τελικὰ προϋποθέτει τὴν μεσιτεία καὶ τὴν μεσολάδηση τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ γίνεῖ σῶζουσα ποιμαντικὴ πράξι.

1. Βλ. Περιοδικὸ «Ὁ Ἐφημέριος» 1986, σ. 271 - 274 328 - 329.

2. Γιὰ τὴ σημασίᾱ τοῦ ὀνόματος βλ. πρόχειρα τὸ λήμμα «ὀνοματοθεσία», γραμμένο ἀπὸ τὸν Σπυρ. Γ. Μακρῆ στὴν Ἐρησικετικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλιόπαιδεια (Θ.Η.Ε.) τ. 9 (1966) στ. 926-928 καὶ τὶς σ. 407-409 τοῦ ἔργου τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Κ. Ν. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελοῦμενα ἐν αὐτῷ, Ἀθήναι, Ἐκθεσις Χριστιανικοῦ Βιβλίου, 1958. Ὁραϊότερες σελίδες ἐπὶ τοῦ θέματος θεμελιωμένες πατερικὰ ἔχει ἀφιερῶσει στὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ ἔργο του γιὰ τὸ Μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος ὁ Ἱερομόναχος Γρηγόριος ἀναφερόμενος στὶς προβαπτισματικὰς τελετὰς. Βλ. ἐπίσης σχετικὰς ἀπόψεις τοῦ Ἀν. Καθηγητοῦ Παν. Ἱ. Μπούμη στὸ Περιοδικὸ «Πάντα τὰ Ἐθνη», Β' Τρίμηνο 1987, τεῦχος 22, σ. 8-9. Πρβλ. καὶ διήγησι γιὰ τὸ τί ὀνόματα ἔδινε στὰ παιδιὰ ποὺ βάπτιζε «Ὁ Ἅγιος Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης» στὴν ὁμώνυμη ἐκδοσὴ τοῦ Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου Μοναζουσῶν «Ἐδαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτῆ Θεσσαλονίκης 1987, σ. 22-25, 65-66.

3. Θ.Η.Ε. τ. 9 (1966) στ. 928.

4. Γιὰ τὴν ποιμαντικὴ διάστασι καὶ «ἐκμετάλλευσιν» τῶν ἑορτῶν βλ. Α. Μ. Σταυροπούλου, Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις... τόμος 2, Ἀθήνα 1984, σ. 9-49 καὶ Μορφὲς ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1986, σ. 79 - 106.

Ἡ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤῶΝ ἈΓΙῶΝ

Ποῖα ἄραγε στοιχεῖα στὸν βίον ἐνὸς ἁγίου μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς ποιμαντικά; Κάνουμε, βέβαια, γενικῶς λόγο στὸ περασμένο μας ἄρθρο γιὰ τέτοια στοιχεῖα σὲ ἁγίους τῶν ὁποίων φέρουμε τὸ ὄνομα. Ἀναφέραμε μάλιστα, ὅτι ἡ ἀνεύρεσί τους ἀπὸ φοιτητὲς μας συνιστᾷ ἰδιαίτερη «ποιμαντικὴ ἄσκηση» ποὺ τοὺς ἐθίζει σὲ μίᾱ σημαντικὴ πτυχὴ τῆς ποιμαντικῆς ἔρευνας. Νὰ ἀποτυπώσουν, δηλαδὴ, ποιμαντικὰς δραστηριότητες ποὺ ν' ἀποτελοῦν πρότυπα μιμήσεως καὶ ἀκολουθίας γιὰ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς ἐφόσον, ἀπὸ τίς βασικὰς προϋποθέσεις τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἶναι ἡ ὑπαρξις προτύπων.

Ἡ μίμησις τοῦ Καλοῦ Ποιμένου

Σημαντικὸ, βέβαια, στοιχεῖο ἀποτελεῖ ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἁγίου μίμησις τοῦ Καλοῦ Ποιμένου καὶ ἡ ἀμεση συνάφειά του μὲ τὸν ποιμενάρχην Χριστό. Εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ εἰς ὠδὴ τοῦ κανόνος τοῦ ἱερομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας (τέλη τοῦ Γ' αἰῶνα), τοῦ ὁποίου τὴ μνήμη τιμᾷ ἡ Ἐκκλησία μας στὶς 30 Σεπτεμβρίου:

«Υπέδειξας, πλανηθεῖσι
τὴν τρίβον τὴν ἐνθεον,
ἀπλανέσι διδαχαῖς,
Ἱεράρχα χρησάμενος,
ὡς ποιμὴν Ποιμένου, ἀληθοῦς
μιμητῆς ὧ Γρηγόριε».

Χαρακτηριστική είναι ή ζ' ὠδή τοῦ κανόνος στήν μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀναγίου, τήν 1 Ὀκτωβρίου. Ὁ ὕμνος ἀπευθύνεται πρὸς τήν ποιμήνη γιά νά τήν παροτρύνει νά ὑμνήσει τοὺς ἄθλους τοῦ ποιμένου της πρὸς τὸν Χριστό:

«Σαλπίζετω ἐμφρόνως,
ἢ θεόλεκτος ποιμήνη,
ἐδήχῃ σάλπιγγι,
τοὺς ἄθλους τοῦ Ποιμένου,
Ἀνανίου βοῶσα,
τῷ αὐτῆς ποιμενάρχῃ Χριστῷ».

Ποιμὴν ποιμαίνόμενος

Ἡ διαποίμανση τοῦ ποιμνίου προϋποθέτει προηγηθεῖσα ποίμανση τοῦ ποιμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, μία αὐτοποίμανση δηλαδή. Πόσο ὠραία ἀντηχεῖ ή α' ὠδή τοῦ κανόνος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Τρύφωνο (1 Φεβρουαρίου):

«Υπήρξας τῷ ὄντι ποιμαντικός,
ποιμαίνων ψυχῆς σου,
ἐν σοφίᾳ τοὺς λογισμούς,
ψυχὰς ἐπισιζέφων πλανωμένας,
καὶ τῷ Θεῷ προσάγων Ἐνδοξον».

Γιὰ νά κατορθωθεῖ, ὅμως, αὐτό, ἀληθῆς προϋπόθεση εἶναι ή διαποίμανση τοῦ ποιμένου ἐκ μέρους τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου, ὁ ὅποιος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο ὡς «ποιμαίνων ποιμαίνοντας καὶ ὀδηγῶν ὀδηγοῦντας» ὥστε νά ποιμαίνου τὸ ποιμνίό του κατὰ τὸν σωστὸ τρόπο καὶ ὄχι μὲ ἀπειρία («ὡς ἂν ποιμαίνομεν τὸ ποιμνιον

αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπεύρου» PG 35,513C πρὸς. Ἱερεμίου γ' 15).

Αὐτὲς καὶ πολλὲς ἄλλες προϋποθέσεις συντελοῦν ὥστε ὁ ποιμὴν «καλῶς καὶ θεοφιλῶς νά ποιμάνη τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ποιμνιον καὶ νά καταφωτίση λόγους προσηγέσι τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα», ὅπως ἀναφέρεται στὸ συναξάρι τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μεθοδίου Ἐπισκόπου Πατάρων (20 Ἰουνίου).

Ποικιλία ἐνεργημάτων

Αὐτὴ ή θεοφιλῆς ποιμαντικὴ διακονία ἀπλώνεται σὲ ἕνα πολὺπτυχο ἐνεργημάτων καὶ σὲ μία πολυδιάστατη ποιμαντικὴ πράξη. Δὲν ἀφήνει τίποτα ἔξω ἀπὸ τήν ἀγρυπνη φροντίδα τοῦ ποιμένα. Ὅλα τὸν ἐνδιαφέρουν καὶ γιά ὅλα μεριμνᾷ. Αὐτὸ τὸ πολυδιάστατο ἀποτυπώνεται μὲ τρόπο χαρακτηριστικὸ στὸν βίο τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γεωργίου, Ἐπισκόπου Ἀμαστρίδος (21 Φεβρουαρίου). Αὐτὴ ή ἀποτύπωση θά ἦταν δυνατὸ νά θεωρηθεῖ ὡς ή MAGNA CHARTA τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου. Ἐὰς παρακολουθήσουμε τήν περιγραφή. «Μὴ βουλόμενος ἀνάγεται εἰς τὸν τῆς Ἀρχιερωσύνης θρόνον, ὡς λύχνος ἐπὶ τήν λυχνίαν, ψήφῃ θείᾳ καὶ συμφωνίᾳ ἱερέων». Ὅταν ἐγκατέλειψε τήν Βασιλεύουσα καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον του:

«ὁμοῦ πάντα ἐτελεῖτο καὶ ἐσπουδάζοντο
διατάξεις ἱεραί,
εὐκοσμία τοῦ Βήματος,
καϊάσιας τοῦ ἱερατικοῦ οὐστήματος,
ὀρφανῶν καὶ χηρῶν προσίασι καὶ πιωχοιροφία,
χερῶν ἀποκοπαί, καὶ
ἢ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια
πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ θεοσημεΐαι, καὶ
τεράσια παντοῖα τελούμενα δι' αὐτοῦ».

Ευθύνοπτη και περιεκτική αποτύπωση του ποιμαντικού έργου διαφαίνεται και στον βίο του όσιου πατρός ήμων Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, του Ὁμολογητοῦ, ὁ ὁποῖος βασανίστηκε σκληρὰ ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ εἰκονομάχου, ἐπειδὴ «ἤλεγξεν αὐτὸν ἐνώπιον πάσης τῆς Συγκλήτου, αἰρετικὸν καὶ ἄθεον καὶ ἀσεβῆ τοῦτον ἀποκαλέσας». Ἴδου πῶς σκιαγραφεῖται ἡ θεοφιλῆς ποιμαντορία του στὸ συναξάρι τῆς 5 Νοεμβρίου ποὺ τιμᾶμε τὴν μνήμη του:

*«Γέγονε διδάσκαλος τῆς ὀρθοδοξίας ἀκριβής,
πρῶτος, ταπεινός,
ἐλεήμων, ὀρφανῶν πατήρ, χηρῶν ὑπερασπιστής,
ὁδηγὸς τῶν πεπλανημένων,
τῶν νοσοῦντων ἰατρός,
τῶν θλιβομένων παράκλησις·
καὶ ἦν ἰδεῖν πάντας
χαίροντας καὶ εὐφραينوμένους».*

Δειγματοληπτική υπόμνηση καὶ ἔρευνα

Δὲν νομίζω ὅτι χρειάζεται νὰ ἐπαναλάβουμε ἀπειρους ὁμοίους βίους ἁγίων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπίσκοποι ἢ πρεσβύτεροι ἐποίμαναν τὸ ποίμνιο ποὺ τοὺς ἐμπιστεύθηκε ὁ Κύριος καὶ ἡ Ἐκκλησία Του καὶ τὸ ὁδήγησαν «ἐπὶ νομᾶς σωτηρίου» (βλ. συναξάρι τοῦ ὁσίου πατρός ήμων Κοσμά τοῦ Ποιητοῦ, Ἐπισκόπου Μαΐουμᾶ τοῦ Ἀγιοπολίτου, 14 Ὀκτωβρίου).

Ἡ ἐπανάληψη, ὅσο καὶ νὰ εἶναι μῆτέρα τῆς μαθήσεως κουράζει κι αὐτή, ἰδιαίτερα ὅταν προσφέρεται συμπυκνωμένη ἀπαξ διὰ παντός, ὅπως στὴν προκειμένη περίπτωση ἐνὸς ἄρθρου. Ἡ Ἐκκλησία μας διέταξε σοφὰ νὰ τιμοῦμε καὶ νὰ μελετοῦμε τὰ ποιμαντικὰ πρότυπα ἀπὸ λίγο καὶ κάθε μέρα ἢ ὅταν τυχαίνει ἡ μνήμη

τους. Τότε, εἶναι δυνατόν νὰ ξεχωρίζουμε ὀρισμένες πτυχές, νὰ ἐντυπωσιαζόμαστε ἀπ' αὐτὲς καὶ νὰ θέλουμε νὰ τίς θέσουμε σὲ ἐφαρμογὴ στὴν καθημερινὴ ποιμαντικὴ μας πράξη.

Σήμερα, ἀρκεστήκαμε σὲ μία ἀπλὴ δειγματοληπτικὴ παρουσίαση ποιμαντικῶν στοιχείων ποὺ διαφαίνονται στὸν βίο ὀρισμένων ἁγίων ποὺ διετέλεσαν ποιμένες. Τὸ πεδίο ἐρεύνης εἶναι πολὺ εὐρὺ καὶ ἀπαιτεῖται συστηματικότερη διερεύνηση καὶ σὲ πλῆθος ἄλλων πηγῶν. Τὰ ὅσα ἐκθέσαμε δὲν εἶναι παρὰ ἐλάχιστα ψήγματα ποὺ μποροῦν νὰ λειτουργήσουν ὡς νύξεις καὶ ἐρεθίσματα γιὰ περαιτέρω ποιμαντικὰ γυμνάσματα.

Ποιμαντικὰ ἄλλωστε στοιχεῖα δὲν προσφέρει μόνον ἡ ζωὴ τῶν ἁγίων ποὺ διετέλεσαν ποιμένες κατὰ τὸν ἐπίγειο βίο τους. Ἡ ζωὴ ὅλων τῶν ἁγίων εἶναι ὄντως ποιμαντικὴ καὶ ποιμαίνει καὶ καθοδηγεῖ ὅλους μας. Ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς ἔχει ἄλλωστε δείγματα αὐτῆς τῆς ἐπὶ προσωπικῆς βάσεως διαποιμάνσεως καὶ ἐνεργοῦ παρουσίας τῶν ἁγίων στὴν ζωὴ του. Ἡ Ποιμαντικὴ ἐξἄλλου ὡς «τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν» δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργοποιεῖ τίς δυνάμεις τῆς Ἐκκλησίας —οἱ ἅγιοι Της εἶναι οἱ ἀληθινὰ Μεγάλες Δυνάμεις— γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Κόσμου.

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

Πανεπιστήμιο και ζωή

Κύριο χαρακτηριστικό αλλά και στόχος τῆς σύγχρονης ποιμαντικῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ μὲ βάση τὴν βιωματικὴ ἐμπειρία ἐμβάθυνση σὲ θεολογικὲς ἔννοιες καὶ συνειδητοποίηση τῶν ποιμαντικῶν προβλημάτων. Ὁ στόχος αὐτὸς ἐπιτυγχάνεται μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ τὶς ἐπονομαζόμενες «ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις». Πρόκειται γιὰ εἰδικὸ τεχνικὸ ὄρο πὺ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν τρέχουσα ἔννοια τῆς ποιμαντικῆς ἐπισκέψεως, παρόλο ὅτι περικλείει πολλὰ στοιχεῖα πὺ ἀνήκουν σ' αὐτήν.

Οἱ «ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις» ἐντάσσονται στὸ γενικότερο πρόγραμμα ποιμαντικῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως πὺ παρέχεται στὸ Τμήμα Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν¹. Μακρὰ παράδοση τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς τὶς θεωρεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς πὺ πάνω ἐκπαιδεύσεως καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀποτελοῦν προκαταρκτικὸ στάδιο ἐνὸς προγράμματος τῆς «ἐπὶ τοῦ πεδίου ἀσκήσεως» τῶν φοιτητῶν, ἡ ὅποια καὶ τοὺς προπαρασκευάζει γιὰ τοὺς χώρους στοὺς ὁποίους θὰ ἀσκήσει ὁ ποιμένας ἡ καὶ ὁ θεολόγος καθηγητῆς τὸ λειτούργημά του στὸ μέλλον².

Μετὰ ἀπὸ κατάλληλη προετοιμασία στὴν τάξη, οἱ φοιτητῆς ἐπισκέπτονται τοὺς ἐπιλεγμένους χώρους (ἐνορίες, νοσοκομεῖα, ἱδρύματα κ.τ.τ.)| συζητοῦν μὲ τοὺς ὑπευθύνους καὶ συνεχίζουν τὶς συζητήσεις καὶ μετὰ

μέσα στὴν τάξη. Συνήθως ἀποτυπώνουν μὲ φωτογραφικὰ στιγμιότυπα τὶς συναντήσεις, καταγράφουν στὸ μαγνητόφωνο τὸν διάλογο ἐκεῖ καὶ συγγράφουν μία ἔκθεση ὅπου περιγράφονται τὰ πεπραγμένα καὶ οἱ ἐντυπώσεις.

Υπάρχει ὀλόκληρη σειρά τέτοιων ἐκθέσεων, μαγνητοφωνήσεων καὶ φωτογραφιῶν πὺ διαζωγραφοῦν αὐτὴ τὴν μακρὰ παράδοση γιὰ τὴν ὅποια κάναμε λόγο. Οἱ φοιτητῆς πὺ δὲν μπόρεσαν νὰ συμμετάσχουν ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ δανεισθοῦν γιὰ νὰ ἀκούσουν τὶς κασέτες καὶ νὰ διαβάσουν τὴν περιγραφή ὥστε καὶ αὐτοί, ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ ζήσουν αὐτὲς τὶς στιγμὲς³.

Σὲ ὀρισμένους φοιτητῆς ὑποκινεῖται τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ περαιτέρω δραστηριοποίησή τους στοὺς χώρους πὺ ἐπισκέφθηκαν. Ἔτσι βλέπουμε μερικοὶ νὰ γίνονται «ποιμαντικοὶ βοηθοὶ» ἐφημερίων πὺ ἐργάζονται σὲ μεγάλα νοσοκομεῖα καὶ νὰ συμπαρίστανται στὸ τεράστιο ἔργο πὺ ἐπιτελεῖται ἐκεῖ. Ἀγαλαμβάνουν τακτικὲς ἐπισκέψεις στοὺς θαλάμους, ἐξυπηρετοῦν, συζητοῦν μὲ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μεταφέρουν τοὺς διαλόγους αὐτοὺς στὸν ὑπεύθυνο ἐφημέριο καὶ στοὺς πανεπιστημιακοὺς ὑπευθύνους παίρνοντας ἀνάλογες ὀδηγίες καὶ συζητώντας τὰ προβλήματα πὺ ἀνακύπτουν.

Τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς «ἀσκήσεως» εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικά καὶ οἱ φοιτητῆς μας ἐνισχύονται στὶς προσπάθειές τους αὐτὲς, τὶς ὁποῖες ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπεκτείνουν καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς δραστηριοτήτων τῆς ποιμαντικῆς διακονίας ἔχοντας ἐνστερνισθεῖ τοὺς στόχους καὶ τὴν συμβολὴ τῶν ποιμαντικῶν ἐπισκέψεων γιὰ τὴν τωρινὴ τους κατάρτιση καὶ τὴν μελλοντικὴ

τους υπεύθυνη άσκηση του ποιμαντικού λειτουργήματος.

Είναι χαρακτηριστική πάνω σ' αυτό το ζήτημα ή ά π ά ν τ η σ η τελειόφοιτου Ιερέως φοιτητού μας (του π. Εθαγγέλου Ζώρζου) για το πώς όρίζει και πώς αντιλαμβάνεται τήν λειτουργία των ποιμαντικών επισκέψεων στην θεολογική εκπαίδευση. Αποδίδει πραγματικά τις προθέσεις αλλά και τις προσδοκίες των διδασκόντων που δίνουν άρκετο βάρος σ' αυτή τή μορφή εκπαδεύσεως.

Καταχωρίζουμε στο Παράρτημα (σ. 117-118) τήν απάντησή του πιστεύοντας ότι αυτού του είδους ή εκπαίδευση δέν προσιδιάζει μόνο στους φοιτητές τής Θεολογικής Σχολής, αλλά μπορεί να επεκταθεί εκ μέρους των έφημερίων και προς όλους τους λαϊκούς συνεργάτες τής Έκκλησίας μας στις ένορίες τους.

Βιωματικές έμπειρίες

Σέ περασμένο μας άρθρο όρίσαμε τί είναι ποιμαντικές επισκέψεις, τους στόχους που επιδιώκουν και τόν τρόπο με τόν όποιο συμβάλλουν στην θεολογική ποιμαντική εκπαίδευση των φοιτητών μας και των στελεχών τής Έκκλησίας μας γενικότερα. Πραγματικά, εάν οι εκκλησιαστικοί υπεύθυνοι χρησιμοποιήσουν σωστά τέτοιες έμπειρίες θα έχει να ώφεληθει πολλά το ποιμαντικό μας έργο. Η β ι ω μ α τ ι κ ή έ μ π ε ι ρ ί α σύμφωνα με παλαιότερες αλλά και σύγχρονες άπόψεις είναι μοναδική εύκαιρία ουσιαστικής καταρτίσεως.

Με αυτήν ό φοιτητής αλλά και όλοι έμεις έρχόμαστε σε άμεση έπαφή με τα προβλήματα αλλά και τόν αντίκτυπο που έχουν αυτά πάνω μας. Δέν είναι

άπλως μία θεωρητική είσπραξη άπόψεων για τόν πόνο, τήν άρρώστεια, τήν όρφάνεια, τήν τάξη που πρέπει να επικρατεί κατά τις εκκλησιαστικές ακολουθίες, τήν αντίληψη αίχμων που υπάρχουν στις σχέσεις των ένοριτών ή και των έφημερίων μεταξύ τους.

Είναι αντιμετώπιση στην πράξη όλων αυτών των καταστάσεων που δέν μάς αφήνουν άδιάφορους αλλά μάς άγγίζουν βαθύτατα και μάς οδηγούν στο να θέσουμε μύρια όσα έρωτήματα στον έαυτό μας, στους άλλους, περιμένοντας έναγωνίως άπαντήσεις που δέν θα έλθουν καθόλου ή θα έλθουν μετά παρέλευση πολλού χρόνου ζυμώσεων, άναζητήσεων και άνακατατάξεων.

Αυτό το τονίζουν ιδιαίτερα εκείνοι που δέν άρκούνται σε μιá άπλή συμμετοχή σε τρεις ή τέσσερις ποιμαντικές επισκέψεις στη διάρκεια του έξαμήνου αλλά έξακολουθούν επί πολλές έβδομάδες, μήνες και χρόνια να επισκέπτονται ενεργητικά πια τα ιδρύματα εκείνα με τα όποια το εκπαιδευτικό πρόγραμμα τους έφερε σε πρώτη έπαφή.

Και ή άπλή όμως συμμετοχή γίνεται τις περισσότερες φορές άφορμή για έμβάθυνση σε θέματα ποιμαντικής πράξεως που άπασχολούν κληρικούς και λαϊκούς. Πολλοί φοιτητές μας βρίσκονται για πρώτη φορά σε περιβάλλοντα τής μαχομένης ποιμαντικής (ένορίες, ιδρύματα, γοσοκομεία κ.τ.τ.) όπου με τρόπο άπλο να μπορούν να θέτουν ζητήματα τα όποια άλλου φαίνεται δύσκολο ν' άπαντηθούν. Έκει, μέσα από τήν πράξη έρχονται άβιαστα οι άπαντήσεις και μαρτυρούν για μιá ζωντανή αντιμετώπιση των ποιμαντικών προβλημάτων.

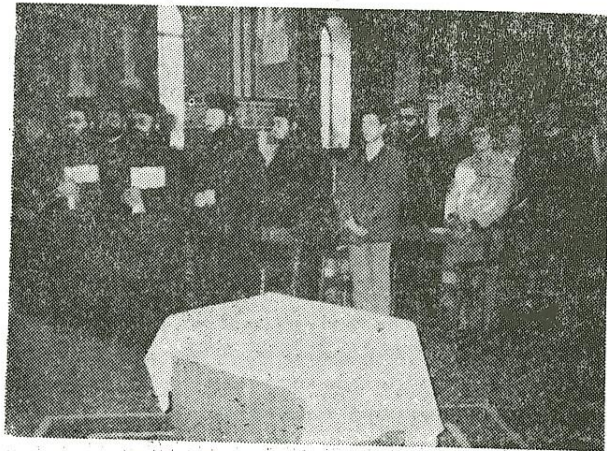
Ανάγκη θεολογικής θεμελιώσεως

Αλλες φορές είναι άναγκαίες ύποδείξεις σε κείμενα, βιβλιογραφικές άναφορές ή και διηγήσεις από γε-

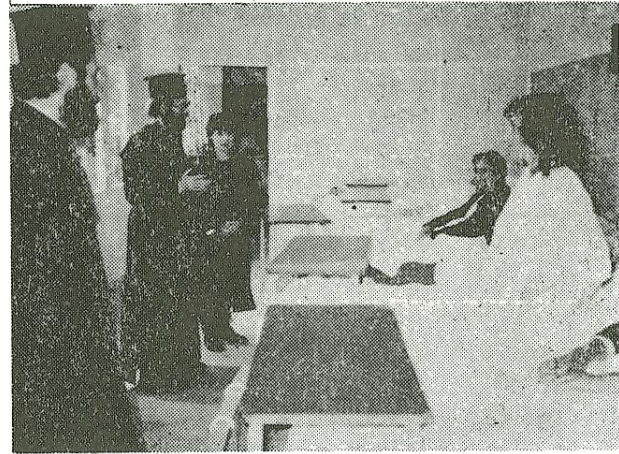

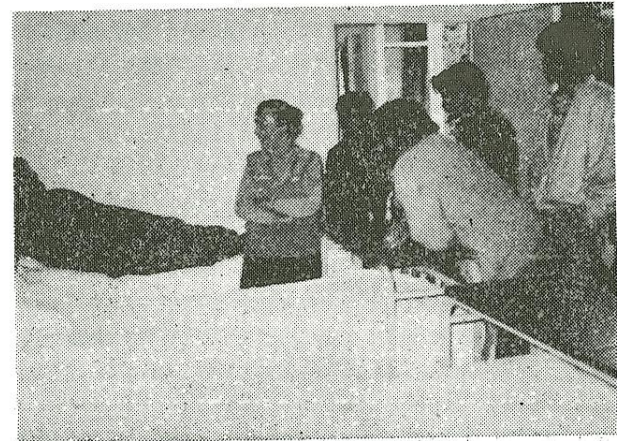
Στό «Σπίτι τοῦ παιδιοῦ» (Κυψέλη).

Στήν Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γερασίμου Ἰλισίων.

Στό «Ἀσκληπεῖο» Βούλας.

γονότα που συνέδησαν σε αντίστοιχους χώρους διαποι-
μάνσεως και έχουν πάρει μορφή γραπτού λόγου πιδ
ἐντεχνη ἢ πιδ τεκιμηριωμένη σε στοιχεῖα ἀπὸ ἕνα ἀπλὸ
ξεχειλίσμα ἢ περίσσειμα καρδιάς τῆς στιγμῆς ἐκείνης.

Σ' αὐτὲς τίς παραπομπές εἶναι πολύτιμη ἢ συμβο-
λὴ τῶν παρευρισκομένων βοηθῶν καὶ ἐπιστημονικῶν
συνεργατῶν που κάνουν ἀνοίγματα καὶ ἐπιχειροῦν προ-
εκτάσεις στὸ καθόλου ἔργο τῆς Ποιμαντικῆς. Ἄλλες
φορές, ἐκ τῶν ὑστέρων, παλαιότεροι φοιτητές μας συμ-
βάλλουν κι αὐτοὶ στὸ νὰ δοθοῦν ἀπαντήσεις μὲ προσω-
πικὲς τους ἀναμνήσεις. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου τίς συμ-
βολές θὰ θέλαμε νὰ μνημονεύσουμε τὴν ὑπόδειξη τῆς
ἐπιστημονικῆς μας συνεργάτιδος Βαρβάρας Γιαννακο-
πούλου σὲ ἕνα πρόβλημα που ἐθίγη κατὰ τὴ διάρκεια
τῆς συζητήσεως στὰ πλαίσια μιᾶς ποιμαντικῆς ἐπισκέ-
φews σὲ ἐνορία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ συζήτηση ἀναφερόταν στὴν ἀναγκαιότητα τῆς
θεολογικῆς ἐρμηνείας τῶν μυστηρίων ἐκ μέρους τῶν
λειτουργῶν αὐτῶν πρὸς καταρτισμὸ καὶ συγκειδητὴ συμ-
μετοχὴ σὲ αὐτὰ τῶν χριστιανῶν. Ἡ ἔλλειψη αὐτῆς ἔ-
χει σὰν συνέπεια καὶ τὴν δημιουργία ἀταξίας κατὰ τὴν
τέλεσή τους ὅπως ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὴν ἀνά-
γνωση τῆς «ἐπιμάχου» ἀποστολικῆς ρήσεως «ἡ δὲ γυνὴ
ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα», στὴν ἀκολουθία τοῦ γάμου.

Κατ' ἀρχὴν δόθηκε ἀπὸ τὸν συνετὸ Ἐφημέριο ἢ
ὀρθὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία τῆς καὶ γνωστοποιήθηκαν οἱ
σχετικὲς ποιμαντικὲς προσπάθειες. Ὡς ἐκ τούτου κρί-
θηκε ἀναγκαῖα ἀπὸ τὴν Β. Γιαννακοπούλου ἢ παρα-
πομπὴ σὲ ἕνα κείμενο μεγάλης θεολογικῆς σπουδαιό-
τητος που θεμελιώνει κάθε ἀπάντηση πρὸς αὐτὴ τὴν
κατεύθυνση. Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκλεκτὴ γραφίδα
τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου. Τὸ κείμενο ρίχνει ἄπλετο φῶς

ἐξετάζοντας ἀπὸ ποικίλες σκοπιεὲς τὸ συναίσθημα τοῦ
φόβου. Ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία καὶ κατανόηση τοῦ θεοδίδα-
κτου φόβου περιφρουρεῖ τὴν ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν συ-
ζύγων, συμβάλλει στὸν ἐξαγιασμὸ τους, συντελεῖ στὴν
ἀνύψωση τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ συσχετίζεται μὲ
τὴν διάσωσή του. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ δημοσιεύθηκε γιὰ πρῶ-
τη φορὰ στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Ἀγάπαις» (ἔ-
τος 15, ἀριθ. φ. 233 τῆς 14 Νοεμβρίου 1902, σ. 1621 -
1622) ⁴.

Δειγματοληπτικὴ ἀναφορὰ

Ὅπωςδήποτε, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ καλύψουμε στὶς
σελίδες που προγγήθησαν τὸ εὖρος τῶν προβλημά-
των που ἀνακύπτουν κατὰ τίς ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις
τῶν φοιτητῶν μας σὲ χώρους ποιμαντικῆς διακονίας.
Ἦταν ἀναγκαῖο νὰ γίνῃ δειγματοληπτικὴ μόνο ἀνα-
φορὰ τῶν συμβαινόντων. Τὰ ἐρωτήματα θεαίως, ὅπως
εἶπαμε, παραμένουν πολλὲς φορές ἀναπάντητα κι οὔτε
πάλι εἶναι δυνατόν οἱ ἀπαντήσεις νὰ εἶναι μονοσή-
μαντες καὶ μονότροπες. Τὰ θέματα ἄλλωστε που τί-
θενται χρῆζουν ἐξατομικευμένης ἀπαντήσεως ὅσο κι
ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ λύση θὰ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσει
δρόμους προκαθορισμένης κατεύθυνσεως.

Παρ' ὅλη τὴν θεωρητικὴ εἰσαγωγὴ τὰ ἐρωτήματα
εἶναι συγκεκριμένα. Ἔτσι ἡ ἐρώτηση φοιτητοῦ μας
που ἔγινε στὴν ἐπίσκεψη σὲ νοσοκομεῖο, ἀπαιτοῦσε καὶ
συγκεκριμένη ἀπάντησή. Ὁ φοιτητὴς εἶχε ρωτήσῃ:
—«Τί γίνεται ὅταν ὁ ἱερέας ἔχει κληθεῖ νὰ κοινωνή-
σει κάποιον που ἔχει χάσει τίς αἰσθήσεις του»; Ἡ ἀπάν-
τηση τοῦ ἱερέα ἦταν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κοινωνοῦν οἱ
ἄνθρωποι ὅταν βρίσκονται σὲ τέτοια κατάσταση. Συνέ-
χισε, ὁμως, λέγοντας: —«Πολλοὶ ἀσθενεῖς, παρόλο που

δὲν ἔχουν τίς αἰσθήσεις τους, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα τῆς Θείας Κοινωνίας συνέρχονται».

Λεπτὴ καὶ δύσκολη ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱερέα ποὺ καλεῖται νὰ παράσχει ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου στὸν ταξιδιώτη ποὺ ἐπιχειρεῖ τὴν μεγάλη ἔξοδο, ἰδιαιτέρα μάλιστα ὅταν ἡ συγκίνησή του συνδέεται μὲ τέτοιον προβληματισμό.

Στηριγμένο σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν προβληματικὴ, τὸ διήγημα τῆς παλαιᾶς μας φοιτήτριας Σταυρούλας Κάτσου - Καντάνη ποὺ δημοσιεύουμε στὸ Παράρτημα (σ. 119-121)¹, ἀποδίδει μὲ ὡραία γραφὴ τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θαλάμου τοῦ νοσοκομείου. Ὅλοι ἀναμένουν διστακτικὰ τὸ τί θὰ συμβεῖ. Περιμένουν σημάδια ζωῆς ἀπὸ τὴν κυρὰ Ζωίτσα. Ὁ Θεὸς τὰ οἰκονόμησε ἔτσι ὥστε ἡ Ζωὴ νὰ μὴν ἀναχωρήσει χωρὶς ἐφόδιο ζωῆς αἰωνίου.

Ἡ συγγραφέας καταγράφει δικές της ἀναμνήσεις ἀπὸ ποιμαντικὸ στιγμότυπο ποὺ ἔζησε κάποτε. Στὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἀποτυπώνεται ἔξοχα καὶ μὲ ζωντανὸ τρόπο μιὰ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τοῦ φοιτητοῦ μας μὲ τὸ ὅποιο καὶ ξεκινήσαμε τὸ σημερινὸ μας σημεῖωμα.

Ἄλλα ἐρωτήματα

Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλα ἐρωτήματα φοιτητῶν μας ποὺ δὲν διατυπώνονται τίς ὥρες ἐκεῖνες τῶν ποιμαντικῶν ἐπισκέψεων. Παραμένουν στὰ βάθη τῆς καρδιάς, ἔτοιμα νὰ φανερωθοῦν σὲ στιγμὲς πιὸ ἤσυχες. Δεῖλὰ καὶ διστακτικὰ στὸν προφορικὸ λόγο μὲ τοὺς ὑπευθύνους² πιὸ θαρρετὰ σὲ τετράδια ἡμερολογίου ποὺ συγκρατοῦν ἀναμνηστικὰ ζωῆς.

Ἐκεῖ δὲν ὑπαισθάνονται ἐξωτερικοὶ περιορισμοί. Ἐμπόδια καὶ ἀναστολές ἐκμηδενίζονται. Ὅλη ἡ λαχτὰρ τῆς ψυχῆς μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ ἐκεῖ. Ὅλα τὰ γε-

γονότα ποὺ ἔζησαν ἀντικατοπτρίζονται στὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ καὶ δὲν τοὺς ἀφήνουν ἀτάραχοις. Φέρνουν στὸ νοῦ τους σκηνὲς ποὺ ἔζησαν, λόγια ποὺ ἄκουσαν, λόγια ποὺ εἶπαν. Ἀναλογίζονται τὴν εὐθύνη, τὴν ἀποστολή. Ἀναζητοῦν τὴν ταυτότητά τους. Ἀρχίζουν ἕναν διάλογο μὲ τὸν ἑαυτὸ τους.

Πολλὲς φορὲς τολμοῦν καὶ μᾶς δεῖχνουν αὐτὰ τὰ γραπτὰ ὁπότε τότε τὰ συζητᾶμε μαζί τους. Τότε, στὴν φάση τῆς «ἐποπτείας», ὑπάρχει ἡ εὐχέρεια νὰ γίνῃ σὲ βάθος ἐπεξεργασία ὅλης αὐτῆς τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐκφόρτιση τοῦ θάρους³ νὰ κάνοιν νέες τοποθετήσεις καὶ νὰ προσανατολισθοῦν πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις.

Ἔγαν τέτοιο «προσωπικὸ διάλογο» φοιτητοῦ μας παραθέτουμε στὸ Παράρτημα (σ. 122-123)⁴ γιὰ νὰ δεῖξομε ἀκριβῶς τὴν σοβαρότητα τῆς ἀντιμετωπίσεως καὶ τίς ποικίλες ψυχικὲς στάσεις καὶ ἀντιδράσεις. Θὰ τηρήσομε τὴν ἀνωνυμία τοῦ συντάκτη τῶν ἡμερολογιακῶν αὐτῶν σελίδων κατόπιν δικῆς του παρακλήσεως. Ἄς εὐχηθοῦμε τὸ παράδειγμα τέτοιων φοιτητῶν νὰ βρεῖ ἄξιους μιμητές.

1. Οἱ «ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις» γίνονται στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς Ποιμαντικῆς ὑπὸ τὴν εὐθύνη τοῦ π. Γεωργίου Εὐθυμίου, δοθῶν καὶ τὴν συμπάρασταση τῆς δ. Βαρβάρας Γιαννακοπούλου ἐπιστ. συνεργάτιδος στὸν Τομέα Χριστ. Λατρείας, Ἀγωγῆς καὶ Διαπομπάνσεως.

2. Βλ. τὴν περιγραφή μιᾶς τέτοιας ἐπισκέψεως σὲ Σπίτι Γαλήνης Χριστοῦ, στὸ «Δελτίον Ἐνημερώσεως Ἰπηρεσίας Χριστ. Ἀλληλεγγύης Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν», τεύχος Ἀπριλίου 1977, σ. 3, ἀπὸ τὴν Ταμία τοῦ Σ.Γ.Χ. Τασία Ἀθανασιάδου.

3. Τὴν ἐννοιολογικὴ θεμελίωση μιᾶς τέτοιας ποιμαντικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχομε ἀναπτύξει στὸ βιβλίον μας Σ υ μ ε ο υ -

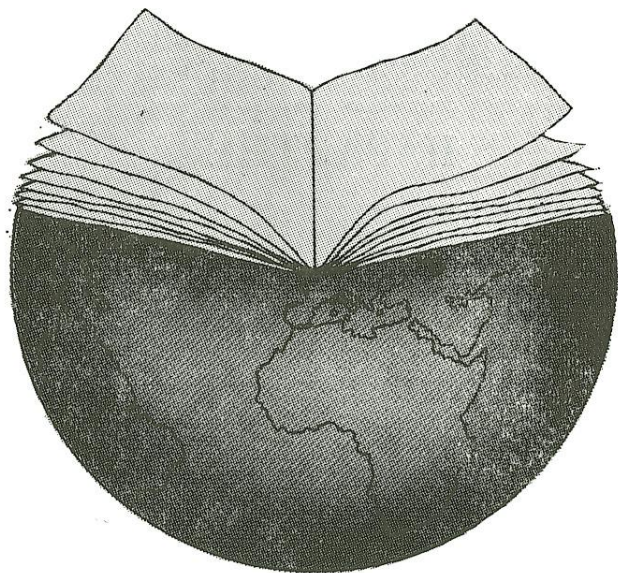

λευτική Ποιμαντική, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Λύχνος», 1985, σ. 89-93 (πρβλ. σ. 77 κ.ε.) καθώς και στὰ Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, τεύχος 1, σ. 41-43. Γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν διεξαγωγή τῶν ποιμαντικῶν ἐπισκέψεων βλ. Ι. Κορναράκη, Ποιμαντική, μετὰ στοιχείων Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας, Ἀθήνα 1972, Παράρτημα: Αἱ ποιμαντικαὶ ἀσκήσεις, σ. 197-203.

4. Τὸ λαμπρὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ Ἁγίου τοῦ αἰῶνα μας τὸ ἀναδημοσιεύσαμε αὐτοῦσιο στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 1 Φεβρουαρίου 1988, σ. 42-43. Ἐπιγράφεται: «Περὶ τοῦ τίς ἢ ἀληθῆς ἐρμηνεία περὶ τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου “ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα”» (Ἐφεσίους ε' 33). Ἐπ' εὐκαιρίᾳ διατυπώνουμε τὴν εὐχὴ τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ ἀνατυπωθεῖ σὲ μεγάλο ἀριθμὸ ἀντιτύπων καὶ νὰ διανεμεταῖ ὑπὸ τῶν ἐφημερίων πρὸς τοὺς μελλονόμενους καὶ τοὺς ἐγγάμους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ταξιδεύοντας μέσα στον κόσμο

Ο ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΕΝΟΣ ΣΗΜΕΡΙΝΟΥ ΙΕΡΕΑ *

Ναί, εἶς' ἀναγκασμένος νὰ περπατᾶς ἀνάμεσ' ἀπ' τὸν κόσμο: εἴτε ζεῖς στὴ μεγάλη πολιτεία, εἴτε ζεῖς στὸ χωριὸ ἢ τὴν ἐπαρχία.

Περπατᾶς τυλιγμένος — χειμῶνα καλοκαίρι — στὸ μαῦρο σου ράσο, ποὺ σηκώνει τὸ πένθος τοῦ κόσμου καὶ δείχνει τὴ δικιά σου νέκρωσι, ὅσον ἀφορᾶ τὰ πράγματα καὶ τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, μὲ τὸ καλιμαῦχι σφιγμένο στὸ κεφάλι σου, τίς πῶ πολλὰς φορὲς σκυφτὸς καὶ πάντα προσεχτικός, γιὰτὶ ἀκόμη καὶ τὸ παραμικρὸ σου βλέμμα εἶναι δυνατὸν νὰ προξενήσῃ χλευασμὸ καὶ ἀνησυχία.

Περπατᾶς ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ἀδιάφορους, τοὺς βλάσφημους, τοὺς εὐσεβεῖς, τοὺς αἰρετικούς, τοὺς πόρνους καὶ μοιχοὺς· ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ σὲ εἰρωνεύονται καὶ μόλις σὲ δοῦν γελᾶνε καὶ πειράζονται καὶ σὲ κείνους, ποὺ σὲ καλημερίζουν, σοῦ φιλοῦν τὸ χέρι καὶ ψάχνουν τὰ μάτια σου, γιὰ ἓνα βλέμμα ἐλπίδας καὶ κατανόησης.

Εἶναι πολλὰς οἱ περιπτώσεις, ὅταν δοκιμάζεις τὴν ὑπομονή σου σὲ «οὐρές», εἴτε σὲ κάποια δημόσια κ.λπ. ὑπηρεσία, εἴτε στὴ στάση τοῦ λεωφορείου, εἴτε στὴν ἀγορά... εἴτε... εἴτε· καὶ κεῖ, ὑπομένεις τὸν καπνὸ τοῦ τσιγάρου τοῦ προηγούμενου, τίς βλαστήμιες τοῦ ἐπόμενου, ποὺ διάζε-

ται, τὰ εἰρωνικά σχόλια («ἂν εἶσαι καὶ παπᾶς» κ.λπ.), κάποιων ἄλλων τὰ πειράγματα καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ σὺ σιωπηλὸς καὶ κἀθιδρὸς ἀπὸ ἀγωνία καὶ πόνο, περιμένεις, ἔχοντας τὸ νοῦ σου στραμμένο καὶ τὸ εἶναι στὸν Ἐσταυρωμένο, πὸν τὸν ἐπικαλεῖσαι πάντα: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ βοήθησέ με...».

Ὁχι, δὲ μπορεῖς νὰ ξεφύγεις ἀπ' τὸ σεργιάνι σου αὐτὸ ἀνάμεσ' ἀπ' τὸν κόσμον· καὶ πὸ πολὺ δὲ μπορεῖς νὰ ξεφύγεις ἀπ' τὸν ὄνειδισμό, πὸν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀναξιοπρέπεια τῶν ἄλλων, ἔχει ὡσάν ὄπλο, γιὰ νὰ σὲ πολεμήσει. Ἄν εἶναι δυνατό! Γιατί, γιὰ σένα εἶναι χαρὰ καὶ στέφανος νὰ ὑπομένεις καὶ νὰ συνεχίζεις ματωμένος καὶ πικραμένος τὸ ταξίδι σου. Ἐνα ταξίδι πὸν ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἔκει δά, στὴν Ἀγ. Τράπεζα, ὅταν ἀπέναντί σου ὁ Ἐσταυρωμένος, σιωπηλὸς καὶ καρτερικὸς σὲ δέχεται κάθε μέρα, πρωτὸ βράδυ, νὰ σοῦ πληρώσει τὸ κενὸ τῆς καρδιάς, καθὼς σοῦ γνέφει, πάντα μὲ ἡρεμία, πραότητα καὶ ἀγάπη: νὰ συνεχίσεις.

Ὁ κόσμος εἶναι πάντα μὰ θάλασσα· τίς πὸ πολλές φορὲς τρικυμισμένη καὶ ἀπειλητική. Κι ἐσὺ ἕνα μικρὸ καΐκι πὸν ταξιδεύει· μ' ὅποιον καιρὸ, γιατί πρέπει ν' ἀρμενίσεις γιὰ νὰ βρεθεῖς στὸ σπίτι τοῦ Θεοῦ, ὅπου σὲ περιμένουν πάντα κάποιες ψυχές, καὶ αὐτὲς χειμαζόμενες καὶ πικραμένες.

Ξέρεις, ὅτι αὐτὸ σου τὸ ἀρμένισμα εἶναι δύσκολο πολλές φορὲς καὶ ἐπικίνδυνον, γιατί μπορεῖ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὰ χέρια σου τὸ πηδάλιο τῆς ψυχῆς σου. Τὸ ξέρεις αὐτό, ὅπως καὶ τίς μηχανὲς τοῦ ἐχθροῦ πὸν καταδοκοῦν πάντα νὰ σὲ ἀπο-

μακρύνουν ἀπ' τὸ σκοπὸ σου· γι' αὐτὸ καὶ ἐπικαλεῖσαι τὸν Κύριο, τὴ Θεοτόκο καὶ τοὺς Ἄγγιους νὰ εἶναι πάντα σιμά σου νὰ σὲ φυλάξουν «ἀπὸ παντὸς κακοῦ», «ἀπὸ πάσης διαβολικῆς ἐνεργείας» μέχρι νὰ φτάσεις στὸ λιμάνι σου, τὴν Ἐκκλησία, ὅπου καὶ ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ σου καὶ τὸ πνεῦμα σου ἀναθάλλει.

Καὶ τότε Αὐτὸς πὸν ἀγαπᾶς καὶ τ' Ὄνομά Του συνεχῶς προφέρεις, σὲ συγυρίζει, σὲ φροντίζει, σὲ ντύνει φῶς Μεταμορφώσεως καὶ ἐλπίδα Ἀναστάσεως, γιὰ νὰ συνεχίσεις.

Γιατί εἶς' ἀναγκασμένος νὰ περπατᾶς ἀνάμεσ' ἀπ' τὸν κόσμον, τὸν κόσμον σου...

* Τὸ κείμενον αὐτὸ μᾶς τὸ ἔστειλε παλιὸς μας φοιτητὴς μὲ τὴν παράκληση νὰ μείναι ἀνώνυμον. Πρόκειται γιὰ μιὰ «σελίδα ζωῆς», ὅπως ὁ ἴδιος τὸ χαρακτηρίζει, ἕνα de profundis ξέσπασμα, ὅπως ὁ ἴδιος τὸ κατέγραψε. Τὸ δημοσιεύουμε μὲ τὴν εὐχαίρῃα τῆς «Ἐβδομάδος Ἱερατικῶν Κλήσεων» πιστεύοντας πὸς «ὅ,τι δὲν ἔχει γραφῆ εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔχει σιμῆται» (Β. Γούλφ).

Οἱ κληρικοὶ κι ἡ ποίηση

ΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ Κ. ΚΑΛΙΑΝΟΥ

1. Ἡ Ποίηση, ὡς τμήμα τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, στὸν χῶρο τῆς ἔντως Ποιήσεως, τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ξένη σὲ μᾶς τοὺς κληρικούς. Γιατὶ ἀπ' τὸ πρωτὶ ἴσα μὲ τὸ θράδυ ἀναπνέουμε στὸ ναὸ μαζὶ μὲ τὸ θυμίαμα καὶ τὸ καμμιένο μελισσοκέρι, στίχους, ἀτέλειωτους, ἀνεπανάληπτους, πραγματικά ἀριστουργήματα λόγου. Καὶ προσεγγίζουμε καθημερινὰ τὸ Ἱερὸ Ψαλτήριο καὶ κάποια ἄλλα Ἱερά κείμενα ποὺ ἔχουν μία τέτοια μουσικότητα καὶ ποιητικὴ ὁμορφιά (λ.χ. ἹΑσμα ἹΑσμάτων) ὥστε νὰ καταλαβαίνει τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπήσεως: ὅπου, δηλαδή, ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος· ὁ ἄνθρωπος θεοποιεῖται· ὁ οὐρανὸς ἐρχεται ἔνδον τοῦ πεπερασμένου πηλίνου σκεύους τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ γεμίζει μὲ γλυκασμὸ καὶ χαρὰ... καὶ τόσα ἀκόμη.

2. Καθημερινὰ ὁ κληρικὸς φαύει τὴν ποίηση, κι ἡ ποίηση ἀνταμώνει τὴν ψυχὴ του. Γιατὶ δὲν εἶναι μόνο τὰ ἀναγνώσματα ἢ τὰ μέλη τὰ ὕμnologiκά· εἶναι καὶ τὸ περιβάλλον ποὺ υποβάλλει τὴν ψυχὴ, τῆς δίνει τρυφερότητα κι' εὐαισθησία, κατάνυξη καὶ ἀντοχή. Ποιὸ περιβάλλον; Μὰ ὄχι τὸ ὅποιοδῆποτε. Εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ συναπάντημα μὲ τὴν Ποίηση, αὐτὸ τὸ περιβάλλον, γιὰ τὸ ὅποιο μιλάμε. Λ.χ. κάποια ἀπόδραση ὧρα στὸ ναὸ, χωρὶς πολλὰ φῶτα, μὲ ἡσυχία καὶ κατάνυξη· ὅπου στίς γωνιὲς ἀναφύονται οἱ ἀρχαῖοι ἴσκιοι, ὅπου ἡ λεπτὴ σιλουέτα τοῦ Κυρίου καθὼς φωτίζεται ἀπ' τὸ λαδοκάντηλο, στὸ τέμπλο, θαρρεῖς καὶ σοῦ μι-

λάει ὄχι μὲ τὴ συνηθισμένη φωνή, ἀλλὰ μὲ τὴ φωνὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς προσευχῆς· αὐτὴ ἡ ὦρα ποὺ γοτίζεται ἀπὸ δυὸ δάκρυα καὶ βαπτίζεται στὴ χαρμολύπη, δὲν εἶναι μιὰ ὦρα, μιὰ στιγμή, ποίησης;

Κι ἀκόμη, κάποια πρωῖνὰ Μεγ. Σαρακοστής μὲ τὸ «κατευθυνθήτω», ἡ Μεγ. Παρασκευή, ἡ Ἀνάσταση, τὰ Χριστούγεννα, ἡ Κοίμησις, ὅλα τούτα δὲν εἶναι ὁμοια μὲ ἓνα κομποσκοίνι, ποὺ καθὼς τὸ ξεκουκίζεις, βλέπεις τὸν ἑαυτὸ σου βυθισμένο στὸ πέλαγος τῆς εὐλάβειας καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ; Κι ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶναι μπερδεμένα μέσα μας μὲ κάποιους ποιητικούς ψιθυρισμούς, μὲ κάποια καρδιακὰ λόγια προσευχῆς, ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ μέτρημα τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς μας, πάνω σὲ παπαροῦνες καὶ μαργαρίτες τοῦ Μεγαλοβδόμαδου, βασιλικά καὶ γαρύφαλα τῆς Κοίμησις, νοτισμένα, φρέσκα ἀγριόκλαδα τοῦ βουνοῦ, τῶν Χριστουγέννων;

3. Ὑπάρχουν κάποιοι κληρικοὶ ποὺ φανέρωσαν - ἐξέδωσαν τὸν ποιητικὸ τους λόγο. Ἐλάχιστοι ὅμως, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀντιπροσωπευτικοί, καθὼς μέσ' ἀπ' τοὺς στίχους τους διαφαίνεται ὁ δείκτης εὐαισθησίας τους· ἓνα κομμάτι τοῦ εἶναι τους· καθὼς φωτίζεται ἓνας θάλαμος τῆς ψυχῆς τους, ὅπου ταξινομημένα ὑπάρχουν γεγονότα καὶ διώματα ἀρχαίων ἡμερῶν ἢ κι ἀκόμη κάποιες στιγμὲς φρεσκολουσιμένες μὲ ἰδρώτα δδύνης καὶ ἀγωνίας, καθὼς καὶ μύρια προβληματισμοί.

Πλησιάζουμε κάτι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ποιητῶν κληρικῶν μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς ἀξιωματημένουτο δοκιμίου γραμμένου ἀπὸ τὸν Παντελὴ Πάσχο στὸ βιβλίο του «Θυσία Αἰνέσεως» (Ἀθήνα 1978) μὲ τίτλο «σύγχρονοι Ἐπίσκοποι ποιηταὶ» (σ. 172 - 206).

Ἀπ' τὸ γραπτὸ αὐτὸ τοῦ Παντελῆ Πάσχου σταχυολογοῦμε τὰ παρακάτω ποιήματα, γιὰ ὠφέλεια καὶ προβληματισμό.

I.

«Δειπύργα και δέου μέσ' σι' ἅγιο Βῆμα
καὶ φέρον' ἐδῶ σιὴ γῆ τὴ θεία Χάρη
γιὰ τὸ σκαρτιά και γιὰ τὸν οἰκοδόμο
και γιὰ ὄσους σιὸ ναὸ τοῦ ἰδρωῖτα και τοῦ μόχθου
συλλειτουργοῦνε...».

(Μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος)

II.

«Μαζεύω ὄλες τὶς λύπες τῶν ἀνθρώπων
και κάνω ἕνα μοιρολόϊ
και τὸ λέω, Κύριε, με τὸ δικό σου στίμα
και γίνεται χαρούμενος σκοπός...».

(Μητροπολίτης Κισάμου και Σελίνου Εἰρηναῖος)

III.

«Μπήκαμε σὲ Χορὸ Ἱερωσύνης
ζωομένοι τὴ Χάρη
και φορεμένοι τὴν κληρονομιά
ἀγκαλιασμένοι
με τὴ φιλία τῆς Ἀκοίμητης.
Και ἀπὸ τὰ σπλάχνα
τοῦ ἀναίμακτου βωμοῦ
κι ἀπ' τὶς λακοῦδες τῶν Δειρᾶνων του
μᾶς πέφτει πνεῦμα
σιὰ μάτια και σιὸ νοῦ
και δίνουμε φιλι
πιστότητας
σιὶς τέσσερες γωνιές
τῆς ἁγίας Τράπεζας

πιασμένοι τὰ μπράτσια
ἀπὸ ἀδελφούς
και σέροντας χορὸ χαριτωμένου».

(Μητροπολίτης Πέργης Εὐάγγελος)

IV.

Κύριε Σαβαὼθ
πῶς ὑπόφερες τόσες φορὲς
τὴν ἀχαριστία μου!
Σὲ φωνάζω ἄορατο
και σὲ κουβαλῶ σιὸ κάθε κύτταρό μου.
Σὲ γεύομαι σιὸ ψωμί, σιὸ νερὸ και σιὴ σκέψη
και σιὸν ἀέρα ποὺ ἀνεβοκατεβάζει τὰ σιήθια
μου,
και ὁμως τόλμησα νὰ σοῦ καταλογίσω ἀπουσία,
πολλὲς φορὲς τὴ στιγμή
τῆς ἀμεσώτερης παρουσίας σου...

(Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός)

4. Ἄν φάξουμε τὴν κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς λέξεις τῶν
παραπάνω ποιημάτων, ποὺ σὰν ψηφίδες ἀποτυπώνουν
τὸ μωσαϊκὸ τοῦ καθενοῦς ἀπ' αὐτά, θὰ δοῦμε ὅτι εἶναι
τὰ σημάδια ἐνὸς δρόμου ποὺ ὀδηγοῦν σιὸν ἔσω κόσμο
τοῦ ποιητῆ. Και θὰ καταλάβουμε, ὅτι ἡ διάθεση γιὰ
ἐξομολόγηση, γιὰ φανέρωση τῶν βιωμάτων τοῦ ποιη-
τῆ, ξεκινᾶ πάντα ἀπ' τὴν αὐτογνωσία και τὴν πίστη:
ἀρετὲς ποὺ κατέχουν πάντα ὄσοι ζοῦν τὸν Ποιητὴ τοῦ
παντός, τὸν Κύριο τῆς Δόξης.

Παιδική ανάμνηση

ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ ΚΑΤΣΟΥ - ΚΑΝΤΑΝΗ

Έχουν περάσει χρόνια από τότε κι όμως δέ λείπει να σήσει ακόμη μια παιδική ανάμνηση. Σχολιαρούδια, κάθε μεσημέρι, σαν σήμαινε ή καμπάνα για το σχολασμα, τραβούσαμε ασυλλόγιστα τὰ σακκουλία πού ή μάνα μās είχε ραμμένα για τὸ σχολειὸ καὶ παίρναμε τρέχοντας τὸν κατήφορο για τὰ σπίτια.

Χαρές καὶ γέλια, πειράγματα καὶ παιχνίδια, γέμιζαν τὰ σοκάκια φωνές. Σάν φτάναμε στην πλατεία τοῦ χωριοῦ τραβούσαμε εὐθύς στο πρώτο σοκάκι ἀριστερὰ με στόχο ἕνα μικρὸ πυργάκι. Ἐκεὶ καθημερινὰ μās περιμένε ή καλωσύνη τοῦ ἀπλοϊκοῦ παπα - Θανάση. Ἄγεδασμένος στο πάνω πάτωμα, ἀπὸ ἕνα μικρὸ παραθυράκι, δίχως νὰ μιλά, πετοῦσε ὅ,τι καλούδια είχε οικονομήσει.

Γέμιζεν ή κατηφόρα καρύδια, μύγδαλα καὶ καραμέλες. Ἐκεὶ νὰ ἰδεῖτε γέλια καὶ χαρές, πηδήματα, κυνηγητό... Τὰ πεινασμένα στομάγια μας καὶ ή παιδική μας λαίμαργία εὑρισκαν παρηγοριά, ἐνῶ οἱ φωνές μας ἀντιβούζαν στὸν ἀέρα. Κάθε καὶ κάθε μεσημέρι τὸ ἴδιο σκηνηκό. Ἐνας τρελὸς χορὸς, σωστὸ πανηγύρι, κάτω ἀπ' τὸ φτωχικὸ πυργάκι τοῦ παπα - Θανάση. Νὰ βρέχει ὁ οὐρανὸς καλούδια καὶ λογιῶν - λογιῶνε λιχουδιές...

Τ' ἀπογεύματα τὸ τρελὸ πανηγύρι μας συνεχιζόταν ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιά. Κρυφτό, κυνηγητό, ἀρμπάριζα. Κι ὁ παπα - Θανάσης πλάι μας νὰ χαμογελά,

«Σάν φτάναμε στην πλατεία τοῦ χωριοῦ τραβούσαμε εὐθύς στο πρώτο σοκάκι ἀριστερὰ με στόχο ἕνα μικρὸ πυργάκι».

(Σκίτσο Ἄλτα Ἄννα Παρκινς)

νά συμμετέχει στο παιχνίδι. Κι έτσι, φίλο, όπως τον βλέπαμε πλάι μας, τον πλησιάζαμε. Του ζητούσαμε νά λύνει τις παιδιάστικες διαφορές μας, τον εμπιστευόμασταν, του ανοίγαμε τις καρδιές μας. Κι ή παιδική μας γλώσσα τό 'θρισκε βολετό νά τον μιλάει «πατέρα». Κι εκείνος, σάν σήμαινε εσπερινό, μάς έπαιρνε ένα - ένα, μάς έβαζε στο αναλόγιο και μάς μάθαινε απ' τὰ ιερά βιβλία, χορταίνοντας τήν πείνα τής ψυχής μας μέ τούς λόγους του Κυρίου.

Μόνο στά παραμύθια κι εκεί πού δίνει τή Χάρη Του ο Θεός βασιλεύει τόση αγάπη. Κι ο παπα - Θανάσης είχε τή Χάρη του Κυρίου. Έτσι είχε αποκτήσει μιὰ πρόσβαση στις καρδιές μας. Μπορεί γονιούς νά μὴν ακούγαμε μὰ ὅ,τι ἔλεγε ο παπα - Θανάσης ἦταν γιά μᾶς σωστό.

Χρόνια πέρασαν κι οί δρόμοι μ' ἔφεραν σέ μεγάλη πολιτεία. Καθημερινά, ἔξω απ' τὸ γραφεῖο μου περνοῦν τὰ μεσημέρια τὰ «πεινασμένα» σχολιαρούδια... Στις τσέπες τους κουδουνίζουν τὰ κέρματα, σταματοῦν κι αγοράζουν ὅ,τι ἐπιθυμῆσουν. Κοιτάζω τὰ μάτια τους, μελετῶ τίς κινήσεις τους κι ὁμῶς κάτι τοῦς λείπει. Δέν ἔχουν τή δική μας ζωντάνια και δροσιά. Τὰ χέρια τους γεμάτα μὰ οί καρδιές τους ἄδειες χωρίς ὁδηγό, δίχως νόημα. Ψηλά κτίρια, πού πνίγουν και τὸν ἥλιο, κρύβουν τοῦς θόλους τής γειτονικῆς ἐκκλησιᾶς και ὁ ἱερέας μάταια τὰ καρτερεῖ τ' ἀπογεύματα και τὰ πρωῖνά τῶν Κυριακῶν νά τὸν βοηθήσουν.

Κάθε μεσημέρι, σάν περνοῦν τὰ σχολιαρούδια, και τῶ τὸν οὐρανὸ και καρτερῶ νά δρέξει μύγδαλα και καρύδια, ὅπως τότε στά σοκάκια τοῦ χωριοῦ. Βλέπω στά μάτια τῶν παιδιῶν ζωγραφισμένη μιὰ ἐπαιτεία, τὴν ἐπαιτεία τής αγάπης... Μπορεῖ οί μεγάλοι νά τὰ ἐγκλωβίζουν μὰ δέν μπορεῖ, Κύριε, Σὺ νά τὰ λησμονήσεις...

Ἡ γιαγιά μου ἢ καλή*

«Μιά γιαγιά εἶναι μιὰ γυναίκα πού δέν ἔχει δικὰ τῆς παιδιά! Γι' αὐτὸ ἀγαπάει τὰ παιδιά τῶν ἄλλων.

Οἱ γιαγιάδες δέν ἔχουν νά κάνουν τίποτε, ὀφείλουν νά εἶναι πάντα παρούσες. Ὅταν μᾶς πηγαίνουν περίπατο βαδίζουν ἀργὰ δίπλα ἀπὸ ὠραῖα φύλλα και κάμπιες. Δέν λένε ποτὲ «προχώρα πιδ γρήγορα, βιάσου!».

Σκίτσο "Άλτα" Άννα Πάρκινς.

Γενικῶς εἶναι χοντρές, ἀλλὰ ὄχι και τόσο γιά νά μποροῦν νά δένουν τὰ παπούτσια μας.

Ξέρουν πὼς ἔχουμε πάντα ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα δεῦτερο κομμάτι γλυκὸ ἢ ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο.

Μια ἀληθινή γιαγιά δὲν χτυπάει ποτὲ ἓνα παιδί, θυμώνει γελώντας.

Οἱ γιαγιὲς φοροῦν γυαλιὰ καὶ κάποτε μποροῦν ἀκόμα νὰ βγάλουν καὶ τὰ δόντια τους. Ξέρουν νὰ κάνουν τὸν κουφὸ ὅταν πρέπει, μὴ τυχὸν καὶ μᾶς στενοχωρήσουν ὅταν εἴμαστε ἀδέξιοι.

Ὅταν μᾶς διαβάζουν ἱστορίες, δὲν πηδᾶνε ποτὲ ἓνα ὀλόκληρο κομμάτι καὶ μάλιστα δὲν φέρνουν ἀντιρρήσεις ὅταν τοὺς ζητᾶμε νὰ μᾶς διαβάσουν τὴν ἴδια ἱστορία περισσότερες φορές.

Οἱ γιαγιάδες εἶναι οἱ μόνοι ἐνήλικες ποὺ ἔχουν πάντα χρόνο. Γνωρίζουν νὰ κάνουν τὴν πιὸ κατάλληλη χειρονομία ποὺ μᾶς ἀνακουφίζει ὅταν πονᾶμε.

Οἱ γιαγιάδες δὲν εἶναι τόσο ἀδύνατες ὅσο λένε, ἀκόμα κι ἂν πεθαίνουν πιὸ συχνὰ ἀπὸ μᾶς.

Ὅλος ὁ κόσμος θά'πρεπε νὰ κάνει μιὰ προσπάθεια νά'χει μιὰ γιαγιά, ἰδιαίτερα ἐκεῖνοι ποὺ δὲν διαθέτουν τηλεόραση.

Τὸ νὰ εἶσαι γιαγιά βοηθάει νὰ παραμένεις παιδί ὅταν εἶσαι πιὰ μεγάλος».

2. Περιοδικὸ «Accueil-Rencontre» ἀρ. 116, τεῦχος Μαρτίου-Ἀπριλίου 1987, σ. 20.

Ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις

ΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ Ε. ΖΩΡΖΟΥ

Ὅρισμός, στόχοι, συμβολή

Σὰν ὁ ρ ι σ μ ὸ στὸ θέμα τῶν «ποιμαντικῶν ἐπισκέψεων» θὰ λέγαμε ὅτι εἶναι ἡ προσπάθεια ποὺ γίνεται ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολή, ποὺ δίνει τὴν εὐκαιρία στοὺς ποιμένες καὶ λαϊκοὺς νὰ βιώσουν μιὰ κατάσταση μέσα σὲ ὀρισμένους χώρους ὅπως σὲ ναοὺς, σὲ νοσοκομεῖα, σὲ ἱδρύματα καὶ σὲ ἐπὶ μέρους φροντίδες τῆς ἐνορίας ὅπως εἶναι τὸ «Σπίτι Γαλήνης Χριστοῦ» γιὰ νὰ πάρουν καὶ νὰ δώσουν ὀρισμένα στοιχεῖα ποὺ θὰ τοὺς εἶναι χρήσιμα καὶ ἀπαραίτητα στὴν καθόλου σταδιοδρομία τους.

Οἱ σ τ ὸ χ ο ι εἶναι πολλοί. Τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἀποκομίσει κάποιος ἀπὸ μιὰ οἰανδήποτε ποιμαντικὴ ἐπίσκεψη θὰ εἶναι πολλὰ καὶ ὠφέλιμα. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι κάνουμε μιὰ ποιμαντικὴ ἐπίσκεψη σὲ μιὰ ἐνορία, θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ πῶς λειτουργεῖ αὐτὴ ἢ ἐνορία. Πῶς κατανέμεται ὁ κάθε τομέας τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου στὸν κάθε ποιμένα. Πῶς λειτουργεῖ κάθε ποιμένας στὸν τομέα του. Τί ἀποτελέσματα ἔχει. Τί προοπτικὲς ὑπάρχουν κ.λπ. Ὅλα αὐτὰ νομίζω ὅτι θὰ μᾶς βοηθήσουν (ἰδίως τοὺς ἱερεῖς) νὰ κάνουν σύγκριση μὲ τὸ δικό τους ἔργο στὴ δική τους ἐνορία καὶ ἀνάλογα νὰ βοηθήσουν.

Μία ποιμαντικὴ ἐπίσκεψη σὲ ἓνα νοσοκομεῖο, βοηθεῖ ἀπερίοριστα νὰ βιώσουμε ἀπὸ κοντὰ τοὺς ἀνθρώ-

πους του πόνου. Επίσης πώς εργάζεται ο έντεταλμένος ιερέας που εξυπηρετεί ένα μεγάλο αριθμό ασθενών. Κυρίως όμως εδώ, σε μία ποιμαντική επίσκεψη στο νοσοκομείο, θα πρέπει να δώσουμε και μεις κάτι από τον εαυτό μας. Λίγα λόγια παρηγοριάς, ένα χέδι, ένα χαμόγελο που θα βοηθήσουν ίσως τον ασθενή να ξεπεράσει όσο γίνεται πιο ανώδυνα το πρόβλημά του. Είναι δε απεριόριστη ή ικανοποίηση που αισθάνονται αυτοί οι άνθρωποι με το ελάχιστο που τους προσφέρεις.

Μία ποιμαντική επίσκεψη σε ένα ίδρυμα, όπως αυτό που επισκεφθήκαμε σ' αυτό το εξάμηνο, μάς βοηθά και μάς παρέχει πληροφορίες: Πώς λειτουργεί αυτό το ίδρυμα. Τα κορίτσια π.χ. που εύρισκονται εκεί από που προέρχονται, πώς βοηθούνται να ξεπεράσουν τα προβλήματά τους κ.λπ.

Τέλος μία ποιμαντική επίσκεψη στο «Σπίτι γαλήνης του Χριστού», βοηθάει ιδίως τους ποιμένας που τυγχόν έχουν στην ένορία τους «Σπίτι Γαλήνης» να πάρουν στοιχεία από τον υποδειγματικό ίσως τρόπο που λειτουργεί και να τα κάνει πράξη στην ένορία τους.

Σ υ μ β α λ λ ο υ ν λοιπόν πολύ θετικά αυτές οι ποιμαντικές επισκέψεις στην θεολογική ποιμαντική εκπαίδευση, διότι τόσο ο ιερέας όσο και ο λαϊκός που αύριο θα γίνει διδάσκαλος, θα πάρουν στοιχεία και θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους μέσα στα πλαίσια της Ποιμαντικής. Συγχρόνως όμως δίνουν και κάτι από τον εαυτό τους, στα νοσοκομεία και σε άλλα ιδρύματα, όπως λίγη στοργή, λίγο κουράγιο, λίγη κατανόηση μέσα στην αποξενωμένη κοινωνία μας.

Ἡ Κυρά Ζωΐτσα

ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ ΚΑΤΣΟΥ — ΚΑΝΤΑΝΗ

Του μεγάλου ή άμαρτία και του μικρού ο θάνατος περνούν άπαρατήρητα, έλεγε ο πατέρας. Κι έτσι άθόρυβα έμοιαζε να σήνει ή Ζωΐτσα, παραδουλεύτρα χρόνια και τώρα πεσμένη μ' έγκεφαλικό στής άρρώστειας το κρεβάτι.

Καθισμένοι στο θάλαμο της Κλινικής κοιτούσαμε τί βοήθεια θα της προσφέρουμε, όσο κι αν δέν τό 'νωθε. Έκει, πρωί - πρωί, μάς βρήκε ο παπα - Γιώργης. Είχε πληροφορηθή το γεγονός και έτρεξε σαν στοργικός πατέρας στο παιδί του. Άμίλητος, σοβαρός μέσα στα πένθημα μαύρα ράσα του έφερε τον πολύτιμον μαργαρίτην, το λυτρωτικόν φάρμακον, την αιώνιον ζωήν. "Έμοιαζε να ξέρει καλά το «φάρμακο της άθανασίας». Μάς είδε, γνώρισε την άρρωστη — χρόνια ένορίτισσα — άπίθωσε εύλαθικά την "Άγια, Ζωοποιό Θεία Κοινωνία. Μάς καλημέρισε, φόρεσε το πετραχήλι — ιορδάνειο ποταμό λύτρωσης — έσκυψε πονετικά και είπε στην άρρωστη: — «Έλα Ζωή, παιδί μου, είμαι ο παπα - Γιώργης... ήρθα να σε κοινωνήσω, έχουμε τη νηστεία των Άγίων Άποστόλων, σε λίγες μέρες θα τους γιορτάσουμε... Έλα, είσαι καλά, μη φοβάσαι, δέχεσαι να κοινωνήσεις;» και κόπηκε ή φωνή του σεβάσμιου γέροντα. Τα μάτια του, θολωμένοι ούρανοι, έσκυφαν κάτω. Διάβασε άργά και κατανυκτικά τη συγχωρητική ευχή... "Ακακο πλάσμα, ποιός δέν την ήξερε... τί θα μπορούσε τάχα να 'χει πράξει;

—«Έλα, παιδί μου, θές, δὲν θές νὰ κοινωνήσεις»;

Τὸ ἄψυχο σχεδὸν κουφάρι κινήθηκε, τὰ χεῖλη σφίχτηκαν, στερνὸς ἀσπασμὸς στὸ πετραχήλι τοῦ ἀπλοϊκοῦ γέροντα. Νὰ ἔταν ἡ ἀπάντηση στὴν πρόσκληση γιὰ τὸ Μεγάλο Δεῖπνο;

Μιὰ ἀπὸ τίς ἄρρωστες γερόντισσες τοῦ θαλάμου εἶχε ἀνάψει θυμίαμα π' ἀνέβαινε καυτὴ προσευχή, κραυγὴ ἀγωνίας, στὰ σκαλοπάτια τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁ παπα-Γιώργης ἀναψε ἕνα κερί καὶ τὸ ἔδωσε σ' ἕνα ἀπ' τ' ἀδέρφια της, νὰ τὸ κρατᾶει πλάι της, ὅπως στὰ μικρὰ παιδιὰ, στὰ νεοβάφτιστα, ποὺ οἱ γονεῖς τὰ κοινωνοῦν μ' ἀναμμένη τὴ λαμπάδα τοῦ γοιοῦ.

Κοιτοῦσα ὅλους στὰ πρόσωπα. Μιὰ μυστικὴ γαλήνη τὰ ἔλουζε. Ὁ γέροντας εἶχε πλησιάσει μὲ τὴ λαβίδα τὴν ἄρρωστη καὶ ἐκείνη θαυματουργικὰ ἀνοιξε τὸ στόμα, γιὰ στερνὴ φορά, νὰ τὸ σφραγίσει μὲ τὸ Θεουργὸν αἷμα...

«Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον. Ἄμην...», φέλιζε ὁ λευτῆς καθὼς τὴν σκούπιζε ἀπαλὰ μὲ τὸν ἀέρα. «Ἐλα, παιδί μου, περαστικά καὶ τὴν ἐπόμενη φορά θὰ κοινωνήσεις στὴν ἐκκλησία μας, στὸν ἄη - Γιώργη...».

Σὰν νὰ ξύπνησε ἡ ἄρρωστη ἀπὸ τὸ λήθαργο, κούνησε τὸ δεξιὸ χέρι, μισοέκανε τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ. Ἐπειτα θυθίστηκε πάλι, ἔχασε τὴν ἐπαφή της μὲ τὸν κόσμο... Ὁ ἀδερφὸς συνέχιζε νὰ κρατᾶ τὸ κεράκι ἀναμμένο, πρεσβεία στὸν Κύριο καὶ τοὺς Ἁγίους. Ἀπίθωσε καὶ πάλι ὁ γέροντας τὴ λαβίδα καὶ τὸν ἀέρα. Εἶπε παρηγορητικὸ λόγο στοὺς συγγενεῖς, μίλησε λόγια ἀγάπης στὶς ἄλλες ἄρρωστες καὶ ἔφυγε πάλι ἀθόρυβα, σκυφτός, σοβαρός, ἀμίλητος, ὅπως εἶχε ἔρθει.

Ποτὲ δὲν ἔγινωσα τόσο πολὺ τὴν ἱερότητα τοῦ μυ-

στηρίου μέσα στὴν ἐκκλησία, ὅσο ἐκείνη τὴν ὥρα. Βγήκα στὴ βεράντα τοῦ θαλάμου. Τὸν ἀκολούθησα μὲ τὰ μάτια ὥσπου χάθηκε στὴ γωνιά τοῦ δρόμου, μετὰ τὴν πλατεία, μέσα στὰ ἀδιάφορα, ψυχρά, ἀνυποφίαστα βλέμματα τοῦ κόσμου. Θυμήθηκα τὸν ὑπέροχο λόγο τοῦ ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ: «Ἄν στὸ δρόμο σου συναντήσεις ἕναν ἄγγελο καὶ ἕναν ἱερέα νὰ σκύψεις καὶ νὰ προσκυνήσεις πρῶτα τὸν ἱερέα». Ἐκείνη τὴν ὥρα ἔγινωσα πόσο ἀληθινὸς εἶναι τοῦτος ὁ λόγος, γιὰτὶ ὁ ἱερέας κρατεῖ τὸν ἴδιο τὸ Χριστό.

Ἡ Ζωῖτσα πάλεψε λίγες μέρες καὶ ἔπειτα παρέδωσε εἰρηνικὴ τὴν ψυχὴ της στὸν Κύριο..., στὸν Κύριο ποὺ ἀθόρυβα καὶ σιωπηλὰ τὴν ἔκανε μέτοχο τῆς Βασιλείας του.

Ἰούnius 1985

Διάλογος με τὸν ἐαυτό μου

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΦΟΙΤΗΤΗ

Όταν πρωτομπήκα στὸν θάλαμο εἶχα τέτοια ἀγωγή πού μοῦ ἐρχόταν νὰ φύγω σὰν τρελλός. Πῶς θὰ ἦταν ἡ πρώτη μου ἐπαφή με τοὺς ἀσθενεῖς; Τί θὰ τοὺς ἔλεγα; Πῶς θὰ ἔπαιρναν τὸ γεγονός ὅτι εἶμαι θεολόγος;

«Πιστεύομεν διὸ καὶ λαλοῦμεν» λέει κάπου ὁ Ἅπ. Παῦλος· θὰ τὸ ἀκολουθήσω καὶ ἴσως ὁ Θεὸς φωτίσει τὰ ἀκάθαρτά μου χεῖλη νὰ μιλήσω κάπως σωστά.

Μᾶς κοιτάζουν με δυσπιστία. Μήπως εἶναι Ἰεχωβάδες; Μήπως ἀπὸ κανένα σύλλογο; Ἄπ' ὅ,τι βλέπω τὰ μάτια τους διψᾶνε γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου ἀκοῦνε με ἐνδιαφέρον, ἀν καὶ δὲν συμμετέχουν ἐνεργά. Κάποιοι θέτουν τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας.

Τί νὰ πῶ; Θά ᾽ναι θεολογικά σωστό; Προσπαθῶ νὰ ἀπαντήσω μέσῳ τῶν γνώσεων πού ἔχω ἀπ' τὴν Σχολὴ καὶ ἀπὸ «ἐξωσχολικά» βιβλία. Πόσα δὲν ξέρω! Τὴν ἄλλη φορὰ θὰ διαβάσω πιὸ πολύ.

Μέσα ἀπ' τὸν πόνο τους βρίσκω τὴν ὀλοκλήρωσή μου. Θεέ μου, σέ εὐχαριστῶ πού με ἀξίωσες νὰ πλησιάσω τὸν ἄνθρωπο, νὰ δῶ τὸν πόνο του, νὰ γλυκάνω τὸ βασανισμένο του μυαλό, νὰ παρηγορηθῶ ἀπὸ κάποια «βάθη» πού στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου πιστεύουν ὅλο καὶ περισσότερο. «Δόξα Σοι ὁ Θεός».

Νὰ γλυκάνω! Ποιός εἶμαι ἐγὼ γιὰ νὰ κάνω ἕνα τέτοιο πράγμα! Ἐγωῖσμός, φιλαυτία, φιλοδοξία, νὰ

τί εἶμαι ἐγώ. Μόνο ὁ Κύριός μας τὰ κάνει αὐτὰ τὰ θαύματα. Ἐγὼ ἀπλῶς προσπαθῶ νὰ ἐκφράζομαι σωστά καὶ νὰ λέω πράγματα πού ἀν δὲν τὰ ἐφαρμόζω ἐγὼ —συμβαίνει συχνὰ αὐτὸ— νὰ κλαίω σίτι μου. Ἥλιθε! Ἔχεις τὴν Ἀλήθεια καὶ ἐνῶ τὴν συνειδητοποιεῖς, ἐσὺ παρακοῦς. Εἶσαι δέσμιος τῆς δῆθεν ἐλευθερίας σου.

Νιώθω μέσα στοὺς τοίχους τοῦ θαλάμου νὰ ἀγκυλιάζω ὅλο τὸν κόσμο με τὰ μάτια μου. Μπορῶ νὰ προσφέρω τὴν ἀγάπη μου. Εἶμαι δούλος σας! Νὰ σᾶς ταῖσω; νὰ σᾶς ἐξυπηρετήσω ἀδελφέ μου; Εἶστε ζωντανές εἰκόνες τοῦ ζῶντος Θεοῦ.. Συγχωρῆστε τὴν ἀμαρτωλότητά μου.

Λένε κάποιοι: «ἐμεῖς τὰ ξέρομε αὐτά». ὦ, Κύριε, πόσο ἀμέτρητος εἶσαι; Δεῖξε με τὴν χάρη Σου σὲ αὐτοὺς ὅτι εἶναι ἕνα τίποτα μπροστά Σου. Ἀλλὰ ξέρω· δὲν θέλεις νὰ τοὺς στερήσεις τὴν ἐλευθερία τους. Θέλεις, ἴσως, νὰ σέ δεχτοῦν μόνοι τους. Νὰ μάθουν ὅτι δὲν μαθαίνεσαι.

Θεωρῶ ὅτι αὐτὸ πού κάνω εἶναι βαρύτατο. Ἄν πῶ κάτι λανθασμένο; Πάει, δὲν ξελέγεται μετὰ. Οἱ ὄμοι μου γέρνουν. Χρειάζομαι πνευματικά ὄπλα. Ταπεινώση καὶ ἀγάπη. Εἶναι τὰ πνευματικά βάθρα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι βοηθητικά ἐργαλεῖα.

Βοήθησέ με Θεέ μου νὰ ζῶ κατὰ τὰ ἔργα Σου!

Δὲν εἶμαι τίποτα καὶ δὲν ἔχω τίποτα...

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΗΓΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ

1. σ. 10: 'Ο Καλός Ποιμήν, παλαιοχριστιανικό χάραγμα. Dictionnaire d' Archéologie Chrétienne et de Liturgie (DACL) τόμος XIII, 2, εικ. άρ. 9953, στήλη 2385.
2. σ. 14: 'Η φωτογραφία είναι προσφορά του π. Μαρίνου Γεωργακοπούλου.
3. σ. 21: Σκίτσο "Άλτα "Άννα Πάρκινς (λεπτομέρεια), από το βιβλίο της Εικόνας της Μάνης, Έκδ. Γ. Κ. Έλευθερουδάκης, Άθήνα 1979, σ. 42.
4. σ. 27: Φωτογραφία Μανώλη Μπαμπούση.
5. σ. 31: Σκίτσο του Piem από την εφημερίδα «Le Figaro» της 30 'Οκτωβρίου 1980. Άντιγραφή από το περιοδικό «Les Cahiers de Télévision» του Centre de documentation pour la Télévision (Βρυξέλλες).
6. σ. 33: Walter Käch, Bildzeichen der Katakomben (Die Symbolik der Bildzeichen), Olten, Walter-Verlag, 1965.
7. σ. 34: Μονόγραμμα, σήμα της σειράς Alpha-Omega, του έκδοτικού οίκου Georg Olms (Hildesheim-New York). Άπό διαφημιστικό του φυλλάδιο του 1981, σ. 3.
8. σ. 38: Σκίτσο του Δ. Μητρόπουλου από το βιβλίο του στα Ιταλικά (1978), Πρόοδο σου βγάζω το καπέλο μου. Άντιγραφή από το Σημειωματάριο της «Καθημερινής» (19.5.1978).
9. σ. 40: Μορφή δεομένου. Eduard Syndicus, La primitiva arte cristiana, Roma, Herder, 1962, σ. 20.
10. σ. 42: Παράσταση έξωφύλλου πηγής άρ. 7.
11. σ. 48: Βλ. πηγή άρ. 6.
12. σ. 51, 54: Σκίτσο από το άρθρο της συντάξεως του περιοδικού τριμηνιαίας ενημέρωσης «Escapes», του Centre

pour la formation et l'intervention psychosociologiques, τεύχος 47. 'Απριλίου-Μαΐου-Ιουνίου 1986.

13. σ. 57: Φωτογραφία Fidelity Cards.

14. σ. 59: Φωτογραφία Hannibal.

15. σ. 60: Χάρτης τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ διαφημιστικὸ φυλλάδιο τοῦ E.O.T.

16. σ. 65: «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία» (Θ.Η.Ε.), τόμος 12, 1968, στήλη 872.

17. σ. 69: Φωτογραφία Ἑλένης Σταυροπούλου.

18. σ. 74 καὶ ἐπισθόφυλλο: Σῆμα ἑνὸς ἀμερικανικοῦ Κέντρου συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς.

19. σ. 79: Σκίτσο ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση, ἔκδοση τῆς «Βιβλικῆς Ἑταιρείας», Ἀθήναι 1975, σ. 233.

20. σ. 91: Βλ. πηγὴ ἀρ. 6.

21. σ. 96, 97: Φωτογραφίες π. Μιχαὴλ Στεφανιδιώου

22. σ. 102: DACL, τόμος XIII, 2, εἰκ. ἀρ. 9853, στήλη 2275.

23. σ. 104: Σκίτσο ἀπὸ διαφημιστικὸ φυλλάδιο τοῦ περιοδικοῦ «lectures», Λιέγη Βελγίου, Μάρτιος 1987.

24. σ. 113: Σκίτσο "Ἄλτα Ἄννα Πάρκινς" βλ. πηγὴ ἀρ. 3, σ. 45.

25. σ. 115: Σκίτσο "Ἄλτα Ἄννα Πάρκινς" βλ. πηγὴ ἀρ. 3, σ. 68.

26. σ. 121: Βλ. πηγὴ ἀρ. 6.

27. σ. 130: Σκίτσο Δημήτρη Ζαχαροδήμου.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Περιλαμβάνονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων ἀφηγημάτων, τῶν τόπων, καὶ οἱ ὀνομασίες ἰδρυμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν.

Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 58.

«Accueil-Rencontre» 116.

A.E.I. 50, 51.

Ἀθανασιάδου 101.

«Ἀλφαβητάριον» 49.

Ἀνανίας (Ἀπόστολος) 88.

«ἀντι» 72.

Ἀριάδνη 44.

Ἀρσένιος (Ἀββάς) 46.

Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης (Ἅγιος —) 86.

Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία 63.

«Ἀσκληπιεῖο Βούλας» 97.

Βαρσανούφιος Μέγας Γέρον 47, 48.

Βασίλειος ὁ Μέγας 130.

Βασιλειῶν Γ' 15.

«Βιβλικὴ Ἑταιρεία» 126.

Γενικὴ Γραμματεία Λαϊκῆς Ἐπιμόρφωσης 43, 49.

Γεωργακόπουλος 14, 125.

Γεώργας 80.

Γεώργιος Ἐπίσκοπος Ἀμάστριδος 89.

Γιαννακοπούλου 98, 101.

Γιανναράς 72.

Γούλφ 107.

Γρηγόριος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ὁ Ὁμολογητῆς 90.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 88.

Γρηγόριος ὁ Φωτιστῆς (ἱερομάρτυς) 87.

Διονύσιος (Μητροπολίτης Κοζάνης) 110.

Ἐβδομάδα ἱερατικῶν κλήσεων 11, 107.

Ἐconomidès 71.

Εἰρηναῖος (Μητροπολίτης Κισάμου καὶ Σελίνου) 110.

Ἑλλάδα 58.

Ἑλύτης 34.

Ἐνορία Ἁγίου Γερασίμου Ἰλισίων 96.

E.O.K. 43.

E.O.T. 60, 66, 125.

EPT 1 55, 85.

«Escapes» 125.

Εὐάγγελος (Μητροπολίτης Πέργης) 111.

Εύρηκα 44.

Εὐρυδική 44.

Εὐθυμίου 101.

Ἐφεσος 64.

Faber 15, 18.

Fidelity Cards 57, 126.

Ζαχαράκης (νῦν Ἀζαρίας Μοναχός) 80.

Ζαχαροδῆμος 126.

Ζωῖτσα (κυρά-) 100, 119-121.

Ζῶρζος 94, 117-118.

Ἡλίας (προφήτης) 15, 20.

Ἡμερολόγιο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 61.

Ἡσαΐας (Ἀββᾶς) 37, 40.

Ἡσαΐας (προφήτης: μ' 1) 70.

Hannibal 59, 126.

Hausherr 49.

Θεοδώρου 8.

Θεολογία 82.

Θεολογικὲς Σχολές 63, 92.

Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 49.

Ἱερέας (σημερινός) 105-107.

Ἰησοῦς 45, 46, 79.

Ἰωάννης (Εὐαγγελιστής) 16, 45, 46.

Ἰωάννης ὁ Κολοβός (Ἀββᾶς 28).

Kāch 125.

«Καθημερινή» 76.

Καλαντζῆ-Ἀζίζι 80.

Καλλιανός 13, 10-111.

Καλλίνικος 86.

Κάτσου-Καντάνη 13, 100, 112-114, 119-121.

Κορναράκης 102.

Κοσμᾶς ὁ Ποιητής (ὁ Ἀγιοπολίτης, Ἐπίσκοπος Μαΐουμᾶ) 90.

Κριτσᾶ 58.

Κωνσταντινόπουλος 71.

«Lectures» 126.

Λέων Γ' ὁ εἰκονομάχος 90.

Λουθηρανισμός 49.

Λουκάς (Εὐαγγελιστής) 12, 18.

Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος (Ἀββᾶς) 40.

Μακρῆς 86.

Maraval 72.

Μᾶρκος (Εὐαγγελιστής) 15.

Ματθαῖος (Εὐαγγελιστής) 12, 17, 31, 79.

Μεθόδιος Ἐπίσκοπος Πατάρων (Ἅγιος ἱερομάρτυς) 89.

Μηναῖον 83.

Μητρόπουλος 37, 38, 125.

Μονή Γωνιάς 65.

Μπαμπούσης 27, 125.

Νεκτάριος (Ἅγιος) 98, 102.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (Ἅγιος) 49.

Οἰκονομίδου, 63, 64.

Olms 34, 42, 125.

Παγκόσμιος Ἡμέρα κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ 43.

Παναγία ἡ Κερά 58, 59.

Παναγιωτόπουλος 42.

Πανεπιστήμιο 77, 84.

Πάριους 12, 21, 113, 115, 125, 126.

Πάσχος 109.

Παῦλος (Ἀπόστολος) 67.

Πέντζας 28, 40.

Πέτρος (Ἀπόστολος) 46, 80.

Piem 31, 125.

Ποιμαντική 81.

«Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη» 71.

Ποιμαντικὴ (μάθημα) 101.

Πολιτικὴ Οἰκονομία 17.

Ποιμαντικὴ τοῦ Τουρισμοῦ 71.

Πράξεις 45, 46, 64.

Σεφέρης 64.

Σικήτη 37.

«Σπίτι Γαλήνης τοῦ Χριστοῦ» 101, 118.

«Σπίτι τοῦ παιδιοῦ» 95.

Σταυρόπουλος 22, 72, 80, 86, 102.

Σταυροπούλου 126.

Σταυροπροσκυνήσεως 8, 11.

Στεφανιδῶρος 126.

Στυλιανός (Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας) 111.

Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Θείας Λατρείας καὶ Ποιμαντικοῦ Ἔργου 49, 61, 71.

Syndicus 125.

T.E.I. 50, 51.

Τιμόθεος (Μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Παξῶν) 71.

Τοῦρκοι 64.

Τρύφων (μάρτυς) 88.

Ἵπουργεῖο Πολιτισμοῦ 43.

Φοιτητῆς (ἀνώνυμος) 122-123.

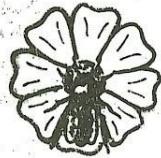
Χορράθ (χειμάρρος) 15.

Χρήστου 40.

Ψαλμός (οἱη' 60) 69 (ρ' 8) 70.

«Αἱ μέλισσαι οὐτε ἅπασιν
τοῖς ἄνθεσι παραπλησί-
ως ἐπέρχονται, οὐτε μὴν
οἷς ἂν ἐπιπιῶσιν ὄλα
φέρειν ἐπιχειροῦσιν,

ἄλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτή-
δειον πρὸς τὴν ἐργασίαν
λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαί-
ρειν ἀφήκαν».

(*M. Βασιλείος*).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	9
Εὐκαιρία αὐτοσυνειδησίας ('Εβδομάδα ἱε- ρατικῶν κλήσεων)	11
Μὲ κραταῖο φρόνημα	15
Ζήτημα χρόνου	19
Χρόνος γιὰ ὄλους καὶ γιὰ ὄλα	23
'Αββᾶ 'Ιωάννου τοῦ Κολοβοῦ, Μετάληψη καθημερινή	28
Χρόνου φείδου	29
Μαθήματα ὀρθοφωνίας	34
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ	41
'Αλφάβητος καὶ πνευματικὴ ζωὴ	43
Περίοδος ἐξετάσεων	50
Θεραπευτικὸς τουρισμὸς	55
ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ	73
Γνώρισε τὸν ἑαυτό σου	75
Γνώρισε τὸν 'Αγίό σου	81
'Η ποιμαντικὴ τῶν 'Αγίων	87
Ποιμαντικὲς ἐπισκέψεις	92
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	103
Ταξιδεύοντας μέσα στὸν κόσμον (ὁ μονόλο- γος ἐνὸς σημερινοῦ ἱερέα)	105

Πρεσβυτέρου Κ. Καλλιανού, Οί κληρικοί κι ἡ ποίηση	108
Στανρούλας Κάτσου-Καντάνη, Παιδική ἀνά- μνηση	112
Ἡ γιαγιά μου ἡ καλή	115
Πρεσβυτέρου Ε. Ζώρζου, Ποιμαντικές ἐπι- σκέψεις (Ὁρισμός, στόχοι, συμβολή)	117
Στανρούλας Κάτσου-Καντάνη, Ἡ κυρά Ζωΐτσα	119
Διάλογος μετὸν ἑαυτὸ μου (ἀνωνύμου φοι- τητοῦ)	122
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΗΓΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΚΩΣ	125
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	127
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	131
ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	133

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

σὲ ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν «Ἐφημέριο»

1. Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποι-
μαντικῆς διακονίας, τ. 1. Ἀθήνα 1983, 176 σ.
2. Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποι-
μαντικῆς διακονίας, τ. 2, Ἀθήνα 1984, 168 σ.
3. Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποι-
μαντικῆς διακονίας, τ. 3, Ἀθήνα 1985, 184 σ.
4. Μορφές ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1986, 168 σ.
5. Σύγχρονοι ποιμαντικοὶ προβληματισμοί, Ἀθήνα
1988, 133 σ.
6. Ἡ θρησκευτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ (ψυχο-
λογικὴ προσέγγιση), Ἀθήνα 1988, 28 σ.
7. Ἀνάπτυξη (νέες προοπτικὲς — θεολογικὴ προσ-
έγγιση), Ἀθήνα, 1988, 20 σ.